
T U R U L

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

AVAR ANTON, KOVÁCS ELEONÓRA, KÖRMENDI TAMÁS, LACZLAVIK GYÖRGY,
NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN, SZAKÁCS ANNAMÁRIA

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXIX

TARTALOM

1. Értekezések

BARA JÚLIA: Ünnepségek és multságok a Károlyi család nagykárolyi kastélyában	97
FARKAS CSABA: A Bejczyek. Egy Vas megyei köznemesi család a 15–16. században.....	107
FARAGÓ DÁVID: Honnan származott Mihálypéterházi Ormányi Józsa sümegi várkapitány? (Ormány és Mihálypéterháza települések lokalizálásának pontosítása.)	118
ORSÓS JULIANNÁ: Damnum regni? – Újabb szempontok és források a Fugger család és a Magyar Királyság viszonyrendszerének elemzéséhez.....	124

2. Kisebb cikkek

LACZLAVIK GYÖRGY: Az MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása című projekt kutatási terve	130
--	-----

3. Könyvismertetés

DOMOKOS GYÖRGY: A jámbor Herkules. Estei Hippolit bíboros egri kormányzója, Ercole Pio beszámolója Magyarországról. (ism. KANÁSZ VIKTOR)	136
ZSOLDOS ILDIKÓ: Hatalmi törekvések és politikai platformok Szatmárban az 1905–1906-os kormányzati krízis idején. (ism. SCHMIDT ANIKÓ)	137
GRÓF KÁROLYI Istvánné Windischg-Graetz Mária Magdolna: Feljegyzések és életképek (Szerk. Nyizsnyánszki Anna Eszter, ném. szöveg ford. Dr. Nyizsnyánszki Ferenc) (ism. BAKÓ ZSIGMOND)	139

4. Hírek, beszámolók

Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” című K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2018. szeptember 1. és 2019. augusztus 31. között végzett munkáról (ism. LACZLAVIK GYÖRGY)	142
--	-----

TURUL

XCII. évfolyam

2019. 3. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SZÉPKÖNYVEK

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum

Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

BARA JÚLIA

Ünnepségek és mulatságok a Károlyi család nagykárolyi kastélyában*

Feasts and festivities in the Károlyi family's castle of Nagykároly

The study presents the feasts connected to the Károlyi family's castle of Nagykároly (today Carei, RO), primarily relying on the documents from the Károlyi family archives. The castle, the ancient family seat has been the venue for important feasts since the second half of the 18th century, organised on the occasion of significant events from the life of the family heads and their inheritors, such as marriages, inauguration festivities for the new Lord Lieutenant of Szatmár county and for the guests arriving with different purposes, including ceremonial marches, gala receptions with triumphal arches, performances of occasional greeting verses and songs, several days long feasting with great banquets, dances and balls. In addition to these, the guests were entertained with instrumental, vocal musical performances, concerts and theatre plays, horse shows and occasionally with special programs such as fireworks, and once they have witnessed a hot-air balloon experience as well. Frequent events were the hunts, carriage tours, and visiting the spectacles of the town and neighbourhood.

A magyar történelmi kutatás a kastélyok vizsgálata során legtöbbször építéstörténelmi megközelítést alkalmaz vagy azok gyűjteményeire koncentrálnak, a főúri életmóddal, a kastélyok mindennapjaival és ünnepeivel, ünnepségeivel csak ritkán és érintőlegesen foglalkozik. Erre vonatkozó forrásaink, főként a vidéki, időszakos tartózkodásra szolgáló kastélyok esetében meglehetősen töredékesek, és jellemzően a kastélytörténetre vonatkozó kutatások során kerülnek elő. Hasonló módon, a Károlyi család nagykárolyi kastélyának (Carei, Románia) több építési periódusra tagolódó építéstörténetére és gyűjteményeire irányuló, a Károlyi család kivételesen gazdag levéltárában végzett kutatómunka hozadékaként kerültek elő a kastélyhoz kötődő ünnepségekről tájékoztató források is, melyekre jelen tanulmány támaszkodik.

A Károlyi család nagykárolyi kastélya – melynek története a 15. századra nyúlik vissza – a szatmári békét követően, Károlyi Sándor (1669–1743) idejében lett a család állandó lakhelye egészen az 1780-as évekig, amikortól kezdődően a Károlyiak főként a fővárosokban, a pesti és bécsi palotáikban időztek, a nagykárolyi kastélyban csak bizonyos időszakonként vagy valamilyen ünnepi alkalom okán tartózkodtak.¹ Ennek ellenére a család később is ragaszkodott az ősi fészekhez, egészen a múlt század elejéig gondját viselték a kastélynak, több alkalommal, a 18. és a 19. század végén a kor igényeinek megfelelően átalakították. Bár a kastélyt csak alkalmanként használták, mégis számos esemény, például esküvőkhöz, főispáni

beiktatásokhoz, előkelő vendégek látogatásához kapcsolódó ünnepségek helyszínéül szolgált, és számos egyházi ünnep, körmenet, avató- és felszentelési alkalom kiindulópontjává is vált. Emellett generációkon keresztül – a felvidéki Tótmegyer (Palárikovo) mellett – a Nagykároly környéki vadászterületek voltak a család kedvenc vadászati célpontjai, ahová gyakran szerveztek többnapos programokat. Mindezek az események nem csak az ünneplésre vagy szórakozásra adtak lehetőséget, hanem a reprezentáció fontos eszközei is voltak.

A kastélyt elsőként állandó használatba vevő Károlyi Sándor a szatmári békét követően elsősorban birtokszerzéssel, anyagi helyzetének megszilárdításával, birtokai újjáépítésével foglalkozott, és visszafogottabb életvitelt folytatott, ahol a reprezentáció nem képviselt hangsúlyos szerepet.² Károlyi a szórakozás szerényebb formáival élt. Szerette például a zenét. A számadásokban szinte heti rendszerességgel megjelennek hegedűsöknek, ritkábban trombitásoknak, töröksíposoknak, dobosoknak, cimbalmosoknak adott kifizetések.³ Ők elsősorban egyházi ünnepeknek, valamint végtisztességeknek és esküvői ünnepségeknek voltak fontos résztvevői. A hegedűsök, citerások bizonyos alkalmakkor, étkezések alatt szórakoztatták az asztalközönseget, amelyek időnként táncos mulatságokba is torkollhattak. Erről leggyakrabban a Károlyi Sándor költségeiről készített kimutatásokból értesülünk, melyekben a tánc „költségei” külön tételként szerepelnek, de

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból valósult meg (PD–121145).

¹ A kastély történetének eddigi legrészletesebb összefoglalója: *Éble Gábor*: A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája. Bp., 1897.

² Károlyi Sándor életéről, tevékenységével kapcsolatosan lásd: *Kovács Ágnes*: Károlyi Sándor. Bp., 1988.; *Éble Gábor*: Károlyi Ferenc gróf és kora 1705–1758. Bp., 1893.; *Éble Gábor*: A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp., 1913.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 1501 (Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi Sándor) 4. tétel.

a családtagok leveleiből, visszaemlékezésekből is ismerünk ilyen eseteket. Például amikor 1708. február 1–22. között II. Rákóczi Ferenc három héten keresztül Nagykárolyban tartózkodott, Beniczky Gáspár, a fejedelem titkára naplójában feljegyezte, hogy a vacsorák alkalmával Rákóczit gyakran szórakoztatta zene, egy-két alkalommal pedig táncos mulatságot is tartottak, amelyekben a fejedelem is részt vett.⁴ Rákóczi felkérte táncolni Károlyi Sándor lányát, Klárát is, aki erről a nem mindennapi eseményről nagyanyjához, Koháry Juditához írott levelében is megemlékezett.⁵

Károlyi őszinte vallásos érzületűként jellemezhető, aki fő szervezője és résztvevője volt a különböző ájtatosságoknak, úrnapi körmeneteknek, nagypénteki szertartásoknak, több napon keresztül tartó ünnepeknek, sőt ezekkel kapcsolatos rendelkezéseit „Providentia Dei” című emlékiratában (1728) utódai részére írásban is rögzítette.⁶ Innen tudjuk például, hogy a nagykárolyi vár kápolnája, amely Károlyi Sándor idejében Krisztus feltámadásának tiszteletére volt felszentelve, nagyhéten és húsvétkor éjszakai és nappali „devóciók” helyszíne volt, áldozócsütörtökön (Urunk mennybemenetele), pünkösd hétfőjén, úrnapiján és Szentháromság napján pedig itt gyülekeztek, majd innen vonultak át a plébániatemplomba az uradalom papjai és szerzetesei.⁷ Ez rendszert a vár faláról megszólaló ágyú- és trombitaszó, valamint töröksíp (tárogató) hangja mellett történt, mint például 1740-ben a város szélén található Szentháromság kápolnához induló körmenet idején. Az ünnepi szertartás befejezése után a körmeneten résztvevők szintén nagy pompával, zene és ágyúdörgés kíséretében vonultak be a városba. Maga Károlyi rendelkezik arról, hogy ilyenkor „Szent Ambrus és Ágoston Hymnusa éneklése alatt szollyon az Ágyú és musika”.⁸ A vár nem csak az ünnepi

⁴ Beniczky Gáspár: II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707–1710. Bp., 2005. 106–111.

⁵ „Kívántam Nagyságodnak ezen alázatos levelemmel udvarolnom, egy-szersmind Felsőes Urunknak itten lévő hozzám mutatott grátiájáról tudósítanom. írhatom Nagyságodnak, az táncban bőven részesültem. Károlyi Klára levele Koháry Juditához Nagykároly, 1708. február 23. MNL OL P 396-1.-No. 10215. Idézi Éble G.:1897. i. m. 30.

⁶ MNL OL (Károlyi család nemzeti levéltára, Károlyi család, Törzssanyag) P 392-7.-No. 113. (eredeti); MNL OL P 1507-B-I.-e. (másolat). Az eredeti dokumentum nehéz olvashatósága miatt tanulmányomhoz a másolatot használtam.

⁷ „[...] ez után következő nagy chüörtök és nagy péntek napjain régi bevett szokás szerént Szent Koporsónak ajtatos visitatiojával és látogatásával rendelt caeremoniakkal és az várbéli kapolna Kristus fel Támadása napjára lévén dedicálva, annak rendi szerént való devotiok ottan követtessenek el nagyobb Concursussal éjszakai s ugyan nappali Processioval [...]. [...] pünkösd napja [...] első napon ugymint Hétfőn az egész Jóságban lévő Egyhaziak és köz keresztény gyülekezet az várbéli kápolnából indullyon az Városi Nagy Templomban solemnis Processióva [...]. Második napon [...] Harmadik napon [...] [...] úr napja [...] az Processio az várból indulván az constituált oltárokhoz [...]. [...] Szent Háromság napja következőn [...] valamint áldozó napján, ugy ezen Szent napon is mind az egész Szent Szerzetesek Parochusok s keresztény gyülekezetek bé gyülljenek, sött Szattmárrúl, Bányárúl, Bátorbúl, s több helyekrül is invitáltassanak, s ugy is jó regvel az Város Tamplomból a Processio meg indulván az varbélivel conjugálván magát kövesse szép rendel, s Isteni ditséretekkel az említett Szent Háromság Kápolnájához uttyát.” Részlet Károlyi Sándor: Providentia Dei. 1728. c. munkájából. MNL OL P 1507-B-I.-e.

⁸ Éble Gábor: A nagykárolyi Szentháromság-kápolna története. Bp., 1910. 30.

események kiindulópontja, hanem végállomása is volt, hiszen az ünnepség után ide vonult vissza az udvar népe és a vendégsereg egy része, ahol feltételezhetően vendégséget is tartottak.

Még nagyobb pompával zajlottak le a temetések, melyek során az elhunytakat a várból végső nyughelyükre, a szomszédos Kaplonyban található családi temetkezési helyre kísérték. Ilyenkor a vendégek egy része is a várban volt elszállásolva. A temetés napjára a várudvar közepén a ravatal, illetve a közeli hozzátartozók befogadására, a gyászbeszéd és búcsúztatók megtartására gyászsátrat emeltek, miközben a gyásznép másik része, valamint a vármegye díszbe öltözött lovas serege a vár udvarán várakozott. Az indulást itt is ágyúdörgés és dobpörgés jelezte. A temetések a várkastélyhoz köthető események egyik leglátványosabb példái voltak, amelyeket a korabeli leírások is ünnepélyes, fényes, pompás jelzőkkel illeltek, vagy solemnitásnak neveztek, és kiemelik színvonalukat. Károlyi Sándor menyének, Csáky Krisztinának a temetését például a nagykárolyi piarista templom rendháztörténetének írója ismerteti nagyon érzékletesen. A sorok írója – feltehetően a házfőnök – a vár udvarán felállított sátrat egyenesen díszes gyászsínpadhoz [funeris theatro] hasonlította, illetve megemlékezett arról is, hogy a temetés után a gyásznép visszatért Nagykárolyba, ahol a várban „szokás szerint” vendégség volt. Ezen a mintegy 2000 főt számláló vendégsereg négy ökröt, 12 szekér halat, 50 bárányt, 16 juhot, 18 hordó bort fogyasztott el, a szakácsok pedig hét konyhán szorgoskodtak.⁹ Valószínűsíthető, hogy a család nem csak a halotti torról, hanem az elszállásolt vendégek kényelméről, szórakoztatásáról is gondoskodott. 1759-ben például, Károlyi Ferenc temetésének előkészületei során, az elhunyt fia, Károlyi Antal a várkert megszépítéséről, két kuglipálya készítéséről és azokhoz szükséges golyók és tekék, kanapék és asztalok beszerzéséről is rendelkezett.¹⁰

Kiváló alkalmat nyújtottak az ünneplésre az esküvők és a főispáni beiktatások. Ezek az események különös fontossággal bírtak a család életében, ugyanis a 18. század folyamán több

⁹ „az idegen azt vélhetné, hogy itt Magyarország közgyűlése tartatik. Nincs ház egy, sőt három-négy vendég nélkül, tele van a vár [...]. Megkezdődik a temetés; nagy népsokaság előzi meg a pontificanst a várba vonulása-kor. Amint oda érünk, mindnyájunk előtt a legdíszesebb temetési látvány [funeris theatro; gyász-színpad] tárul föl. Ugyanis a várkastély közepén tágas sátor volt felállítva, a melyben a méltóságos grófné tetemei voltak letéve.... Ha nem csalódom, a gyászbeszéd és búcsúztató 4 óra hosszáig tartott; de azért senki sem sokalta, mert ha nem a füleket, a szemeket bizonyára mindenki kedvteléssel legeltethette e szomorú temetési napon [...]. Láthatóan itt e napon mintegy a hadi kürttel adott jelre nőket készülni a csatára; amint ugyanis az udvarbeliek kivinni kezdték a koporsót, oda rohantak, rávetik magukat és hogy az elszakított végkép el ne távolíttassék, könyörögni kezdenek. A halottvivők maguk sem lettek volna könyörtelenek a rimánkodások és jajveszékések iránt, ha nem kellett volna a földből valót a földnek visszaadni. [...] ha szemlélője lettél volna mindennek, nem tudtad volna, hová fordítsd először, hová másodszer tekintetedet, mert ezen gyászpompában egyesítve volt a nagyszerű a magasztossal [...]. Mindez mintegy hetedfél óraker végződött; utána a várban szokás szerint vendégség volt, a mely elfogyasztott 4 ökör, 12 szekér hal, 50 bárány, 16 juh, 18 hordó bor, mert 2000-re rúgott a vendégek száma, hét konyhán számos szakács izzadván munkájában.” A Nagykárolyi Kalazanci Szent József plébánia levéltára (Nagyk. Lvt.) Historia Domus I. 7–10. Magyar fordítása: Gróf Károlyi Ferencné, született Csáky Krisztina halála 1736. február 28-án, temetése ugyanazon év márcz. 20-án. Szerk. Éble Gábor. Bp., é.n.

¹⁰ MNL OL P 392-9.-No. 237.

nemzedéken keresztül mindig csak egyetlen fiú utód született vagy élte meg a felnőttkort, akire a családi vagyoni mellett Szatmár vármegye főispáni címe is várt, melyet 1660–1803 között kizárólag a család férfitagjai tölthettek be.

A 18. századi házasságok közül kettőről, és az ezeket követő ünnepekről vannak adataink. 1726. augusztus 30-án kötött házasságot a Sáros megyei Kluknón Károlyi Ferenc és Csáky Krisztina. A násznép szeptember 4-én érkezett Nagykárolyba, ahol az örömapa, Károlyi Sándor tiszteletükre több napon keresztül tartó lakodalmi ünnepséget tartott. Az eseményről Károlyi a naplójában is megemlékezett. Innen értesülünk, hogy a vendégsereg összegyűlését követően dél körül a várbeli kápolnában szentmisét tartottak, majd Szent Ambrus [Te deum laudeamus] himnuszát énekelték, dob-, trombitaszó és ágyúdörgés kíséretében. Ezt követően került sor az esküvői lakomára és mulatságra, amely másnap is folytatódott. Harmad- és negyednap szintén „vígán” telt el. A negyedik nap végén a vendégek egy része – köztük gr. Montecucoli Hercules Pius („Montecuculi”) császári tábornagy, gr. Franz Ludwig von Zinzendorf („Zinczendorf”) altábornagy, gr. Jozef Potocki („Postaczki”) kijeji palatinus és Jean-Jacques Charrière („Sovaj”) ezredes – elutazott. A családtagok és a rokonság egy része, Forgách Pál és Csáky Miklós püspökökkel együtt még több napig vendégeskedett. A társaság az ötödik napon Kaplonyba kocsizott ki, ahol ünnepi szentmisén vettek részt, visszatérve Nagykárolyba pedig ismét „vigadtak”. Még a nyolcadik és kilencedik napon is tartott a szórakozás („mulattunk, distraháltuk magunkat”).¹¹

Ennél jóval nagyobb ünnepségre került sor 31 év múlva, 1757-ben, immár Károlyi Ferenc fiának, Károlyi Antalnak Harruckern Jozefával kötött esküvője alkalmából. Az ifjú pár az esküvőt Gyulán, a feleség szüleinél tartotta, majd az ottani ünnepek után július 22-én érkeztek Nagykárolyba. A házigazda, Károlyi Ferenc, birtokai határában várta és köszöntötte őket, majd egy mezőn tiszteletükre a Károlyi család uradalmi hajdúi, a környékbeli nemesség párdúcboros hada és Szatmár vármegye bandériuma díszes felvonulást (parádét) tartott, végül pedig különböző küldöttségek jelentek meg üdvözlésükre. Elsőként Szuhányi Márton, a vármegye jegyzője mondott köszöntő beszédet, majd a különböző küldöttségek járultak a vendégek elé.¹² A díszes fogadás után dob- és trombitaszó kíséretében mindannyian a várba vonultak, a menet élén a több száz főnyi lovas bandériummal, akik kezükben zászlót és kivont kardot tartottak. Így haladtak el az egybegyűlt nép sorfalai között és érkeztek a várhoz, amelynek bástyáiról mozsárágyúk dörögtek, valamint a kapujához vezető felvonóhid két oldalán két sorban álló huszárok elsütött karabéllyal tisztelegtek. Megérkezve a várba kezdetét vette a nyolc napon át keresztül tartó mulatozás.¹³

¹¹ Szalay László: Gróf Károlyi Sándor önéletrajza és naplójegyzetei I. Pest, 1865. 228–229. Károlyi Ferenc és Csáky Krisztina romantikus szerelmének a házasságik több akadályt is le kellett győznie. Ld. bővebben Éble G.: Károlyi gróf és kora i. m.

¹² Az ifjú pár nagykárolyi látogatásáról a nagykárolyi piarista rendház Historia Domusa is beszámol. Nagy. Lvt. Historia Domus I. 23.

¹³ Éble G.: Nagykárolyi várkastély i. m. 32–33.; Nagy. Lvt. Historia Domus I. 23.

Akárcsak a temetésekre, erre az eseményre is hivatalosak voltak a szomszédos megyék főispánjai, alispánjai, egyházi előjárók és az arisztokrácia tagjai, rokonok és barátok; számuk – a szolgálmezővel együtt – fölülmúlta az ezret.¹⁴ Az ünnepségen részt vett Hueber Antal ferences szerzetes, a Harruckern család udvari káplánja, aki naplójában részletesen beszámolt a nagykárolyi „fényes” ünnepekről, mindazokról a programokról, melyek a vendégek szórakoztatását voltak hivatottak szolgálni.¹⁵ Innen tudjuk, hogy a vendégek reggel vadászkürtök hangjára ébredtek, majd a kastély kápolnájában misét hallgattak. Az étkezésekhez – amelyekre naponta 5–6 ókról vágta – az előkelő vendégek számára egy, kettő vagy három asztalt terítettek, egyenként 60–70 személy számára, illetve további kilencet az uradalmi alkalmazottak, a kastélybeli személyzet és a szolgák részére. Emellett a kastély előtt egy szegénykonyhát is felállítottak. Az atyát lenyűgözték a tálaláshoz használt ezüst tálak, tányérok, a temérdek fogás, az ezüst étkészletek, de megemlíti néhány különlegességet is, például egy nagy méretű, 60 darabból álló édes csemegét [Confect], amely különböző, várat, kastélyokat, szökőkutakat, katonákat mintázó figurákból állt. Ezt a különleges ínyencséget az ez alkalomra felfogadott cukrász készítette. Az italkínálathoz bor, kávé, tea, csokoládé, rozsli (likőr), mandulatej és limonádé is tartozott.

Az asztali zene mellett minden nap ebéd után a vendégeket tánc szórakoztatta, amely vacsoráig tartott. A zenészek menüettet, stájer, magyar, lengyel, horvát, német, török, francia táncokat játszottak. Antonius atya megcsodálta a gyönyörűen öltözött hölgyek különféle furcsa, de szigorúan megkomponált lépésekből álló táncát. A táncot Károlyi Ferenc és a menyasszony, Harruckern Jozefa nyitotta, aki felváltva jelent meg régi és új divat szerint készült ruhákban, és maga is szórakoztatta a vendégeket énekléssel vagy zenéléssel. Egy alkalommal férjével együtt zenészek kíséretében egy-egy rövidebb operajelenetet adtak elő, amelyről a szemtanú Antonius atya megjegyezte, hogy ez bizony meglepetésként érte a hallgatóságot, akik nem volt hozzászokva ehhez a műfajhoz, mellyel csak a nagyvárosokban lehetett találkozni.

Vacsora után ismét tánc következett, amely éjjel 2–3 óráig tartott. Ebben a házigazdával együtt mindenki részt vett,

¹⁴ Éble G.: Nagykárolyi várkastély i. m. 33.

¹⁵ A napló Éble Gábor másolatában maradt meg a Károlyi-család levéltárában, jelenleg: MNL OL Könyvtár, K 383. Címe: Hueber Antal kapisztránus barátnek 1743–1758-ig vezetett kéziratos naplójából a Károlyi grófokat érdeklő rész. A nagykárolyi ünnepekre vonatkozó rész: 103–165. oldalakon olvasható; A kéziratot elsőként ismerteti, illetve a gyulai mulatságokra vonatkozó részt ismerteti és közli: *Dusnoki-Draskovich József*: Egy XVIII. századi arisztokrata család mulattatója. Antonius atya históriái. In: Békés megye és környéke XVIII. századi történetéből. (Szerk. Erdmann Gyula.) Gyula, 1989. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 3). 179–279.; *Dusnoki-Draskovich József*: Antonius Hueber: Iratok, vagyis különféle mulatságos történetek évek szerint (részlet). In: *Dusnoki-Draskovich József-Erdész Ádám*: A hétköznapok historikuma. Gyula, 1997. (Körösök vidéke 5). 162–184.; *Dusnoki-Draskovich József*: Egy XVIII. századi arisztokrata családmulattatója. Antonius atya históriái. In: Nyitott múlt. Tanulmányok, történetek Gyuláról, Békés vármegyéről és a fordított világról. (Szerk. Dusnoki-Draskovich József.) Gyula, 2000 (Gyulai füzetek 12). 186–255.; *Dusnoki-Draskovich József*: A fordított világ mentális sémája és Antonius atya fordított világa. Uo. 256–308.

nemcsak a vendégek, hanem az uradalmi alkalmazottak is, valamint fáklyafény mellett a szabadban a nép is. Antonius révén néhány táncnemet is megismerhetünk: ezek a Licht-Tanz (fáklyatánc), a Polster-Tanz (párnatánc) és a Kreuz-Tanz (keresztelő tánc).

A lakodalmas mulatozás nyolc napig tartott, de az ifjú pár kísérete még több napon keresztül Nagykárolyban maradt, a házigazda pedig különböző programokkal szórakoztatta őket. Hűvös időben gyakran kocsikáztak a városban, a közeli erdőben vagy a város körül elterülő Károlyi-birtokokon. Az egyik erdő közepén egy tisztáson egy szép kert volt kialakítva, a másikban pedig egy vadaskert, ahol szarvasokat, dámvadakat, a harmadikban vaddisznókat lehetett látni. Hueber Antal atya megemlíti egy szép nyári lakot is (Lusthaus), amely a Szőlőhegyen állt, és ahonnan csodálatos kilátás nyílt a városra és a környékre. Felkeresték a nagykárolyi Szentháromság kápolnát is, amelyet Károlyi Sándor építtetett, és amely mellett egy remetelak állt,¹⁶ valamint a nagykárolyi nyomdát, amelyet két évvel korábban Károlyi Ferenc alapított.¹⁷ Megtekintették a nagykárolyi piarista és a rutén templomot is. Az egyik sétakocsikázás közben egy zsidó esküvőt is láttak. Egy másik alkalommal egy mezőn 200 bivaly mellett haladtak el. Emellett meglátogattak egy nem sokkal korábban telepített német falut is. Augusztus 2-án részt vettek a kaplonyi Porciunkula-búcsún (az úgy nevezett „kis kirbáj”), majd a templomhoz csatlakozó családi kriptát is felkeresték, ahol Károlyi Sándor rézsarkofágját is megtekintették.

Másnap, augusztus 3-án újabb vendégek érkeztek Harruckern Ferenc köszöntésére, aki a rákövetkező nap ünnepelte születésnapját. A lakomázás, a tánc erről a napról sem maradt el. Estefelé kikocsikáztak Nagykároly határába, feltehetően a Somos-erdőbe.¹⁸ Útközben, egy tisztáson a vendégek négy lovascsapattal találkoztak, akik kivont karddal és lobogó zászlókkal parádét tartottak előttük, majd tovább folytatva útjukat egy erdei út végén meglepetés, tűzijáték fogadta őket. Egy pillanatig a fények az égbolton nagybetűkkel VBFH (Vivat Baro Franciscus Harruckern) betűket formáltak. Ezt követően fáklyákkal és lámpásokkal visszavonultak a kastélyhoz, ahol éjfélkor vacsorához ültek. Amikor a vendégek Harruckern báró egészségére emelték poharukat, trombiták, dobok és mozsárágyuk szólaltak meg. Másnap a reggeli istentisztelet után ismét folytatódott a lakoma. A vendégek száma 200 körüli lehetett, ezért a főasztal mellett további három asztalnál terítettek, de jelentős volt a személyzet száma is, akik 16 asztalnál fértek csak el. A köznép

sem maradt ki a mulatságból, számukra ebéd után a város hat különböző pontján egy-egy nagy hordó bort vertek csapra.

Augusztus 5-én az ifjú pár tiszteletére a nagykárolyi piaristák rendeztek nyilvános disputát különféle természet-tudományi kérdésekről. Az egész nap tartó előadássorozat másnap is folytatódott. A vendégek között két-két, Nagykárolyban kiadott könyvet osztottak szét. Az egyik az előadások téziseit tartalmazta, a másik Károlyi Ferenc saját munkája, egy magyar nyelvű fordítás volt.¹⁹ A piarista gimnázium diákjai színházi előadással, egy latin nyelvű, Jákob és fiainak történetét feldolgozó iskoladramával készültek, melyben szerepet kapott egy mulattató, komikus alak, az úgynevezett Hanstwurst (Paprika Jancsi) is. Ugyanezen a színpadon augusztus 10-én Hueber, korábban Gyulán is bemutatott, Parasztlakodalom című darabját adták elő, amelyhez az apát helyben választott szereplőket.²⁰ Az előadás után ismét tűzijáték következett, talán még az előzőnél is pazarabb. Ekkor az égbolton megjelenő betűk Károlyi Antal és Harruckern Jozefát köszöntötték [VGAK=Vivat Graf Anton Károlyi; VBjH=Vivat Baronin Josepha Harruckerin], illetve házasságukra utaltak [a családnevek kezdőbetűje között két egybekapcsolódó szív volt látható].

Talán a nagykárolyi, szabadtéren felállított színpadon („öffentlichen Theatro”) megtartott előadások sikere is hozzájárult ahhoz, hogy néhány év múlva, 1766–1767-ben, Károlyi Antal a nagykárolyi piaristák részére iskolájuk mellé önálló színháztermet építtetett.²¹ A színteremben a növendékek, tanárok, valamint alkalmi, amatőr színészek, vándortársulatok léphettek fel. Mindezt Károlyi Antal fiának, Károlyi Józsefnek jószágigazgatója az alábbi módon idézi fel emlékeiben. „Volt itt azelőtt cancellista koromban, még midőn a mostani grófok atyja élt, az iskola épületben egy teátrum,

¹⁶ Ld. bővebben *Éble G.*: Szentháromság-kápolna i. m.

¹⁷ *Éble Gábor*: Egy magyar nyomda a XVIII. században. Adalék nemzeti közművelődésünk történetéhez. Bp., 1891.

¹⁸ A Somos-kertről 1799-ben Vályi András is megemlékezik: „Nagy Károly [...] ékesítettik [...] az Uraságnak [...] számos [ártsd: Somos] erdejének ki vágott része mélynek közepén kert, s nyári mulató hely van, szép mulatságot, és sétálló helyet szolgáltat nyárba.” *Vályi András*: Magyar országnak leírása. II. Buda, 1799. 293–294.; Később bálakat is tartottak itt, például Domahidy Ferenc főispán beiktatása alkalmából 1875-ben. A táncestélyt a nagykárolyi nőegylet rendezte, Károlyi Viktorné irányításával, aki az ünnepélyesség emelésére a fővárosból pirotechnikust hozatott. Ld. *Fővárosi Lapok*, 12 (1875), 128. sz. 582.

¹⁹ Valószínűleg Jean Frédéric Ostervald „Abrégé de l’histoire sainte et du catéchisme” című munkájának magyar nyelvű kiadása volt, amelyet a gróf az előző évben fordított le farsang idején „maga mulatságából”. Teljes címe: „A szent bibliában lévő historiák s arra megkívántató idő szám tábláknak rövid summája. Mellyeket, bizonyos francia könyvekből ... az elmúlt farsangban, maga mulatságából magyarul fordított, s édes nemzete hasznára, tulajdon maga, sőt maradéki örökös typographiájában kinyomtattatott. Nagy-Károly, 1757. Vö. *Vörös Imre*: A Károlyi család és a korai felvilágosodás (Adatok Voltaire magyarországi hatásának kezdeteihez). *Irodalomtörténeti közlemények*, 81 (1977) 197–203.

²⁰ *Dusnoki J.*: Egy XVIII. századi arisztokrata család i. m. 249–252.

²¹ A piaristák Nagykárolyban nem sokkal megtelepedésük, 1727-től kezdődően tartottak színi előadásokat, 1747-től pedig erre a célra egy külön termet rendeztek be iskolájukban. Károlyi Antal az új színházépület az iskola újjáépítésével egy időben építtette. („Pater piaristáknál az új négy szobákból álló iskolák fel építettek, a Pitvar pedig és a Theatrum Anno 1766 hozzá ragasztott, mellyek kerültek 3500” – a károlyi, ecsedi, erdődi és béltéki uradalmakban gazdasági építkezések és beruházások összeírása 1759–1778). MNL OL P 397-I.-A.-2.-No. 2.; A piaristák nagykárolyi színjátszásáról bővebben ld. A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig. (Szerk. Kilián István.) Bp., 1994. 567–576.; A nagykárolyi piarista iskoláról: *Hám József*: A róm. kat. főgymnasium története 1727–1895. Nagykároly, 1896.; *Koczányi Ferencz*: A nagykárolyi kat. algymnasium történelmi vázlat. In: A nagykárolyi kat. algymnasium évkönyve 1854–1855-iki tanévre. Nagykároly, 1855. 4–5.; *Magyarász Incze*: A nagy-károlyi kegyes-tanítórendi nagygymsnasium rövid története. In: A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló Nagy-Károlyi rom. kath. nagy-gymnasium értesítője az 1876–1877-ik tanévben. Nagykároly, 1877. 5–6.

melyben dilettánsok játszottak, mert a megboldogult gróf nagyon szerette a teatert. Minden tisztjének, ki csak németül tudott, részt kellett abban vennie, ki nem tudott játszani, annak néznie kellett, mint kínlódik a többi és az öreg úr nagyokat kacagott, mint törte a sok zsíros szájú magyar a finom német szót”.²² Károlyi József szintén gondját viselte az épületnek, 1800-ban Laurenz Bascher bécsi festőt és segédét, a tirolai származású Leopold Puellachert bízta meg kifestésével.²³ Később magtárnak használták, majd elbontották, kelleiket 1817-ben a nagyvárad színtársulatnak adományozták. Az átvételi jegyzék – amely többek között egy előfüggönny, 5 háttérfüggönny és 57 kulisszát is felsorol – egy jól felszerelt színházról tanúskodik.²⁴

A Károlyiak színházszertetét mutatja, hogy nem csak a nagykárolyi piaristák színjátszását támogatták, hanem a tótmegyeri és a wieden palotáik kertjében erre a célra épületet, illetve színpadot emeltek. Tótmegyeren a színház egy önálló kerti épületben volt. 1799-ben említik először, építési körülményei nem ismertek, feltételezhetően a század utolsó harmadában épülhetett. Ezt a kulisszás rendszerű színházat 1803-ban Károlyi József gróf özvegye, Waldstein-Wartenberg Erzsébet lebontatta, felszereléseit pedig Pestre szállíttatta, majd miután azokat nem sikerült értékesíteni, a debreceni társulatnak adományozta.²⁵ A bécsi, wieden palota színháza szintén kerti „teatrum” volt. Mindössze egyetlen alkalommal említik a források: 1794 márciusának elején, amikor színpadán egy operát és egy balettet mutattak be özvegy Harruckern Jozefa születésnapja alkalmából. Az opera, Domenico Cimarosa „Pigmalióne” című művének főszerepét Vincenzo Maffoli tenorista énekelte, a balettet („Das Sinnbild des menschlichen Lebens”) – amely a grófnét és annak erényeit személyesítette meg – Antonio Muzzarelli udvari balettmester rendezte.²⁶ A néhány nap múlva megismételt előadásokat Mária Krisztina főhercegnő és Albert Kázmér herceg is megítélte részvételével.²⁷

A Károlyi család későbbi generációinak esküvőiről kevés adattal rendelkezünk. Károlyi József és Waldstein-Wartenberg Erzsébet 1789-ben Bécsben kötött házasságát valószínűleg Bécsben vagy Pesten ünnepelték meg, Nagy-károlyban a források nem tesznek említést sem esküvői, sem első látogatásukkor megrendezett ünnepségről. Károlyi József legkisebb fia, a nagykárolyi uradalom birtokosa, 1836-ban

kötött házasságot Zichy Karolinával, de Nagy-károlyba először csak kilenc év múlva, 1845-ben (június 18.) látogattak el. A házaspárt Zichy Karolina nővére, Batthyány Lajosné Zichy Antónia is elkísérte.²⁸ A vendégeket az uradalom és a város látványos fogadtatásban részesítette. Asztalos György szerint „e város azelőtt ily pazar fényű pompás fogadtatást még soha sem látott.” Tiszteletükre négy diadalkaput állítottak fel, egy egyszerűbbet, friss gallyakból Csanáloson, és három reprezentatívát a város területén. Utóbbiak közül a piarista templom mellett a város, a főutcán, a normál iskola mellett, a zsinagóga szomszédságában állót a zsidók, a harmadikat a vár bejáratánál pedig az uradalom.

Az eseményről és a diadalívokról a Honderű is beszámolt. Innen értesülünk, hogy az építményeket, melyek „az építészet igazi diadaljai” voltak, Josef Klieber építész emelte.²⁹ Klieber az osztrák klasszicista szobrászat egyik fontos alakja volt, aki festéssel is foglalkozott, emellett pedig a bécsi képzőművészeti akadémián tanított. Főleg szobrászati alkotásairól ismert, ő faragta a kolozsvári Karolina-oszlop domborművét 1831-ben, a pesti Károlyi-palota oromzati címerét, dolgozott Csákváron és Keszthelyen.³⁰ Ismerünk tőle kúterveket, síremlékterveket is. Egyetlen alkalmi építmény-tervéről tudunk, melyet I. Ferenc castrum dolorisához készített.

Nagy-károlyban a piarista templom diadalkapuja papírmásból készült, 7 és fél bécsi öl magas volt (14,22 m), és 1200 mécses világította meg, közepén piros betűkkel a következő felirattal: „Áldással fogadunk áldással légy te közöttünk.” A gimnázium és a lányiskola épületét ugyancsak fáklyákkal világították meg.³¹ Üdvözlő szöveg volt látható a kastély bejárata elé állított díszkapun is: „Hódolatul mint áll ím e kapu nyitva előtted, / Tárva [tárva vannak] hű szíveink: szállj bele édes anyánk!” Emellett a vendégek tiszteletére a kastéllyal szembeni piactéren négy sátrat is emeltek, melyekben különböző, magyar, román, sváb és ruszin népzene szólt és népi-seletbe öltözött párok táncoltak. A sátrakat különböző színű, középre felállított fenyő szálfákra akasztott hólyaglámpák világították meg.³²

Ezt a nyarat a grófi család Nagy-károlyban töltötte, ezalatt hetente három alkalommal a kaszinó épületének kertjében hangversenyt és színi előadást tartottak. A hangversenyeken Martinovics Péter primás vezényelte helyi zenekar lépett fel, mely néhány évvel korábban Károlyi György támogatásával alakult meg azzal a céllal, hogy ünnepnapokon felléphessenek.³³ A nyitóelőadás Lavotta János Szigetvár ostroma című, ma is ismert darabja volt, amelynek kottáját elsőként Kirch

²² Szavait Balog István vándorszínigazgató idézi visszaemlékezésében. Idézi: Bayer József: Adatok a régi magyar színpad felszerelése történetéhez. *Irodalomtörténeti közlemények*, 1 (1891), 3. 277.

²³ Staud Géza: Magyar kastélyszínházak III. Bp., 1964 (Színháztörténeti könyvtár 15). 88–93.

²⁴ Staud G.: Magyar kastélyszínházak i. m. 91–93.; A jegyzéket közli: Naményi Lajos: A váradi színesztörténete. Nagyvárad, 1898. 54–55.

²⁵ Staud G.: Magyar kastélyszínházak i. m. 70–88.

²⁶ Vincenzo Maffoli olasz tenorista, 1791–1792-ben működött Bécsben, az újonnan szerződött operatársulat tagjaként. Antonio Muzzarelli az udvari színházak balettmestere és első táncosa. Ld. Színházi Hírek 1780–1803. A Magyar Hírmondó, A Hadi és Más Nevezetes Történetek és a Bécsi Magyar Hírmondó tudósításai. (Szerk. Wellmann Nóra.) Bp., 1982 (Színháztörténeti könyvtár 13). 321, 365.

²⁷ Bécsi Magyar Hírmondó, 5 (1794) 19. sz. 322–323.; Bécsi Magyar Hírmondó, 5 (1794) 21. sz. 368.; Idézi: Színházi Hírek: i. m. 166–168.

²⁸ Honderű, 3 (1845) 2/1. sz. 18–19.

²⁹ Honderű, 3 (1845) 2/1. sz. 18–19.

³⁰ Kelemen Lajos: Az óvári emlékoszlop. In: Uő: Művészettörténeti tanulmányok II. Bukarest, 1982. 94–98.; Pusztai László: A kolozsvári királylátogatás emlékműve 1831-ből. *Építés-Építészettudomány*, 5 (1983) 1–4. sz. 353–365.; Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart 20. (Hrsg. Ulrich Thieme–Felix Becker): Leipzig, 1927. 494–496.

³¹ Nagy. Lvt. *Historia Domus III.* 100.

³² Asztalos György: Nagy-Károly rendezett tanácsú város története 1848-ig. Debrecen, 2004 (reprint). 83.; Honderű, 3 (1845) 2/1. sz. 19.

³³ Honderű, 1 (1843) 2/19. sz. 651.; Martinovics több darabját barátja, Kirch János átírta zongorára. Ld. Benedek Zoltán: Jeles primások, nótaszerzők Nagy-károlyban. *Művelődés*, 53 (2000) 1. sz. 23–25.

János nagykárolyi zenetanár adta ki Nagykárolyban 1843-ban.³⁴ Károlyi felesége, Zichy Karolina ezeknek a nagykárolyi sétahangversenyeknek a hatására határozta el, hogy a nagykárolyi Szarvas vendéglő udvarán a különböző koncertek és bálók számára egy báltermet építtet az akkor a kaplonyi kegyúri templomon és kriptán dolgozó Ybl Miklóssal.³⁵

Töredékes forrásaink arra utalnak, hogy a grófi család tagjainak hosszabb távollét utáni hazalátogatása minden alkalommal mozgósította az uradalmat és a várost. A családtagok közül Károlyi Antal volt az első, aki az 1770-es évektől kezdődően egyre kevesebbet tartózkodott Nagykárolyban, a következő generációk pedig már csak látogatónak jöttek Nagykárolyba, ott tartózkodásuk pedig már csak szórakozás jegyében zajlott.³⁶ A hazalátogató Károlyi Antalt, a nagykárolyi piarista templom építetőjét, a rendtagok és a diákok gyakran köszöntötték alkalmi veresekkel, énekekkel, illetve színházi előadásokkal. Ebből az időszakból számos, ilyen alkalmakra írt köszöntővers és óda maradt fenn kéziratban.³⁷ Közöttük találunk képverseket is, illetve néhány vers – így például a „18. század Horatiusának”, Hannulik János Krizosztomnak, a nagykárolyi piarista gimnázium tanárának, majd igazgatójának és rektorának, valamint a Nagykárolyban tanító Révai Miklósnak versei – nyomtatásban is megjelent.³⁸

Fontos eseményeknek számítottak, ha a kastélyban előkelő vendégek szálltak meg. Adataink szórványosak, de megállapítható, hogy ilyenkor a napi programok közül a lakomák, a zene és a tánc, a vadászat, illetve a város és a birtok látványosságainak meglátogatása, csakúgy, mint a vallásos áhítatokon való részvétel alapvető programpontoknak számított. Rákóczi fejedelem említett 1708-as látogatását követően több előkelő vendég is megfordult a nagykárolyi kastélyban. 1777-ben Miksa főherceg, Mária Terézia tizenhatodik és legfiatalabb gyermeke³⁹ három napot (május 28–30.) töltött Nagykároly-

ban magyarországi körútja során.⁴⁰ A főherceget Nagykárolyban Károlyi Antal fogadta. Köszöntésére Hannulik János piarista szerzetes három alkalmi verset írt.⁴¹ Délután meglátogatta a nemzeti iskolát, este a diákság a főherceg köszöntésére énekeket adott elő. A másnap épp Úrnapjára esett, így Miksa főherceg részt vett a piaristáknál tartott ünnepi körmeneten és szertartáson. Harmadnap Máramaros fele folytatta útját Károlyi Antal kíséretében. A herceg útvonalát Zanathy Antal uradalmi geometra térképen is megörökítette.⁴²

1847. szeptember 9-én István főherceg, József nádor fia látogatott el Nagykárolyba. Utazása egy több helyszínt érintő körutazás volt azzal a céllal, hogy megnyerje a rendeket, hogy a novemberi országgyűlésen elhunyt atyja, József nádor helyébe nádorra válasszák.⁴³ A főherceg Szatmár vármegye szeptember 6-án megnyíló közgyűlésére jött, amelyre nagyszámú vendég érkezett a vármegyéből és a szomszédos vidékekről.⁴⁴ A főherceget – aki 1847 januárjától Magyarország királyi helytartója tisztségét is betöltötte – elsőként az első alispán fogadta a megye határában, Vitkánál, ahonnan díszkísérettel Ecsedig kísérte, ahol 250 főből álló nemesi bandérium csatlakozott hozzájuk. Nagykároly előtt, Csanalóson a második alispán köszöntötte őket egy tíz fős dísztestőrséggel. Akárcsak 1845-ben, Károlyi György és Zichy Karolina fogadásakor, most is négy diadalkaput állítottak fel. Felirataik: Fenséges Vendég! / E tiszteletre emelt ív / Hű Nagy-Károlyiak/Hű Kebelére vezet” (a Nagyutca végén). „Áld meg a nép örömét Abban/Kit ez üdvözöl óh ég!” (a piarista templomnál). „Istvánnak neve, mint szentség él a magyar ajkakon”, valamint „Általad e szent név új ragyogásnak ered” (a kastélynál). „Az öröm sugári, hogy ha gyújtanának, / Lángban kéne égni a magyar hazának” (az alispáni épületen). „Mózes az Istennek szent törvényét adta előnkbe, / Tiszteletre negyedpontja ma fénylik imitt / Hogy ha megadja az ég, mit Isten után te ígértél / Hűség s tiszteletünk, végig a régi marad”, valamint „Ülnék bár Babilon földjén mint hajdan apáink, / Partjain a víznek, vad füzek árnyaiban, / Ott is rád szeméit hívó bizalommal emelné / Népünk, mely eddig, hinni s csalódnai tanult” (a zsidók által állított diadalívén). A zsidók diadalívén a feliratok mellett Mózes életnagyságú képe volt látható. A bevonulás alatt a piactéren ágyúkat sütöttek el. A vendéget, aki éjjel előtt érkezett a kivilágított városba, Károlyi György fogadta kastélyában. Másnap a főherceg küldöttségeket fogadott. Egy óra

³⁴ A nyomtatásban megjelent kotta címlapjának tanúsága szerint a darabot Lavotta „a nép között forgott százados zenetöredékekből” komponálta. Mindössze Kirsch kiadásából ismerjük, kézírata nem került elő. *Major Ervin*: Magyar program-muzsika 1843-ból (Kirsch János zene-ábrándja). *Muzsika*, 2 (1930) 1–2. sz. 42.

³⁵ A munkálatok, a Szarvas vendéglő táncterme és az ekkor kialakított vendégszobák, a Károlyi család pénztárának 1846. évi főkönyve szerint, 34.517 forintba kerültek. *Fazekas Rózsa*: Károlyi György és Nagykároly. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg levéltári évkönyv XVII. Nyíregyháza, 2006. 496.; A táncterem és Szarvas-fogadó átépítésének tervrajzai Budapest Főváros Levéltárában, Ybl Miklós hagyatékában található meg.

³⁶ Károlyi Antal halálát (1791) követően fia, Károlyi József vette át a birtokok igazgatását. Hozzá köthető a nagykárolyi várkastély 1792–1794 között zajló barokk átépítése. Miután 1803-ban, mindössze 35 évesen elhunyt, a kastélyt a Károlyi család huzamosabb ideig nem lakta, a nagykárolyi birtokokat uradalmi jószágigazgatóikon keresztül irányították.

³⁷ Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (PMK Lvt.) I. 2. a. Manuscripta vetera (1848 előtti kéziratok), 61. csomó (Köszöntőversek a Károlyi grófokhoz. 18. sz.). Az iratcsomó Károlyi Antalhoz írt köszöntő verseket, énekelte ódákat, képverseket tartalmaz 1764-ből, 1777-ből és 1791-ből.

³⁸ *Varga László*: Hannulik János, a XVIII. század Horatiusa. Debrecen, 1938.; *Révai Miklós*: Lantversek. Nagym. Nagy-Károlyi Károlyi Antal gróf úrnak [...]. H.n., 1772.

³⁹ Habsburg Lotharingiai Miksa, 1756–1801. Vö. *Braubach, Max*: Maria Theresias jüngster Sohn Max Franz. Letzter Kurfürst von Köln und Fürstbischof von Münster. Wien–München, 1961.

⁴⁰ *Asztalos Gy.*: Nagy-Károly i. m. 82–86.; *Szirmay Antal*: Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmerete I. Buda, 1809. 69.

⁴¹ Merkur von Ungarn oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer I. (1786) I–VI. köt. . kötet. 72.

⁴² Szatmár Megyei Múzeum (SZMM), ltsz: 15393 Mo.: Zanathy Antal térképe, 1777. Felirata: „Szatmár vármegye térképe, Maximilián főhercegnek Biharból Máramaros és Erdély felé tartó útvonalával”.

⁴³ József nádor szintén vendégeskedett Nagykárolyban, 1797 november 20–21 között. *Éble Gábor*: József Nádor és Károly Főherceg Pesten 1803/1804-ben. Bp., 1911. 23–26.

⁴⁴ *Pesti Hírlap*, 1847. szeptember 26, 956. sz. 204.; Hám János püspök – aki káptalanjával részt vett az ünnepségen – emlékirataiban kifejti, hogy István főherceg azért „futkosta” körbe az országot, hogy szavazatokat gyűjtsön saját maga számára az országgyűlésen történő megválasztásához. *Scheffler János*: Hám János szatmári püspök és kinevezett primás emlékiratai 1848/49-ből. Bp., 1928. 31.

körül kikocsikázott a gróffal Kaplonyba, ahol megtekintette a családi sírboltot. Ezután következett az ebéd, amelyhez a virágházban terítettek, nemzeti színű, piros-fehér-zöld terítéssel. A napot bál zárta, amelyet az újonnan épített bálteremben tartottak, és amelyen a főherceg is részt vett.⁴⁵ Erre az alkalomra a már említett Kirch János egy alkalmi művel, az „Öröm emlék” című zongora-darabbal készült.⁴⁶

1884. október 10-én újabb fontos vendég érkezett a nagykárolyi kastélyba, Rudolf trónörökös és felesége, Stefánia főhercegnő, akik három napot töltöttek itt. A főhercegi pár Görgényből érkezett vonattal. A berobogó vonatot a Rákóczi-induló köszöntötte éljenzések kíséretében. A vendégeket elsőként Károlyi István (Károlyi György fia), majd a város polgármestere köszöntötte.⁴⁷ Tiszteletükre a pályaudvar előtt diadalkaput építettek, de megszépült a város is, felújították az utakat, lebontották az árusító bódékat és a hirdető oszlopokat.⁴⁸ A városháza épületét sötétvörös aranyrojtú szöveggel, az ország és a város címérével és a trónörökösök monogramjaival, az épületeket nemzeti lobogókkal díszítették.⁴⁹ Az állomáson felállított diadalívén kívül további három, jelmondatokat tartalmazó transzparensekkel díszített diadalívet emeltek.⁵⁰ Szatmár vármegye egy 20–25 méter magas márványutánzatú oszlopokból és két másik kisebb oszlopból kialakított, ívesen záródó, virágfüzérekkel díszített diadalkaput állított föl, amelynek tetején két angyal által tartott királyi korona, alatta a főhercegi korona, valamint az oszlopokon a megye címere volt látható.⁵¹

A kastély előtt a vendégeket gróf Károlyi Istvánné Csekonics Margit fogadta, majd lakosztályukba kísérte. A lakosztály, melyet erre az alkalomra alakítottak ki, a kastély emeletén a nagy lépcsőházból nyíló hét teremből állt. Középen volt a hálóterem alkóval (hálófülkével), halványrózsaszín selyemkárptozású bútorokkal, ettől jobbra nyílt a Stefánia főhercegnő, balra Rudolf főherceg két-két szobából (toilettszobából és szalonból) álló lakosztálya. A főhercegnőjét kék selyem és vörös atlasz-kárptozású, a trónörökösét pedig barna és sárga garnitúra díszítette. Az öltözőszobák falait fajanszburkolat borította. Ugyancsak ez alkalomra a lépcsőházat vadászfestményekkel és agancstróféákkal aggatták tele, a földszinti nagytermet pedig pálmákkal két részre osztották, egy nagy (nyolc ablakos) ebédlőhelyiségre és egy olvasószobára.⁵² Az átalakítást és bútorokat helyi mesterek készítették.⁵³ Újrarendték a kastély parkját is.⁵⁴

A nagykárolyi napok programját főleg vadászatok, kirándulások, díszes ebédek alkották. Az érkezés másnapján, október 11-én a társaság ketté vált: a trónörökös felesége Károlyi grófnéval bekocsizta a vidéket, míg férje a Károlyiak vadaskertjében vadászott a házigazda, valamint Károlyi Gyula és

Tibor (Károlyi István testvérei), Desseffy Aurél, Teleki Sámuel, továbbá Lányi József és Emich Gusztáv udvari tanácsosok társaságában. A vadaskertben, amely a mérki erdő és az ecsedi láp nagy részét elfoglalta, vadkanra, őzre, nyúlra vadásztak.⁵⁵

A társaság késő délután érkezett vissza a kastélyhoz, ahol az üvegházban terítettek. Ebéd alatt Berkes Béla bandája játszott, utána pedig Fátyol Károly gordonkán, majd Kovács Levente honvéd alezredes zongorán.⁵⁶ Este fél tízkor vadásztort tartottak a kastély ez alkalomra feldíszített és kivilágított lovardájában.⁵⁷ Ugyanitt állították ki az aznapi vadászsákmányt is.⁵⁸

Másnap reggel 7 órától a vendégek a piarista templomban szentmisén vettek részt. A misét, melyet Schlauch Lőrinc szatmári püspök celebrált, a grófi családnak fenntartott oratóriumból hallgatták. Ezt követően a kastélyba mentek, ahonnan rövid reggeli után ismét vadászatra indultak. 10 órakor Stefánia főhercegnő részére mutattak be szentmisét. A misét Malonyai István házfőnök tartotta, majd Méder Mihály karnagy vezetése alatt a nagykárolyi polgári dalárda Heinrich Oberhoffer G-dúr miséjét adta elő. Délután egy órakor a hölgyek is csatlakoztak a vadászathoz, ahonnan négy óra után tértek vissza a kastélyba. Ebéd alatt Berkes Lajos zenekara játszott.⁵⁹ Este 8 óra után a pályaudvarra hajtottak. A hazautazó vendégeket díszvilágítás fogadta, a megye által emelt diadalkapun ezer mécses világított, a tetején színes bengáli tűz [színes megvilágítás, amelyet általában tűzijátékokhoz használtak], oldalt lángnyelvek voltak láthatók.⁶⁰ Az állomás Domahidy Elemér főispán mondott búcsúbeszédet, majd búcsúvétel után a vendégek vonatra szálltak.

Minden jelentős ünnepség, esemény alkalmával a kastély és kertje megszépült. Így történt ez 1757-ben is, amikor Károlyi Antal és ifjú feleségének első nagykárolyi látogatása előtt a kastélyon jelentősebb felújítási munkálatokat végeztek. Erre utal Károlyi Antalnak 1757. július 11-én, Gyuláról keltezt levele, amelyben tudósítja apját, hogy anyósa és apósa a javítási munkálatok miatt el szerette volna halasztani Nagykárolyba való utazását, sikerült azonban meggyőznie őket, hogy „nem olyan nagy s uj az Reparatio az Épületben mind gondolyák, és szoba is van, ahol Reparatio nincs.”⁶¹ A nagykárolyi vár védőfalainak lebontása és várfalakon belüli lakóépület barokk átalakítása Károlyi József főispáni beiktatására készülődve kezdődött el 1793-ban, azonban végül a beiktatásig nem készült el teljesen.

Hasonló alkalmakkor nemcsak az épületet javították ki, vagy alakították át, hanem a belsőt is. Maximilián főherceg portréja például, melyet a kastély 1814-es inventáriuma említ

⁴⁵ Asztalos Gy.: Nagy-Károly i. m. 84–86.; *Honderü*, 5 (1847) 14. sz. 269.

⁴⁶ Major E.: Magyar i. m. 42.

⁴⁷ Éble G.: Nagykárolyi várkastély i. m. 45–49.

⁴⁸ *Vasárnapi Ujság*, 31 (1884) 42. sz. 670.

⁴⁹ *Budapesti Hírlap*, 4 (1884) 280. sz. 3–4.

⁵⁰ *Honderü*, 5 (1847) 2/14. sz. 269.

⁵¹ *Budapesti Hírlap*, 4 (1884) 280. sz. 4.

⁵² Éble G.: Nagykárolyi várkastély i. m. 46.; *Vasárnapi Ujság*, 31 (1884), 42. sz. 670.

⁵³ Nagy. Lvt. *Historia Domus III.* 148–153.

⁵⁴ *Fővárosi Lapok*, 21 (1884) 239. sz. 1516–1547.

⁵⁵ *Vasárnapi Ujság*, 31 (1884) 42. sz. 670.; *Budapesti Hírlap*, 4 (1884) 280. sz. 4.

⁵⁶ Berkes Béla zenekarát Rudolf elsőként Nagykárolyban hallotta, majd 1884-ben két hétre meghívta a budai várba asztali zenésznek, ezt követően pedig kedvenc udvari zenésze lett. Vö. *Vasárnapi Ujság*, 43 (1896) 5. sz. 75.; A Rudolfnak zenélő, szintén cigány származású Fátyol Károly (1830–1888) gordonkaművész pályáját Bunkó Antal zenekarában, szülővárosában, Nagykárolyban kezdte, később jelentős karriert futott be.

⁵⁷ Nagy. Lvt. *Historia Domus III.* 148–153.

⁵⁸ Éble G.: Nagykárolyi várkastély i. m. 46.

⁵⁹ Nagy. Lvt. *Historia Domus III.* 148–153; *Fővárosi Lapok* 1884. október 14. 241. sz. 1560–1561.

⁶⁰ Nagy. Lvt. *Historia Domus III.* 148–153..

⁶¹ MNL OL P 398-32790.

először, feltehetően a főherceg 1777-es látogatásához köthető. Később a pesti Károlyi-palotába szállítottak, Éble Gábor 1912-ben már itt írta össze, megjegyezve, hogy a képet Johann Michael Millitz (1725–1779) festette 1776-ban, és a főherceget a német lovagrend egyenruhájában ábrázolja. A festmény legutóbb 2012 júniusában a Hampel aukciósház katalógusában bukkant fel. 1845-ben Károlyi György és Zichy Karolina látogatásakor a kastély belső terei is megújultak, a gróf és grófnő lakosztályába új bútorok kerültek.

A trónörökös és felesége látogatásához kapcsolódik – amint már említettük – a kastély hét szobájának, a trónörököspár lakosztályának az átalakítása, illetve az átriumba kerülő lovasportrék, vadászképek megrendelése. Utóbbiak szintén felbukkannak a későbbi fényképeken. A vadászképek egy részét a kedvenc témája után gúnyosan „birkapiktornak” is nevezett Pállik Béla festhette, akit a család több alkalommal is foglalkoztatott: előbb Károlyi Györgyről készített egy portrét a nemzeti kaszinó részére (Hugo Charlemont egy korábbi műve alapján), majd 1892 körül egy nagyméretű vadászati képet is festett, amely a lóháton ülő Károlyi István találkozását ábrázolta egy erdőben a hintón kocsikázó Csekonics Margit grófnővel és lányával, Melinda grófnővel.⁶² A képet 1932-ben az akkori tulajdonosa értékesítette.⁶³ Pállik néhány évet Nagykárolyban is eltöltött, ahol – haláláról szóló beszámoló szerint – „számos, gyönyörű kivitelt, főképp állatképeket” festett.⁶⁴ Pállik Béla gróf Károlyi Gyulának két kedvenc lovát is lefestette, a háttérben a főtí kastély és park látképével.⁶⁵ Rudolf portréja – mely egy 1903-ban készült, a nagykárolyi kastély női szalonját ábrázoló fényképen tűnik fel – szintén ennek a látogatásnak az emlékét őrizte, jelenlegi őrzési helye nem ismert.⁶⁶

A 19. század második felétől kezdődően a család tagjai leggyakrabban a Nagykároly környéki vadászterületek miatt látogattak el Nagykárolyba. Az Ecsedi láp területén, Szaniszló és Mérk körül a családnak 7200 kataszteri hold nagyságú (kb. 4100 ha.) vadászterülete volt.⁶⁷ A vadászaton általában a család férfi tagjai és az uradalmi alkalmazottak (vadőr, hajtók) vettek részt.⁶⁸ Nagykárolyban főként szarvasra, fácánra, vaddisznóra vadásztak.⁶⁹ Az elejtett vadakat nagyobb vadászatok esetén a lovardában közszemlére is tették.⁷⁰

A vadászat, valamint a lovak és a lovaglás szenvedélyes szeretete a Károlyiak esetében több generáción keresztül

tetten érhető. A vadászat egyszerre volt sport, szórakozás és a társasági élet színtere. A 19. század második harmadától egyre gyakoribb, hogy a vadászatok szervezeten, több napon keresztül zajlanak, amelyekre meghívottak is érkeznek. 1872 januárjában megfordult a nagykárolyi vadászaton Széchenyi Béla, Csekonics Endre,⁷¹ 1893 januárjában Dessewffy Aurél, Károlyi Tibor, Teleki Sámuel, Szapáry Iván grófok, Kund Jenő országgyűlési képviselő és mások.⁷² Előkelő vendégek látogatásakor – amint említettük Rákóczi és Rudolf trónörökös nagykárolyi látogatása kapcsán – szintén fontos programpontra számítottak a vadászatok.

A források vadászházakról is megemlékeznek. Rákóczi Ferenc fejedelem a látogatásakor például egy több napig tartó vadászaton a szaniszlói erdőben levő vadászházban töltött egy éjszakát.⁷³ 1864-ben Károlyi Viktor Vállajon épített vadászlakot.⁷⁴ Ezek valószínűleg kisebb épületek lehettek, reprezentatívabb, több napos tartózkodásra is alkalmas épületekre a nagykárolyi kastélynak a vadászterületekhez való közelsége miatt (Tótmegyerhez hasonlóan) nem is igen volt szükség. Más birtokokon, így Füzér mellett, Kőkapun vagy Heves megyében, Parádsasváron az 1880-as években a Károlyi család tagjai vadászkastélyokat építettek.

Jelentős ünnepi eseményeknek számítottak a Károlyi család férfitagjainak Szatmár vármegye főispáni székébe való beiktatása is. A 18. századból Károlyi József installációjának ünnepségét ismerjük részletesen. Az eseményről az ünnepelt egykori nevelője, Henyei László piarista szerzetes számolt be a Bécsben tartózkodó Károlyi Antalnének 1794. július 9-én Nagykárolyból írott levelében.⁷⁵ Eszerint a beiktatási ünnepségen részt vett Szatmár vármegye magisztrátusa, a 13 vármegye küldöttjei, erdélyi küldöttek, valamint szép számmal képviseltette magát a nemesség is. A vendégek július 6-ára érkeztek Nagykárolyba. Károlyi a királyi küldöttet, az iktatást végző Zichy Károlyt Debrecenben fogadta július 5-én, ahonnan másnap indultak Nagykároly felé. A küldöttséget a vármegye szélén, Nyírlugoson a megye deputátusai köszöntötték, majd ebéd után folytatták útjukat. Nagykároly határában, Fényen, a küldöttség elé vonult a másnapi ünnepségre érkező vendégsereg, és így együtt haladtak tovább a város felé. A bécsi Magyar Hírmondó szerint „onnan kezdődött azután a pompás bejövétel Nagykárolyba, amelyhez hasonlót az Országnak más szeglete sem látott, s valóban oda illet volna Királyi Koronázások pompájához is.”⁷⁶

Az alkalomra a Somos erdő alatt a nagykárolyi zsidóság három „triumphalis kaput” emelt, rajtuk a tízparancsolattal. Így vonultak be a kivilágított városba, ahol a város bírájának köszöntése után „trombiták harsogása, mindenféle muzsikaszó és ágyúdurróságok között” a várig vonultak. Elöl ment a vármegye nemesi zászlóalja (kék egyenruhában, mintegy hatszázan),

⁶² *Vadász- és Versenylap*, 36 (1892) 8. sz. 86.

⁶³ „Pállik Béla legnagyobb festménye, 180 cm. magas, 260 cm. széles, gróf Károlyi István négyes- fogata a nagykárolyi kastéllyal elutazás miatt eladó.” *Pesti Hírlap*, 54 (1932) 186. sz. 29.; A kép feltehetően azonos Pállik a millenniumi kiállításon „Találkozás az erdőben” címmel szereplő munkájával. Ld. Ezredéves Országos Kiállítás, 1896. A Képzőművészeti Csoport képes tárgymutatója. Az új Múcsarnok alaprajzával. Bp., 1896. 85.

⁶⁴ *Szatmármegyei Közlöny*, 34 (1908) 31. sz. o.n.

⁶⁵ *Fővárosi Lapok*, 19 (1882) 47. sz. 304.

⁶⁶ *Szalon Újság*, 8 (1903) 12. sz. 7.; Rudolf halála után Ligeti Miklóssal, a budapesti Rudolf-szobor alkotójával Nagykárolyban szobrot is akartak állítani. *Pesti Napló*, 56 (1905) 207. sz. 14.

⁶⁷ Ugyancsak nagy kiterjedésű vadaskerttel rendelkeztek a felvidéki Tótmegyeren, ahol a leszármazottak napjainkig szerveznek vadászatonkat.

⁶⁸ 1858-ban például Károlyi György fiával, Gyula gróffal és testvérével, Sándor gróffokkal vadászott. *Vadászlap*, 22 (1901) 7. sz. 91–92.

⁶⁹ *Vadászlap*, 4 (1883) 13. sz. 165.

⁷⁰ *Éble G.*: Nagykárolyi várkastély i. m. 46.

⁷¹ *Vadász- és Versenylap*, 16 (1872) 1. sz. 6.

⁷² *Köztelek*, 3 (1893) 5. sz. 78.; *Pesti Napló*, 44 (1893) 25. sz. 9.

⁷³ *Vadász-Lap*, 29 (1908) 36. sz. 480.

⁷⁴ Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. (Szerk. Borovszky Samu.) Bp., 1908. 165.

⁷⁵ MNL OL P 392-Lad. 9a.-No. 70/a. (p. 238–241.). *Közl. Éble G.*: Károlyi család leszármazása i. m. 57–61.

⁷⁶ *Magyar Hírmondó*, 6 (1794) 38. sz. (Bécs). 636.

majd a hajdúvárosi katonák (akik a várban őrségi feladatokat láttak el) új egyenruhájukban és új fegyverekkel Károlyi gróf zászlaja alatt, 140 nemes magyar öltözetben a második alispán vezetése alatt, négy csoportban (osztályban), a négy vármegye kerületek szerint, kerületi zászlók alatt. Őket követte gyalog a Károlyiak udvartartása, majd négy hintóban, 6-6 főnemes lovas által kísérve, Károlyi József és a királyi küldött kíséretével, Szatmár vármegye bandériuma és a többi vendég hintója és kocsija. A várban a küldöttséget Károlyi felesége, Waldstein-Wartenberg Erzsébet fogadta, majd vacsorára került sor.

A beiktatási ceremónia másnap, júliusnak 7-én reggel 8 és déli 12 óra között zajlott a vármegyeház udvarán felállított leveles színben. Ezt követően a piarista templomba mentek, ahol Te Deumot tartottak, majd a várba vonultak. Az ebédhez, amely délután kettőtől vette kezdetét, a lovardában került sor, mivel a kastély átépítési munkálatai ekkor még nem fejeződtek be. Három asztalhoz terítették 300 személy részére ezüst terítéssel, a két galérián pedig összesen 80 személye porcellán terítéssel. További 250 ember az udvaron felállított levélzsinben ebédelt, de itt az asztalokra csak ónedények jutottak, a többiek pedig az uradalom tisztjeinél. Ebéd után, hat órákor a vendégsereg a piarista templom előtt gyülekezett, ahol Szablik István piarista atya egy látványossággal készült. Az alkalomra egy hőlégballon készített, de végül mutatványa, a légballon levegőbe emelése a feltámadt erős szél miatt nem sikerült, így, hogy „a temérdek sokaság vigasztalás nélkül ne térjen vissza, az utcán két fa közé egy hizlalt ökröt köttetett és mesterséges electrum tüzével egy szempillantásban agyonütetett.”

A hőlégballon valóban újdonság volt. Az első hőlégballont 1783. június 4-én Franciaországban engedték fel a papírgyáros Montgolfier fivérek, és mindössze 10 percig maradt fenn a levegőben, utas nélkül. A nagykárolyi hőléghajót, „szárny nélkül való repülő golyóbist” az a Szablik István készítette, aki egy évvel az első hőlégballon repülése után, 1784. augusztus 15-én, a pesti piarista rendház udvaráról egy hőléghajót bocsájtott fel a levegőbe, Magyarországon másodikként. Augusztusban még kétszer megismételte a kísérletet a Duna partján, 1785-ben pedig Szegeden, Teleki Sámuel látogatásának tiszteletére.⁷⁷ Ezek után a nagykárolyi kísérlet egyáltalán nem volt reménytelen, valóban számítani lehetett sikeres kimenetelére.

A másik „mutatvány”, bármilyen meglepő az utókor számára, 1794-ben egy rendkívüli fizikai kísérletnek számított, ha figyelembe vesszük, hogy nem sokkal Galvaninak a lényeges, de még az áramfejlesztéstől távolálló békakísérletes megfigyeléseinek közzétételére (1786) után került sor rá, hat évvel azelőtt, hogy Alessandro Volta létrehozta volna az első folyamatos áramtermelésre képes eszközt, az úgynevezett Volta-oszlopot, vagy közismertebb néven galvánelemet. Nem tudjuk, hogy Nagykarolyban Szablik – aki a helyi piarista gimnáziumban fizikát tanított – milyen eszközt használt a nagytetű állat elpusztítására. Volta oszlopa is csak néhány

amperes áramot tudott előállítani, a korábban elterjedt dörzselektromos gépek kis teljesítményű, mikroamper nagyságrendű generátorok voltak. Állítólag egy nagy kapacitású leideni palack képes lehetett néhány mikroszekundumig nagyobb erősségű (100 A), akár halálos áramütésre is, de ezzel a típusú szerkezettel is éppen csak (a század közepétől) indultak meg a kísérletezgetések.⁷⁸ A szóban forgó „mesterséges electrum” minden bizonnyal a nagykárolyi piarista gimnázium értékes fizikai kísérleti eszközgyűjteményéből, múzeumából származott, melyet Károlyi József 1792-ben szerzett be, és amely a pesti egyetem hasonló gyűjteménye mellett az ország második legjelentősebb gyűjteményének számított.⁷⁹ A kísérlethez használt eszköz pedig azonos lehet a piarista rendház levéltárában található, Károlyi József által a piaristáknak adományozott fizikai kísérleti eszközöket felsoroló, 50 tételű átvételi tanúsítvány első helyén szereplő „electrum”-al.⁸⁰

A kísérleti bemutatókat egy lovasbemutató követte, amelyet angol telivérekkel mutattak be. Este 10 órától a mintegy 350 gyertyával kivilágított lovardában hajnali 4 óráig tartó táncos multság vette kezdetét. Ezalatt a vár és a kert fényárban úszott. Másnap folytatódott a megyegyűlés, melyet délután kettőtől ebéd követett, amelyen 256 személy vett részt. Este táncmulatsággal zárták a napot. A vendégek egy része, így Zichy és Kohály grófok, csak 10-én távoztak. 1848-ban Károlyi György beiktatása szerény körülmények között zajlott le.⁸¹

A főispáni beiktatásnál kisebb, de szintén jelentős események voltak a székújítási vagy tisztújítási ünnepségek. Részletesen ismerjük Károlyi Antal 1790. április 11-i tisztújítási ünnepségét.⁸² Károlyi néhány nappal a megyegyűlés előtt, április 8-án tért vissza Bécsből Szatmár megyébe. Az alispán küldöttségével a megye határában köszöntötte őt. Vállajon három zászló alá csoportosulva a vármegye 300 fős, díszruhába öltözött nemesi lovasserege, a Károlyi család zászlaja alatt a világoskék egyenruhát viselő uradalmi hajdúk 50 fős lovasserege, valamint a vármegye katonái várták őket. A város felé közeledve érkezésüket ágyúdörgés jelezte, amely hallatán a lakosság és a különböző küldöttségek az utcára vonultak. A gróftól elsőként a zsidóság köszöntötte, akik különféle liturgikus tárgyakkal⁸³ járultak eléje. A piarista templomnál Károlyi Antalt a gimnázium tanulói, tanárai és a rendház lakói várták és kísérték be a templomba. Ima után a főutcán haladt tovább a kastélyig hatalmas tömeg között, közben mindenünnen cigány és nemzeti nóták hallatszottak. Atyja kocsija

⁷⁷ Zoltán János: A barokk Pest-Buda élete. Bp., 1963. 198–200.; Téglásy Imre: Szablik István – a magyar Daedalus In: A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Szeged, 1976/77. 1. sz. 315–324.; Székér Barnabás: Szablik István hőléggömbkísérlete Pesten, 1784. július 27. (Pándy Lajos festménye, 1929, Piarista Gimnázium, Budapest) In: Hitre, tudásra: A piaristák és a magyar művelődés. I. (Szerk. Koltai András.) Bp., 2017. (Kiállítási katalógus).

⁷⁸ Jeszenszky Sándor–Kovács László–Szalóky Albert: Jedlik Ányos: a fizikus, elektrotechnikus és tanár. *Magyar Tudomány*, (2001) 2. 144.

⁷⁹ *Magyar Hirmondó*, (1793) 46. sz. 804–805.

⁸⁰ Nagy. Lvt., rendezetlen iratcsomó.

⁸¹ Békés megyei beiktatásáról beszámol Békés megye örömmünnepe. Buda, 1842. Ismerteti: *Baják László*: Főispáni beiktatás Békés megyében, 1842. *Honismeret*, 19 (1991) 3. sz. 13–16.

⁸² *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 33. füzet, 1790. április 7. 577–585.; *Ephemerides Budenses*, 1790. április 20. 6. sz. 44–46.; *Ephemerides Budenses* 1790. április 27. 8. sz. 61–63.

⁸³ „tzifra fedél alatt a' Tiz-Parantsolatot; ezen fellyül két hosszú rúdra függesztett, nagy és fok tsengőkkel megrakott ezüst Koronákat, és egy rárama vontt két ölnyi magasságú 's ugyan annyi szélességű damask selyem materiát, melynek a' közepén arannyal ki varrott Zsidó írás szemléltetett”

mellett fia, Károlyi József lovagolt Starhemberg gróf (feltehetően nagynénjének, Károlyi Évának fia) mellett, magyaros ruhában. A lovasok és a magyar ruhába öltözött ifjú grófnő, Waldstein-Wartenberg Erzsébet, fejükön csákós süveget viseltek. A várban a vármegyei jegyző fogadta őket, majd megkezdődött az ebéd, amelyet a főispán adott, és amelyhez a várban, Somogyi Ferenc jószágigazgatónál és a vármegyeházánál terítették.

A megyegyűlést másnap, április 12-én tartották. Reggel 9-kor a piarista templomnál gyülekeztek, ahol Károlyi Antal köszöntötte a jelenlévőket, majd Te Deum Laudamus-t énekeltek hálából a korona Budára történő visszahozataláért. Szentmise után a megyegyűlés helyszínére, a vármegyeházára vonultak, ezt követően pedig a főispán ismét vendégül látta a gyűlésen résztvevőket. Mivel időközben újabb vendégek is érkeztek, ebédhez a kastély melletti lovardában terítették. A tisztújításra harmadnap került sor, utána a főispán ismét több helyen vacsorát adott, mintegy 500 fő részére. A kastélyban Hannulik János Krizosztom olvasta fel Károlyi Antalhoz írt ódáját és egy másikat a tisztújításról. A napot „muzsika és tánc” zárta. A következő két nap a koronát őrző vármegyei bandériumról határoztak, melynek élére Károlyi Józsefet nevezték ki.

A századfordulón a Károlyi család tagjai jelen voltak a különböző szoborállítási ünnepségeken is. 1894-ben Kölcsey Ferencnek állítottak szobrot a kastélykert előtti téren. A szoborbizottság elnöke Károlyi István volt. Az ünnepségen megjelentek a főváros irodalmi életének jelentős képviselői, a Kisfaludy Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia küldöttei, a

Kölcsey család tagjai, a vármegyei előjárók és tisztikar. A távolról érkezők egy része a kastélyban volt elszállásolva.⁸⁴ 1908-ban, a piarista templom előtti kis téren felállított Kossuth-szobor (szintén Kallós Ede alkotása) felszentelési ünnepén a Károlyi család hölgytagjai is képviseltették magukat, az eseményről beszámoló tudósítás képmellékletén Károlyi Istvánné Csekonics Margit tűnik fel leányával, Károlyi Melindával, két másik hölgy és Károlyi Gyula (1871–1947) társaságában.⁸⁵

Összefoglalva megállapítható, hogy annak ellenére, hogy a Károlyi család Nagykárolyban, az ősi családi székhelyen található kastélyát csak rövid ideig, a 18. század első felében lakták, fontos szerepet képviselt a család életében és jelentős ünnepségek helyszínéül szolgált. Ilyeneknek számítottak a családfők, a családi vagyon örökösei életének fontos eseményei, mint az esküvők, a főispáni beiktatások, vagy a különböző céllal érkező vendégek tiszteletére szervezett programok. Nem hiányoztak az ünnepélyes bevonulások és díszfogadtatások, a különböző alkalmakra épített diadalkapuk, alkalmi köszöntő versek és énekek, a napokig tartó mulatozások, hatalmas lakomákkal, táncmulatságokkal, bálokkal. Ezek mellett a vendégeket hangszeres előadások, hegedű, brácsa, tárogató és zongora hangja, népzene és néptánc, hangversek és színi előadások, lovasbemutatók, sőt különlegességek, például tűzijátékok szórakoztatták, egy alkalommal pedig egy hőlégballon-kísérletnek is a szemtanúja lehettek. Gyakori eseményeknek számítottak a vadászatok, a kirándulások, a város és környék látványosságainak felkeresése.

⁸⁴ Nagy. Lvt. Historia Domus III. 174–176.; *Vasárnapi Ujság*, 44 (1897) 15. sz. 225–227.

⁸⁵ *Vasárnapi Ujság*, 55 (1908) 23. sz. 459.; Az eseményről beszámol: Nagy. Lvt. Historia Domus III. 382–383.

FARKAS CSABA
A Bejczyek
Egy Vas megyei köznemesi család a 15–16. században*

The Bejczys. A noble family of Vas County in the 15–16th century

Among the Békássy family's documents of 1526–1570 often occur the members of the Bejczy family. A document of 1569, which is about the splitting of their estate, lists the family members, with their genealogy. The article gives the genealogy of the Bejczys from the middle of the 15th century until 1570. Members of seven generations could be identified. After 1526, the connections of the kinship expanded on the whole country. The relatives of Ambrus Bejczy, a top lawyer of the 16th century and his son deserve special attention, who used broadly these connections to move forward in their career.

A Békássy család 1526–1570 közötti iratainak feldolgozásakor lettem figyelmes az iratokban gyakran szereplő Bejczyekre, akik közül kifejezetten Ambrus személye domborodott ki, aki a 16. század egyik „sztárügyvédjeként” tevékenykedve nagy tekintélyre tett szert. A jelentős forrásmennyiség alapján is egyértelművé vált: a Bejczyek Vas megye kiemelkedő családjai közé tartoztak a 15–16. század folyamán. A rendelkezésemre álló adatok számbavételével, a család leszármazását, rokoni kapcsolatait mutatom be a szintén Békássyakhoz került középkori okleveles anyag bevonásával. A szerteágazó család leszármazásának tisztázásán túl, a családtagok szerepét is előtérbe helyeztem. Célom az, hogy rávilágítsak, milyen lehetőségei voltak egy Vas megyében törzsökös köznemesi családnak két korszak határán, különösen a források nyomán egyre jobban rekonstruálható rokonságuk kialakításával, amely kéz a kézben járt birtokszerző tevékenységükkel.

A Bejczyek történetét öt generáció tagjain keresztül követtem nyomon. Hárman, Gergely és fia Benedek, valamint előbbi unokája, Kálmán még a Hunyadi- és Jagelló-kor tipikus megyei köznemesei. Kálmán fia és unokája, Ambrus, valamint Gergely a Bejczyek Mohács után tevékenykedő tagjai, akik rokonságukat birtokszerzésre, országos jelenlét kialakítására

használták fel. A családi kapcsolatok feltárásával eddig ismeretlen rokonságok, kiterjedt kapcsolatok rajzolódtak ki.

A család különböző ágainak – helyi szinten, zömében Bejcen történő – egymással való rivalizálása, úgy tűnik annak az ágnak kedvezett, mely a család János nevű tagjától eredt. Kálmán szerepe vitathatatlan abban, hogy a Bejczyek kiléptek szűkebb hazájukból, Vasból és birtokaik gyarapításán túl házasságkötésekkel szereztek mind több kapcsolatot. I. Mátyás uralkodása idején a megyei közegekből, köznemesi sorból küzdötte fel magát Egervári László horvát-szlavón bán.² A minta a Bejczyek számára is adott volt, bár nekik nem sikerült bárói méltóságot szerezni.

A családon belüli rokonsági fokok leírására, a teljes család leszármazásának felvázolására nem volt igény a 15. század folyamán, hiszen ez a Bejcen élő atyafiak számára egyértelmű volt. Vizsgálatomat éppen ezért koncentráltam a család azon ágára, mely a 15–16. század történetében kiemelkedőbb szerepet játszott, úgy tűnik nem is csak megyei, vagy regionális szinten, hanem országosan. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint-hogy Ambrus olyan országos jelentőségű személyek ügyvédje, képviselője volt, mint Perényi Gábor, majd annak özvegye, gúti Ország Ilona.³ A család súlyának növekedését a megyei életben elsősorban a Nádasdy-familiáris volta növelte meg, miként ez több más család esetében is bizonyítható (Hathalmiak, Récsey István, Sennyei Ferenc, stb.). Vas és Sopron megyékben ekkor egy új nemesi elit jelent meg, köztük a Bejczyekkel.⁴

* A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült. A projekt 2018/2019. évi beszámolóját ld. a Turul folyóirat jelen fűzetében. A projekt eredményei jelenleg az alábbi linken érhetők el: <http://adatbazisokonline.hu/en/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570> (hozzáférés: 2019. aug. 5.).

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Békássy család levéltára (P 45). A családtagok a 16. században többnyire *de Beicz* formában írták a nevüket, így az újkortörténészek körében használt hagyományos, Bejczy névalakot használok a dolgozatban.

² Pálosfalvi Tamás: Igazságos volt-e Mátyás király? *Korunk*, 3 (2012) 3. sz. 21–26., 24.

³ 1568. máj. 19.: MNL OL P 45 - 1. - 1568 - No. 28.

⁴ Dominkovits Péter–Pálffy Géza: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy-család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században. (2. rész) *Századok*, 144 (2010) 5. sz. 1101. (1085–1120.)

A mohácsi vést követő csaknem két évtizedben hiányoznak a források a Bejczyekről, ami az ezt követő szerepük ismeretében mindenképpen meglepő. Az 1540-es évektől elég csupán a Nádasdy-missilisek között fellelhető nagyszámú levelekre gondolni, melyeket Bejczy Ambrus küldött Nádasdy Tamásnak. Ambrus és Gergely szoros kapcsolatban álltak több bárói családdal, így a Batthyányakkal is. 1575-ben Gergely például vasat kért a kísérletező kedvű Batthyány Boldizsár vasbányáiból, Batthyány pedig antik régiségeket kért Bejczytől.⁵ A család már 1520-ban címerlevelet kapott II. Lajos királytól,⁶ 1584-ben pedig címerbővítést Rudolf királytól,⁷ a Nádasdyakkal és Batthyányakkal való kapcsolataik pedig egyébként is a Habsburg uralkodók mellett jelölték ki helyüket. A király melletti állásfoglalást jelzi az is, hogy Bejczy Jakab és Hotykai Borbála házasságkötésekor kikötötték, hogy katolikus szertartás szerint kívánják összeházasítani a feleket.⁸

A Bejczyek eredete, első családtagok

A család általam vizsgált ágát János alapította, aki 1445-ben tűnik fel a forrásokban.⁹ Nem az első név szerint ismert Bejczy, hiszen már korábban, 1381-től szerepelnek Bejczyek Vas megyei birtokügyekben.¹⁰ A családra vonatkozó forrásanyagból azonban egyelőre nem lehet megállapítani az egyes mellékágakkal való kapcsolatot.

Bejczy Jánosról 1456-ban már néhaiként szólnak.¹¹ Rokoni között említik Bejczy Mihályt és fiát, Jakabot.¹² Jánosnak egyetlen fiára, Gergelyre találtam adatot, aki 1444-ben tűnik fel először.¹³ Vas vármegye színe előtt rokonaival együtt tiltotta el Köncöl Tamás fiát, lányát, valamint özvegyét Bejczy birtokon¹⁴ lévő részeik elidegenítésétől. Már ekkor szerepelt egyik fia, Kálmán. Az ugyancsak itt feltűnő Bejczy Benedek pedig kérdőjelesen, de azonos lehet a későbbi forrásokban

feltűnő hasonló nevű fiával.¹⁵ Gergelyről keveset lehet tudni, 1445-ben birtokot zálogosított el Bejczy Imre fiának, Pálnak,¹⁶ 1469 nyarán már elhunyt személyként említik.¹⁷ Korábban említett fia, Benedek szereplése innentől folyamatosan adathozható.¹⁸ A ránk maradt oklevelek alapján Gergelynek három fia ismert: Kálmán, Tamás és Benedek.

A legidősebb (legkorábban feltűnő) fiú, Kálmán egyedül 1444-ben hagyott nyomot a forrásokban,¹⁹ fiatalon elhunyt, leszármazottja sem ismert. A második Tamás, mindössze két, 1445. évi oklevélben szerepel, melyeket a vasvári káptalan bocsátott ki. Május 13-án a káptalan előtt nyugtatták egymást Bejczy Pállal és Mártonnal.²⁰ Július 5-én még élt, név nélkül anyját, Simon özvegyét, Margit nevű lánytestvérét, valamint fiát, Gergelyt is említik.²¹ Tamás szintén fiatalon hunyt el, még apja életében. A család minket érdeklő ágát Benedek vitte tovább. Érdemes azonban visszatérnünk Margithoz és anyjához. 1445-ben Gergely fia, Tamás leánytestvéreként említik Margitot.²² Tamás anyja azonban, mint a néhai Simon özvegye szerepel, tehát Simon után kelt egybe Bejczy Gergellyel. Arra vonatkozó adatot, hogy Gergely esetleg szintén többször nősült volna, nem találtam.²³ Margitot azonban kiskorúnak (*puella*) nevezi Vas vármegye ezen oklevele.²⁴ Logikailag tehát azt mondhatjuk, Margit Tamás édestestvére, Gergely lánya volt, hiszen Tamás ekkor már nagykorú, márpedig anyja az említett Simon özvegye volt. Bejczy Gergely neje, akinek nevét itt nem említik, akár anyja is lehetett a néhai Simon fia Simonnak, mivel az oklevél ezt tételesen nem fogalmazza meg, joggal merülhet fel azonban a gyanú: az ifjabb Simon egy előző házasságból is születhetett. (1. ábra)

⁵ *Bobory Dóra*: Batthyány Boldizsár és a természettudományok. Egy kísérletező és befogadó főúr a XVI. századi Magyarországon. In: Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenen, 2005. október 25–27. (Szerk. Nagy Zoltán.) Körmen, 2006. 65–72., 69., 72. uo. 34. l.; *Tóth Endre*: A továbbélő ókor. In: *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon.* (Szerk. Mikó Árpád–Sinkó Katalin.) Bp., 2000. 3. sz. 265–275., 270.

⁶ II. Lajos király címeradományozó oklevele Bejczy N. és testvére, Mihály részére, Buda, 1520. jún. 19. Az oklevél eredetijét nem ismerjük, adatait és címerének rajzát egy másolat alapján közli Csoma József (Mohácsi vész előtti címerlevelek nyomai. *Turul*, 24 [1906] 20–21.), illetve ez megtalálható Soós Elemér heraldikai gyűjteményében is (MNL OL P 2289 - 2. - No. 18–19.). Csoma ugyanott közli Bejczy Ambrus ezzel nagyjából megegyező címerű gyűrűspecstjének rajzát is.

⁷ Csoma József az előző jegyzetben hivatkozott helyen közli az 1584. évi bővített címer leírását is.

⁸ 1553. aug. 11.: MNL OL P 45 - 1. - 1553 - No. 17.

⁹ 1445. máj. 17.: MNL OL Diplomatai Levéltár (a továbbiakban: DL) 58112.

¹⁰ Bejczy János nem lehet azonos azzal a Bejczy Péter fiával, aki Vas vármegye 1381. aug. 12-i oklevelében szerepel: DL 42203.

¹¹ 1456. aug. 30.: DL 58126.

¹² Feltételezhető, hogy Bejczy Mihály és János unokatestvérek lehettek, ezt jelzi *frater patruelis* kifejezés.

¹³ 1444. aug. 18.: DL 58107.

¹⁴ *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–V. Bp., 1890–1941. (a továbbiakban: *Csánki*) II. 736.

¹⁵ DL 58107.: „Colomani filii eiusdem Gregorii filii Johannis”. Az oklevélben szerepel még egy Gergely fia Benedek is, őt csak abból a megfontolásból vehetjük ide, hogy későbbi leírásokban beleillik a leszármazásba.

¹⁶ 1445. máj. 17.: DL 58112.

¹⁷ 1469. aug. 2.: DL 58146. DL 58147.

¹⁸ 1469. szept. 18.: DL 58148. A vasvári káptalan oklevelében vele együtt szerepel a néhai Bejczy Imre fia Pál, valamint néhai Lőrinc fia Márton. Rokonsági fokra nincs utalás. Fia, Benedek feltűnésekor említik még, ld. az alábbiakat: DL 58370. (1469–90 között), DL 58156. (1472. szept. 29.), DL 58158 (1473. okt. 5.), DL 58172. ill. DL 58240 (1475. júl. 17.), DL 58172. (1478. nov. 19.). Vö. DL 58107. (1444. aug. 18.). A két említés közötti nagy időbeli távolság miatt a két Benedek összekapcsolása nem lehetetlen, ugyanakkor a későbbiekben Benedek feltűnését 1469-től kezdve datáltam. Ehhez a fivérek közötti sorrend esetében is ragaszkodtam. Legkorábban 1456. aug. 30-án szerepel: DL 58126.

¹⁹ 1444. aug. 18.: DL 58107.

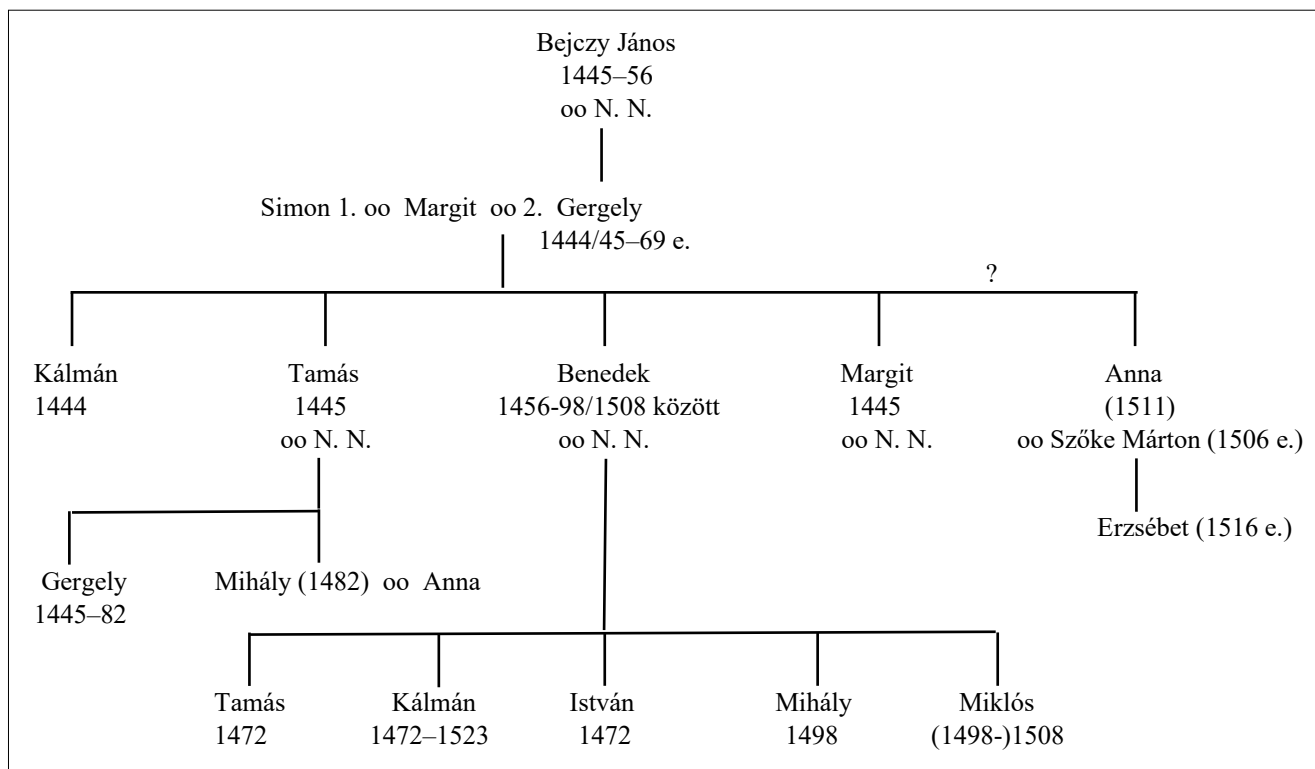
²⁰ 1445. máj. 13.: DL 58111.

²¹ 1445. júl. 5.: DL 58113. Anyja név nélkül szerepel, az oklevél említi, mint Simon özvegyét, akinek volt egy szintén Simon nevű fia. Az ifjabb Simon úgy tűnik féltestvére lehetett Tamásnak. Anyja tehát másodsorú nősülhetett Bejczy Gergellyel. Margit nevű testvérét ekkor még kiskorúként említik. Fiát is megnevezi az oklevél, ő szintén kiskorú lehetett ekkor.

²² 1445. júl. 5.: DL 58113.

²³ Amennyiben az 1445-ben gyermek Margitot Tamás édestestvérenek tekintjük, úgy az oklevelekben sorrendben felbukkanó Gergely-fiakat is egy anyától származónak kell vennünk. Ez még a legidősebbnek tűnő Kálmán esetében is így lehetséges.

²⁴ Nem keverendő össze Margit személye a vasvári káptalan 1472. szept. 29-i oklevelével. Bejczy Gergely fia Benedek tiltja el Balázst és nejét, Margitot, aki Köncöl (Kewnczewl) Gergely lánya: DL 58156. 1473. okt. 5.: DL 58158.: „Margaretha consors Blasii de eadem Beycz, filia videlicet quondam Gregorii Kewnczewl de Gely”

1. ábra. A Bejczy család középkori leszármazása

Pálóczi László országbíró 1469. augusztus eleji parancslehelében utasította Vas vármegyét és a csornai konventet, hogy tartson vizsgálatot Bejczy Máté és Balázs hatalmaskodásairól, mely éppenséggel Bejczy birtokot érintette. A tiltakozók között ott találjuk Margitot, Bejczy Gergely özvegyét.²⁵ Margit származására adatunk nincs, a legvalószínűbb azonban az, hogy helybéli köznemesi család leszármazottja lehetett.

Az 1444–1469 között szereplő Bejczy Gergelyre vonatkozó ismereteink sajnos kevés oklevélre korlátozódnak. 1444-ben és 1445-ben egy-egy alkalommal találkozunk vele, de legközelebb csak 1456-ban, majd 1469-ben, de akkor már nem élt. Mivel 1445-ben említik unokáját, Gergelyt, születési idejét a 15. század első évtizedére tehetjük. Tágabb rokonságába tartozhatott az a Bejczy Mihály fia Jakab, akivel Garai László nádor 1456. augusztus 30-ig oklevelében találkozunk. Ezek szerint Gergely kifejezetten erőszakosan viselkedett rokonságával szemben.²⁶ Hasonlóan családi kapcsolat fűzte ahhoz a Bejczy Imre fia Pálhoz, akivel több közös ügyben is együtt szerepeltek.

A békétlen rokon: Benedek (1456–1498/1508)

Gergely legkisebb fia, Benedek 1456-ban egy hatalmaskodásban való részvétellel jelenik meg történetünkben.²⁷ Garai

²⁵ 1469. aug. 2.: DL 58146., DL 58147.: „nobilis domine Margerethe relicte quondam Gregorii de Beycz”

²⁶ 1456. aug. 30.: DL 58126.: „Jacobus filius quondam Michaelis de Beycz ex voluntate Gregorii filii quondam Johannis de eadem Beycz fratris sui patruelis”

²⁷ Forrásokban 1456. aug. 30. és 1498. szept. 29. között szerepel.

László nádor Bejczy Pál elleni erőszakos cselekedetek végett utasította a csornai konventet az ügy kivizsgálására, de nem csak Gergelyt, hanem fiát, Benedeket is megvádolták, miszerint Bejczy Sebestyént szóval, apját, Pált pedig a kertjében károsította meg.²⁸ Bejczy Pált és Sebestyént *frater patruelis*-ként említik, a pontos rokonság ezek alapján sem adható meg. Benedek esetében azonban még így is több adatunk van rokonságáról, mint azt apjánál láthattuk.

1469-ben Benedeket bejczy birtokok ügyében említették.²⁹ Bejczy Pállal, valamint Bejczy Mártonnal együtt érdekelt volt az ugyanitt lévő két jobbágytelek ügyében. Pál apja, Imre, valamint Márton apja, Lőrinc feltehetően Benedek apjának, Gergelynek lehetnek közeli rokonai. Arról sincs közelebbi információnk, hogy az a Bejczy Máté és Balázs milyen kapcsolatban állhatott Benedekkel, akik Vas vármegye 1469 szeptemberi vizsgálata nyomán az életére kívántak törni. A vármegye szerint bebizonyosodott az is, hogy Bejczy Pált és fiát, Sebestyént, valamint Mártont, fiával, Miklóssal együtt, szintén megakarták ölni.³⁰ A pontos rokoni fokok itt sem rekonstruálhatók, magát a családi kapcsolatot a szóban forgó oklevélben a „de Beycz” kitétel feltételezi. Pedig egy 1469–1490 közötti időszakra tehető, I. Mátyás nevében kiadott oklevél Máté és

²⁸ DL 58126.: „insuper prefatus Benedictus filius Gregorii (...) ad curiam dicti Pauli (...) potentialiter manibus armatis veniens, Sebastianus filius eiusdem Pauli acriter verberando diris, vulnere plagis affecisset (...) ad ortum ipsius Pauli exponendis veniendo quasdam tres plantulas eradicando et evellendo ab inde deportasset.”

²⁹ 1469. szept. 18.: DL 58148.

³⁰ 1469. okt. 2.: DL 58149.

Balázs apját is megemlíti, a néhai István személyében.³¹ Ellenük 1472-ben Benedek a rokonaival – Pállal és Mártonnal együtt – indított pert, mivel előbbi bejci birtokáról elvitték a termést.³²

1472 őszén a vasvári káptalan előtt Benedek fiai, Tamás, Kálmán és István nevében is tiltotta Bejczy Balázs nejét, Köncöl Margitot a néhai Bejczy Moruc (Morwcz) János Bejcben lévő birtokának megszerzésétől, mivel az őket illetve örökség címén.³³ Ez a János minden kétséget kizáróan az első név szerint ismert Bejczy-össel azonos. A rokonok a birtokvitát csaknem egy évvel később egyezséggel zárták le.³⁴ Benedek és két vele tartó rokona, Bejczy Pál és Márton a Bejcen lévő, őket illető birtokrészt kiadták Balázsnak és Máténak.³⁵ Az egyezés ellenére még 1488-ban is hallunk a Bejczy Balázs neje és a rokonság közötti vitáról.³⁶

Benedek és a rivális rokonság kapcsolatának változására utal, hogy 1489-ben már saját fia, Kálmán tilalmazta a Köncöl Margit és fiai Bejcre vonatkozó birtokigényét.³⁷ Benedek még 1498-ban is aktív, maga és fiai (Mihály és Kálmán) nevében tiltja el Máta Pál unokáit a Bejcen lévő birtokrészük eladásától.³⁸ Ez az utolsó adatunk róla, 1508-ban, fiai, Miklós és Kálmán peres ügyében már néhaiként említik.³⁹ Feleségét nem ismerjük, ellenben öt fia ismert.

Tamás a legidősebb fiú lehetett, legalábbis a vasvári káptalan 1472. évi oklevelében megelőzi Kálmánt és Istvánt.⁴⁰ Ezt követően elvész a forrásokból, feltehetően elhunyt. Leszármazottairól nincs információnk. Hasonlóan keveset tudunk a sorban harmadikként jegyzett fiáról, Istvánról. Azonosításkor kisebb problémát jelentett az, hogy két Bejczy István ismert a korszakból. Egyikük azonban éppenséggel az a személy, akinek két fiával, Mátéval és Balázssal Benedek több évtizeden keresztül viszálykodott.⁴¹ A Bejczy Istvánokat

³¹ 1469–1490 k.: DL 58377.: „Matheus filius condam Stephani de eadem Beycz”. Benedek azonos a szóban forgó személyünkkel, erre a töredékesen fenn maradt irat is biztos támpontot nyújt: „Benedictus filius Gregorii”. Az oklevél nem említi néhaiként Gergelyt, ugyanakkor az iratban szereplő Bejczy Imrét sem, Pál apját. Imréről viszont tudjuk, hogy 33 évvel 1456 előtt hunyt el: DL 57126. Az oklevél tehát nem bizonyíték arra, hogy Gergely a kiállításakor életben lett volna. A szóban forgó Bejczy István azonos lehet az 1427-ben szereplő személlyel. Rokonaival ekkor tettek osztályt Bejcen lévő örökölt birtokaik ügyében: 1427. szept. 15.: DL 43718. Fiai, Máté és Balázs 1437. nov. 26-án nyertek adományt Zsigmond királytól Bejcre: DL 44180.

³² 1472. szept. 28.: DL 58153.: „Matheus et Blasius de dicta Beych prout quondam dispositionem per (...) probos viros inter partes dispositis fructis de facie possessio possessionarie quondam Pauli filii Dyonyisii in eadem Beych habitis contra voluntatem ipsorum exponentum asportari et deduci fecissent.”

³³ 1472. szept. 29.: DL 58156.

³⁴ 1473. okt. 5.: DL 58158.

³⁵ 1475. júl. 17.: DL 58172. Az erről szóló rendelkezést átírta Báthory Miklós országbíró 1478. nov. 19-én. Ugyanezt az egyezséget Benedek fia, Kálmán, 1508. márc. 1-jén átírta a vasvári káptalannal: DL 58240.

³⁶ 1488. szept. 15.: DL 58186. Az oklevélben: „Benedictus Gergelffy de Beycz”. Ekkor már csak két fiát (Tamás, Kálmán) említik, Istvánt nem.

³⁷ 1489. szept. 28.: DL 58187. A tilalmazottak Benedeken túl, Bejczy Imre fia Pál, Bejczy Márton fia Miklós, valamint saját fivére (*frater carnalis*) Tamás voltak.

³⁸ 1498. nov. 19.: DL 58199.

³⁹ 1508. jan. 18.: DL 58 239. 1512-ben, a vasvári káptalan oklevelében szintén néhaiként szerepel: DL 46998.

⁴⁰ 1472. szept. 29.: DL 58156.

⁴¹ Ez a Bejczy István már 1475. júl. 17. előtt elhunyt, a vasvári káptalan két oklevele is erről tanúskodik. Ld. DL 58172., DL 58240. Peres ügyeire ld. 1444. márc. 22.: DL 58106., 1445. júl. 5.: DL 58113., 1456. aug. 30.: DL 58125., DL

tartalmazó 11 oklevélből azonban minden kétséget kizáróan a fent már említett 1472-es oklevelet tudjuk Benedek fiához kötni.⁴² István tehát bátyjához, Tamáshoz hasonlóan korán elhunyt, gyermeket nem hagyott hátra. 1472 után született negyedik fia, Mihály, akit 1498-ban említenek először Benedek fiaként.⁴³ Az ezt követő években kivétel nélkül bátyjával, Kálmánnal együtt szerepel.⁴⁴ Ötödik fiára 1508-ból van adatunk. A marháit mezőn őrző Miklóst ugyanis egy rokona, Bejczy (Adorjány) Pál fia, Kálmán támadta meg.⁴⁵

Az unokafivérek több évtized elteltével a szomszédos megyében bukkantak fel. I. Mátyás egy 1482. évi parancsára a kapornaki konvent által adott válaszbán a török pusztítást (1479) elszenvedett Zala megyei birtokosok, szentjakabi Chernel Péter fiai, Antal és Márton, valamint szentbalázi Zele Balázs özvegyének, Ilonának közvetlen szomszédjai között említi Bejczy Gergelyt, valamint Mihályt és annak feleségét, Annát.⁴⁶ Ez a Mihály nem lehet azonos Benedek 1498-ban feltűnő fiával, sokkal inkább az 1445. évhez köthető Bejczy Tamás fiával hozható kapcsolatba, lévén, hogy Gergely nevű személyt a családban egyedül Benedek unokaöccsei között találunk. Ebben az esetben Tamásnak két fia volt, Gergely és Mihály, akik Zalában tettek szert birtokra.

Benedek neve nem merült feledésbe. Bejcen lévő birtokáról unokája, Ambrus és dédunokái 1570-ben a vasvári káptalan előtt kötöttek egyezséget.⁴⁷

Az első ügyvéd, Kálmán (1472–1523)

Benedek másodszülött fia 1472-től több mint fél évszázadon keresztül állandó szereplője forrásainknak. A vasvári káptalan 1498-ban csak Mihály nevű fivérét említi, valamint apjának *frater sui condivisionalis*-át, Bejczy Miklóst.⁴⁸ Itt, az egyébként máshol nem szereplő fivére, Mihály neve megelőzi az övét, kérdéses azonban, hogy 1472-ben miért nem szerepelt a vasvári káptalan Benedek fiait feltüntető oklevelében. Valószínűbb ugyanis, hogy Kálmán öccséről, semmint bátyjáról van szó.⁴⁹

A Bejczyek közül, már ami a vizsgált ágat illeti, tudomásom szerint ő az, aki először birtokra tesz szert szűkebb hazáján, Vas megyén kívül. Veszprémben is birtokhoz jutott,

58128., DL 44402. Az azonosságot kétségtelenné teszi az, hogy fiai (Máté, Balázs) cselekvő személyek. 1478-ban Báthory István országbíró egy lányát is említi, név nélkül: 1478. nov. 19.: DL 58172.

⁴² 1472. szept. 29.: DL 58156. Ország Mihály nádor 1466. évi oklevelében szereplő István, aki Sitkei Jánossal pereskedik, vélhetően szintén nem Benedek fiával azonosítható.

⁴³ 1498. nov. 19.: DL 58199.

⁴⁴ 1506-ban: DL 58234. 1507-ben: DL 58237., DL 58237. 1508-ban: DL 58239., DL 58241.

⁴⁵ 1508. jan. 28.: DL 58239. 1498-ban Bejczy Benedek két fiának, Kálmánnak és Mihálynak *frater-e*, valószínűleg egy másik rokonról van szó, ld. lentebb: DL 58199.

⁴⁶ 1482. máj. 3.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatiakai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 268237.

⁴⁷ 1570. aug. 24.: MNL OL P 45 - 1. - 1570 - No. 11.

⁴⁸ 1498. nov. 19.: DL 58199.

⁴⁹ II. Ulászló 1506-os birtokadományozó oklevelében már Kálmán szerepel először: DL 58234.

ráadásul írástudó embernek (*litteratus*) mondja egy 1505. évi vármegyei idézőlevél.⁵⁰ 1506-ban II. Ulászlótól kapott adományt Mihállyal együtt a Vas megyei Szőkeföldre.⁵¹ A birtok korábban a magtalanul elhunyt Szőke Mártoné, majd lányáé, Erzsébeté volt. 1516 végén, a szombathelyi ferencesek tanúsították, hogy az Újfalu (*Wyfalw*) mellett fekvő nyolc hold földet, melyet Szőke Márton lánya, Erzsébet a konventre hagyott, Bejczy Kálmán váltotta vissza.⁵² Az oklevélben Kálmán *soror*-jaként szerepel, tehát a rokonság kettejük között tényként kezelhető. Elmélet szintjén megkockáztatható feltételeznünk, hogy Kálmán unokatestvéréről lehet szó, azaz apjának, Benedeknek egy lánytestvére ment hozzá Szőke Mártonhoz. 1511 májusában Szőke Márton özvegye, Anna nyugtatta Kálmánt azon 50 forint lefizetésében, mely néhai férje több tulajdona után leánynegyedként, hozományként illette meg őt.⁵³

Kálmán 1508-ban a vasvári káptalannal átíratta az 1475. évi birtokosztályról szóló oklevelet.⁵⁴ Három év múlva, 1511-ben II. Ulászló arra utasította a fehérvári konventet, hogy iktassák Kálmánt, valamint Ambrus nevű fiát Ágostonfi György, Péterfi Balázs, valamint Basó Benedek birtokaiba.⁵⁵ Ez két Veszprém és egy Vas megyei birtokot érintett.⁵⁶ A dolog érdekessége, hogy nem csupán a Bejczyek, hanem Csatári Balázs lánya, Dorottya, valamint Csatári Tamás lányai, Margit és Dorottya is szerepeltek az adományosok között. 1512-ben Kálmán és gyermekei igazolták, hogy Péterfi Balázs özvegyének nászajándékát megadták.⁵⁷

Bejczy Kálmán II. Lajostól 1517-ben nyert adományt a veszprémi Egyházasközpont és Szabadcsók pusztára.⁵⁸ Emiatt 1519 októberében a Berellőiekkel állt perben Újlaki Lőrinc

⁵⁰ 1505. aug. 7.: DL 46728.

⁵¹ 1506. nov. 19.: DL 58234. A vasvári káptalan az iktatást 1507. jan. 28-án végezte el. 1564-ben Nádasdy Tamás adománya ellen tiltakozott a káptalan előtt Zovits György győri kanonok, aki Bejczy Gergely iktatása ellen szólalt fel, ld. *Bedy Vince: A győri székeskáptalan története*. Győr, 1938. 370.

⁵² 1516. dec. 17.: DL 47178.: „domina Elisabet filia quondam Martini Zewke de Sabaria in extremis posita soror videlicet nobilis Colomani de Beycz”. Amennyiben Kálmán esetleges lánytestvérenek lánya lenne Erzsébet, úgy a nepos terminussal jelölték volna kapcsolatukat. Vö. DL 47179.

⁵³ 1511. máj. 6.: DL 58253.

⁵⁴ 1508. márc. 1.: DL 58240.

⁵⁵ 1511. nov. 19.: DL 47021. *Dominkovits Péter*: Chemetey István Vas vármegyei alispán végrendelete, 1604. Adalék Szombathely mezőváros 17. század eleji nemesi társadalmához. *Savaria – A Vas Megyei Múzeumok értesítője*, 34 (2011) 3. sz. 287–300., 289.

⁵⁶ Veszprémben: Homokbedege, Bylyge, Chatar: *Csánki* III. 221., 223., 225. Vas megyében pedig Szőkeföldre (Zekefowlde).

⁵⁷ 1512. máj. 4.: DL 47001.: „nobilis Colomanum de Beycz ac Ambrosium et Demetrium filios et puellam Barbaram filiam eiusdem (...) reddidissent.” Ugyanakkor özvegyének, Veronikának a Bejczy családdal való kapcsolata rokoninak nem mondható, erre nem találtam utalást. Az összeg kifizetését egyedül a birtok megszerzése indokolta.

⁵⁸ 1517. aug. 30.: DL 47261. A veszprémi káptalan 1518. szept. 6-i jelentése szerint az iktatásnak ellentmondtak, ld. uo. Ezen kívül adományt nyert Zabadchok predium-ra, mely néhai Berellew-i Berelley Mátyásé volt. Egyházasközpontja korábbi birtokosa Szabó Mihály és neje, Dorottya volt. Egyházasközpontján 1488-ban birtokosok az Uzsalai és a Korontáliak is: *Csánki* III. 221., 278., 289. Predium Zabadchok: adatot nem találtam vö. *Csánki* III. 251. Berellőiekre ld. *Csánki* III. 265. A Korontáliak közül négyen is szolgabírók Veszprém megyében: *C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás–W. Kovács András: Magyarország világi*

országbíró előtt.⁵⁹ Szombathely mellett is rendelkezett földdel (Pekefelde), ugyanis Radócsi Mihály szolgabíró révén eltiltotta annak jogtalan bitorlásától a nagyszőlősi és szombathelyi lakosokat.⁶⁰ Győr megyében 1521-ben Musli birtok keleti feléről mondott le 40 és fél forint ellenében Déri Lénárt és Musli Tatár Péter keszői (Kezyw) várnagy részére, habár ennek birtoklásáról már folyt per közöttük.⁶¹

Úgy tűnik, Kálmán kapcsolatai messzire elértek: 1518-ban a nyitrai káptalan előtt Recsenyi (Rechen) András neje, Margit vallotta ügyvédjének.⁶² Egy esztendővel később Illyés Györgyöt képviselte Báthory István országbíró előtt, mikor az a Pozsony megyei *Chyffer* birtok miatt pert indított Korlátkői Péter udvarmester és fivérei ellen.⁶³ 1520 tavaszán a fehérvári keresztes konvent nevezte meg többedmagával Kálmánt, mint ügyvédjét.⁶⁴ Ugyanekkor gersei Pethő János és György ügyét is vitte.⁶⁵ 1523 nyarán pedig a jászói konvent oklevelében találkoztunk nevével, mivel Osgyáni Bagos István lánya, Borbála (*Chwry* Péter özvegye) Bejczyt is ügyvédjének vallotta.⁶⁶ Ez egyben az utolsó oklevél is, melyben nevével találkoztam az 1526 előtti időszakból.

Fivérével, Mihállyal szoros kapcsolatban álltak. Ezt a közös, 1506. évi adományon túl több irat is alátámasztja. A birtokba iktatásnak ugyan ellentmondott Szatmári Ferenc győri püspök és Mesterházi Mihály,⁶⁷ utóbbi később rokonságba is került Bejczyvel.⁶⁸ 1507 őszén II. Ulászló a fivérek mellé állt.⁶⁹ 1507 utolsó napján pedig Bejczy Adorján Pál és Sitkei Pál utasítására, utóbbi embere, Antal karddal támadt Kálmán és Mihály közös házára.⁷⁰ Egy évvel később arról hallunk, hogy Kálmán és Mihály birtokáról elhajtották a disznókat.⁷¹ A forrásokban később feltűnő Mihály feltehetően kiskorú volt, mikor apjuk, Benedek elhunyt. Ez magyarázattal szolgálna a két testvér, majd azok gyerekeinek közeli, békés kapcsolatára.

archontológiája 1458–1526. (a továbbiakban: Archontológia) II. Megyék. Bp., 2017. 347–348., 350.

⁵⁹ 1519. okt. 10.: DL 47318., 1519. okt. 23.: DL 47325.

⁶⁰ 1521. jan. 21.: DL 47400.

⁶¹ 1521. máj. 19.: DL 65606. A birtokra: *Csánki* III. 553.

⁶² 1518. jan. 15.: DL 75789.

⁶³ 1519. nov. 6.: DL 103127. Illés Györggyel azonosítható, aki pozsonyi országgyűlési követ (1505, 1518), valamint kétszer pozsonyi alispán (1509–19, 1524–25): Archontológia II. 190–191., 514., 519.

⁶⁴ 1520. máj. 5.: DL 106763.

⁶⁵ *Pesthy Frigyes: Krassó vármegye története IV. Oklevéltár*. Bp., 1883. 381. sz. 1523. aug. 23.: DL 64575. Bagos Istvánra ld. DL 69550. (1482. szept. 16.) Osgyán Gömör megyében található. A Csúri család Szabolcsban rendelkezett birtokokkal, Pál szabolcsi alispán 1460-ban: *Csánki* I. 533.; MNL OL P 47 - III. - 85. - No. 3. (1542. febr. 8.)

⁶⁷ 1511. máj. 10-én a vasvári káptalan előtt Mesterházi nyugtatta Bejczy Kálmánt nyugtatta Szőkeföldre predium zálogáért fizetett 112 forinttal, valamint arról a 40 forintról, mely Szombathely leégése után háza újjáépítéséhez szükséges volt: DL 58254. Mesterházi a győri püspök prédiális nemese volt. Szatmárra ld. *C. Tóth Norbert: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája*. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. Győr, 2017. 72.

⁶⁸ Szőke Márton lányát, Erzsébetet ugyanis Mesterházi vette feleségül, ezt a szombathelyi ferences konvent 1516. dec. 17-i oklevele is megerősíti: DL 47179.

⁶⁹ 1507. okt. 9.: DL 58237., 1507. okt. 30.: DL 58238.

⁷⁰ 1508. jan. 18.: DL 58239.

⁷¹ 1508. márc. 20.: DL 58241.

Kálmán felesége, Katalin 1505-ben szerepelt először, majd két ügyvédvalló oklevélben is feltűnt, az egyiket a vasvári káptalan 1519 nyarán, a másikat Zala vármegye 1520 őszén adta ki.⁷² Egy 1512. május 4-i oklevélben gyermekeiket is felsorolták (Ambrus, Demeter, Borbála).⁷³ Nagy biztonssággal ezt követő időpontra helyezhetjük negyedik gyermeke, András születési idejét, aki 1542-től tűnik fel a forrásokban.⁷⁴ A szakirodalom Katalint a Herényi családból származtatja.⁷⁵ Igaz, hogy Ambrus 1556-ban kötött egyezséget Herényi Mátyás unokáival, miszerint birtokcserével megszerezte azok Herényben lévő nemesi kúriájukat,⁷⁶ de arra vonatkozó adatot, hogy Katalin ebbe a családba tartozott volna, nem találtam információt.

A 16. század „sztár” ügyvédje: Ambrus (1511–1571/72)⁷⁷

Kálmán legidősebb fia, Ambrus, azon generációja a családnak, akiről a rendelkezésünkre álló források segítségével már teljesebb kép rajzolható.

Mohács előtt összesen hat oklevélben akadtam nevére. 1518-ban már nagykorú, hiszen Perényi Imre parancslevelében a három nádori ember egyikeként szerepel Kocsi Nagy István megidézésekor.⁷⁸ Születési idejét így a 15–16. század fordulójára helyezhetjük. Egy olyan nemzedék tagja volt, akik fiatalon élték meg a középkori Magyar Királyság átalakulását. 1519-ben apjával és anyjával 17 nemes vallottak ügyvédül egy évre, 1525-ben pedig Veszprém vármegye előtt már az egyházasbödögei Szabó Miklós és neje fogadta fel őt hasonló szerepben.⁷⁹ 1526 és 1542 között hallgatnak a források Ambrusról. 1542-ben Báthory András országbíró utasította Bakics Pált, hogy a tőle és fivérével elvett javait adják vissza.⁸⁰ Ezek között veszprémi birtokai már egyáltalán nem

szerepeltek, a kettős királyság polgárháborús viszonyai között ezeket elveszíthették.⁸¹ A forráshiány következtében nem lehet megállapítani, hogy Mohács után melyik királyt követte, kapcsolatai és Vas megyei birtokai azonban arra engednek következtetni, hogy nem a döntően a keleti országrészt uraló I. János, hanem a nyugatban regnáló I. Ferdinánd mellé állt. Ambrus egy korához képest is tanult, klasszikus műveltség iránt érdeklődő személy lehetett a források alapján, aki gyorsan kihasználta lehetőségeit. Nádasdy Tamás nádor familiárisaként gyarapította a családi vagyont,⁸² és szerzett hatalmas előnyt nyújtó ismereteket. Ez többek között a Bejczyek házasságkötéseikor, családi kapcsolatok kiépítésekor vált hasznossá. Jogban való jártassága miatt több báró ügyvédjének fogadta. Így képviselte Perényi Gábort,⁸³ özvegyét, Ország Ilonát,⁸⁴ de Németújváron ennek köszönhetően jutott egy polgárházhoz Batthyány Ferenc révén.⁸⁵ Thurzó Elek két lánya az Elefántiak elleni perben alkalmazta (1558-ban Thurzó Anna már Báthory András országbíró, Erzsébet később Julius zu Salm gróf neje lett).⁸⁶ De több köznemes ügyében is eljárta, többek között Tegenyei Jánost képviselte a ruszkai Dobók elleni perében.⁸⁷

Házasság, rokonság

Családi kapcsolatairól jóval többet tudunk, mint felmenőieről. Egyedül feleségének származása vár még tisztázásra. Erzsébetre először 1546-ban találunk adatot, ekkor már gyerekei, Gergely és két kislánya, Katalin és Zsófia társaságában.⁸⁸ 1553-ban három alkalommal is szerepelt Erzsébet férje, Ambrus egész családját érintő birtokügyeivel kapcsolatban.⁸⁹ (2. ábra)

Lányai közül Zsófia korán elhunyt, nevével 1546–53 között találkozunk.⁹⁰ 1550 tavaszán lányai között már Annát is megtaláljuk, miközben ekkor Katalin Szelestei Leó felesége.⁹¹ 1549 nyár végén Katalint még férj nélkül említ

⁷² 1505. aug. 7.: DL 46728., 1519. júl. 18.: DL 47307., 1520. nov. 19.: DL 47385. (Utóbbi levéltári regesztájában tévesen Erzsébet szerepel.)

⁷³ 1512. máj. 4.: DL 47001.

⁷⁴ 1542. júl. 4.: MNL OL P 45 - 1. - 1542 - No. 3.

⁷⁵ *Herényi István: A Vas megyei Herényi család története. Vasi Szemle*, 51 (1997) 6. sz. 737–744., 742. 1476-ban I. Mátyás Gömör vármegyéhez küldött parancsában említenek egy Herényi Györgyöt, aki Csetneki László officálisa: DL 17786. Ez a Herényi György azonos lehet a Vas megyében 1515-ben feltűnő személlyel: DL 89051. Herény Szombathelytől északra: *Csánki* II. 755.

⁷⁶ 1556. febr. 28.: MNL OL P 45 - 1. - 1556 - No. 11.; 1556. márc. 25.: MNL OL P 45 - 1. - 1556 - No. 4. Bejczy Ambrus cserébe a Pozsony megyei Tejfalut adta oda: *Borovszky Samu: Pozsony vármegye és Pozsony. Magyarország vármegyéi és városai*. Bp., 1904. 120.

⁷⁷ Bejczy Ambrus 1571. jan. 11-én még servitorának és irnokának tett örök-vallást Mérey Mihály előtt (MNL OL P 45 - 1. - 1571 - No. 6./No. 7.), utána nem tudunk róla. Szentiványi Péter, az előbb említett servitor, 1572. okt. 6-án Pozsonyban nyugtatta Bejczy Ambrus fiát, Gergelyt, hogy kifizette neki azt a 20 forintot, amit Ambrus végső akaratóból hagyott rá (MNL P 45 - 1. - 1572 - No. 4.). Bejczy Ambrus 1571. jan. 11. és 1572. okt. 6. között halt meg.

⁷⁸ 1518. máj. 10.: DL 106760.

⁷⁹ 1519. júl. 18.: DL 47307.; 1525. okt. 5.: DL 47624. Utóbbiban megnevezése: „Ambrosius Bejczy de Bedege”

⁸⁰ 1542. júl. 18.: MNL OL P 45 - 1. - 1545 - No. 4.: „predium (...) Zewkefelde vocatum cum duobus molendinis, quattour rotarum a domo lapidea in oppido Sabariensi omnino in comitatu Castriferrei existentes”

⁸¹ 1542. dec. 7.: *Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára* III. (1538–1548) Bp., 1941. 92. sz. Ekkor Veszprém megye dica-szedője.

⁸² *Maksay Ferenc: A sárvári uradalom úriszéki jegyzőkönyve 1556-ból. Levéltári Közlemények*, 44–45 (1973–1974) 367–374., 369. A Nádasdyval folytatott levelezéseire ld. a Nádasdy család missilis anyagát: MNL OL E 185

⁸³ 1551. márc. 29-én, majd jún. 6-án I. Ferdinánd megerősítette azt az adományt, melyet Bejczy Ambrusnak adott Perényi a zempléni Szürnyegről: MNL OL P 45 - 2. - 11/1. Vö. 1561. nov. 15.: MNL OL E 148 - a. - Fasc. 32. - No. 25/2.

⁸⁴ 1568. máj. 29.: MNL OL P 45 - 1. - 1568 - No. 28.

⁸⁵ 1554. ápr. 16.: MNL OL P 45 - 2. - 13.: „per eum eidem Francisco Bathyany in diversis rebus ac negotiis per ipsum Franciscum Bathyany fidei sue creditis et signanter in directionibus ac procuracionibus causarum ipsius Francisci Bathyany tum in curia nostra regia, tum in aliis regni sedibus judicariis non pariendo ullis laboribus ac fatigis corporis sui cum summa et pervigili cura atque diligentia exhibitis et impensis”

⁸⁶ 1558. jún. 14.: MNL OL E 148 - a. - Fasc. 215. - No. 8.

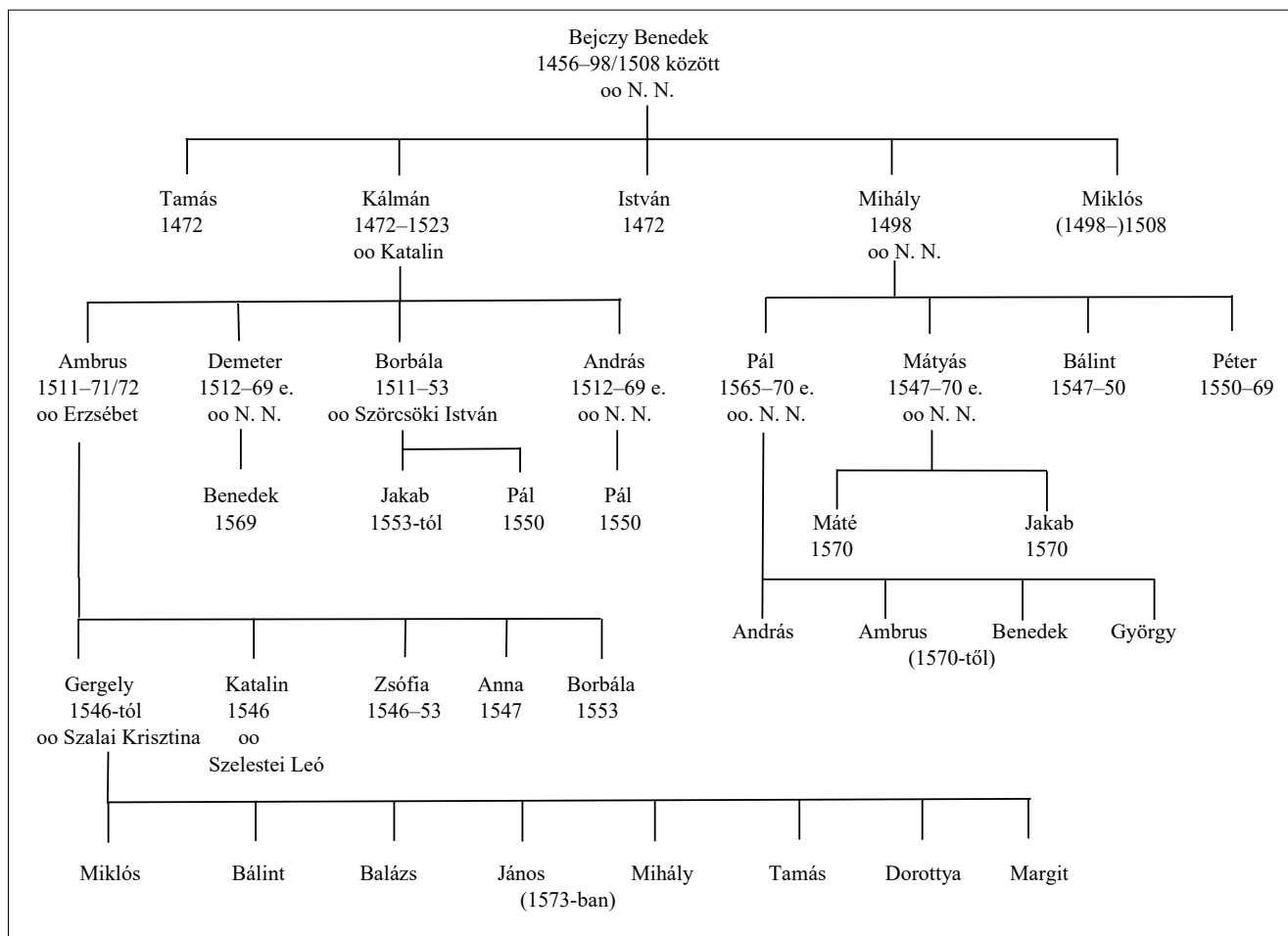
⁸⁷ 1561. dec. 9.: MNL OL P 45 - 1. - 1568 - No. 28/3.

⁸⁸ 1546. jún. 6.: MNL OL P 45 - 1. - 1546 - No. 2.

⁸⁹ Ebből Batthyány Ferenc kiadványa: MNL OL P 45 - 1. - 1553 - No. 19. (1553. jún. 11.). A vasvári káptalané: MNL OL P 45 - 1. - 1553 - No. 13. (1553. márc. 20.)

⁹⁰ 1549. aug. 12.: MNL OL P 45 - 2. - No. 2.; 1550. ápr. 22.: MNL OL P 45 - 1. - 1550 - No. 10.; 1553. márc. 20.: MNL OL P 45 - 1. - 1553 - No. 13. Mind egyik zálogosítással kapcsolatos, ezért kerülhetett rá neve.

⁹¹ 1550. ápr. 22.: MNL OL P 45 - 1. - 1550 - No. 10.

2. ábra. A Bejczy családja 1526 után

a pozsonyi káptalan oklevele,⁹² tehát házasságkötése 1549 ősze–1550 tavasza között történhetett. Szelestei Leó apja, Gergely⁹³ és Ambrus 1547-ben már együtt szerepeltek Nádasdy Tamás zálogosító levelében, mikor Szarka Páltól 40 forint ellenében megszerezte annak Szilvágyon lévő jobbágytelkeit, melyekben Szelestei is érdekelt volt. Szelestei Gergelyt ekkor Bejczy képviselte.⁹⁴ Leó fivére, Sebestyén, 1558-ban a cseszneki vár kapitánya volt.⁹⁵ 1566-ban Szelesteinek két gyereke, Margit és István tűnik fel a forrásokban.⁹⁶ Az oklevelés anyagban ugyan nem említik az anyjukat, de semmi sem

zárja ki, hogy Katalin gyerekeiről, Bejczy Ambrus unokáiról van szó. Szelestei egyébként 1553-ban egyike volt azon királyi embereknek, akik apósát iktatták a magvaszakadt köcski Farkas István két birtokába.⁹⁷ Fiverei közül talán Leó volt a legtehetősebb, az 1560-as években Szelestei Györggyel pereskedett.⁹⁸

A régi Vas megyei família, a Szelestei, avagy Gosztonyinak is nevezett család révén Bejczy Ambrus kiterjedt rokonságra tett szert.⁹⁹ Szelestei Gergely bátyja ugyanis János győri, majd erdélyi püspök volt, aki még 1527-ben elhunyt.¹⁰⁰ 1551-ben királyi adományban részesült Oláh Miklós unokaöccsével, Tamással együtt Zemplén, Szabolcs és Szatmár megyékben.¹⁰¹

⁹² 1549. aug. 12.: MNL OL P 45 - 2. - No. 2.

⁹³ Vö. Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XII. Pest, 1857–1865. X. 593. Felmenőit Domonkosig követhetjük nyomon: uo. 591.

⁹⁴ 1547. nov. 2.: MNL OL P 45 - 1. - 1547 - No. 7. Szarka Pál felesége Katalin Szelestei Gergely testvére.

⁹⁵ Nagy I.: Magyarország családai i. m. X. k. 593. Sebestyén rokonságban állt a fogságát papírra vető Wathay Ferenc apjával, Lőrincel. Szelestei és Wathay is Csabi István veje volt. Ld. Koppányi Tibor: Wathay Ferenc egykori vági kastélya. *Művészettörténeti Értesítő*, 31 (1982) 2. sz. 135–139., 135.

⁹⁶ 1566. márc. 3.: MNL OL P 45 - 1. - 1566 - No. 8.; MNL OL P 45 - 1. - 1566 - No. 15. Margit még kiskorú ekkor (puella). Az anyáról nincs említés az iratban. Margit Vághy Ferenc, 1579-től már biztosan Sárkány Ambrus neje. Ld. Sörös Pongrác: A Guaryak családi viszonyai a XVI. században. *Turul*, 30 (1912) 78–80., 79.

⁹⁷ 1551. márc. 28.: MNL OL P 45 - 1. - 1553 - No. 20/2/1.

⁹⁸ Ort János: Úriszék és majorgazdaság a Vas megyei Alsószelestén 1555–1580. *Agrártörténeti Szemle*, 3 (1961) 3–4. sz. 429–456., 445–446.

⁹⁹ Szelestei Miklós vasi szolgabíró volt 1489-ben: DL 93595., Archontológia II. 324.

¹⁰⁰ Nagy I.: Magyarország családai i. m. X. 591–592. A család leszármazására ld. Sörös P.: i. m. 80. Győri püspök 1509–24 között, erdélyi püspök 1524–27 között. Ld. C. Tóth.: Főpapi archontológia i. m. 67., 73. 1521 és 1526 között Habsburg Mária királyné kancellárja: DF 276719.

¹⁰¹ 1551: „Leo Gozthon de Zelesthe ex fratre reverendissimi quondam domini Joannis Gozthon episcopi ecclesie Albensis Transsylvane nepos.” Ld. Karácsonyi János–Kollányi Ferenc–Lukcsics Jenő: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. V. (1548–1551) Bp., 1912. 615. sz.

1553-ban Ambrus egy másik lánya, Borbála neve is szerepel a vasvári káptalan oklevelében,¹⁰² viszont többször nem, így Zsófiához és Annához hasonlóan feltételezhető, hogy korán elhunyt. Batthyány Ferenc oklevelében pár hónappal később, 1553. június 1-jén már Ambrus neje kívül csak egyetlen fiát, Gergelyt találjuk, a lányokat már nem, pedig a Németújvár mellett lévő szőlőt kifejezetten Ambrusnak és családjának adta Batthyány.¹⁰³

Testvérek

1550-ben I. Ferdinánd utasította a vasvári káptalant, hogy Ambrust és összes felsorolt rokonait, köztük fivéreit, Demetert és Andrászt iktassák ősi bejci birtokukba.¹⁰⁴ Az itt megadott rokonság arról árulkodik, hogy a Bejczyeknek a 16. század közepén kiterjedt ismereteik voltak saját származásukról és rokoni kapcsolataikról. Az első itt megadott ősi Ambrus ükapja, János, akiről már fentebb esett szó. 1569 nyarán I. Miksa utasította a vasvári káptalant, hogy fivéréivel (András, Demeter) egyetemben iktassák ősi, Bejcen lévő birtokába.¹⁰⁵ Demeter Benedek nevű fiára csak 1569-től található adatot.¹⁰⁶ További kutatást igényel annak megválaszolása, hogy ő azonos-e azzal a Bejczy Benedekkel, aki egyházi pályára lépve, 1586–89-ben az egri székeskáptalan prépostja lett.¹⁰⁷

Ambrus lánytestvére, Borbála Szörceki Istvánhoz ment feleségül. A férj névadó birtoka, Karakószörcsök Veszprém megyében, Vas megye határában található. Veszprém megye – különösen Buda eleste után – a török támadások középpontjába került, 1552-ben Ali pasa bevette magát Veszprém városát is.¹⁰⁸ Úgy tűnik Szörcsöki és családja birtokait hátrahagyva menekülni kényszerült. Talán ezzel magyarázható, hogy fiát, Jakabot az oklevelek konzekvensen Bejczyként, és nem apai családneve után említik.¹⁰⁹ (3. ábra) A kapornaki konvent egy 1550-ben kelt oklevele alapján Jakab felmenőit és tágabb rokonságát is nagy biztonsággal rekonstruálhatjuk. Leszármazottja a Veszprémben birtokos Béri és Ládonyi családoknak, tágabb rokonságába pedig a Basók és a Hathalmiak is beletartoztak.¹¹⁰ Ugyan anyját, Bejczy Borbálát az oklevél nem említi, de Jakab egy fivére, Pál is feltűnik. Jakab 1553-ban már jegyben járt az ország keleti felén birtokos, örökös nélkül

elhunyt Hotykai István lányával, Borbálával. A házasságot az motiválta, hogy I. Ferdinánd adománya nyomán Ambrus, a szintén számtalan alkalommal ügyvédként eljáró Görbedi Lajossal¹¹¹ együtt elnyerte Hotyka és Szalkod birtokokat. Hotykai özvegyével, Dorottyával és új férjével, Kornis Mihállyal úgy egyeztek meg, hogy a két birtok a kezükön maradhat, cserébe Hotykai Borbálát Jakab feleségül veszi, mihelyt ősszel eléri a 15 éves kort.¹¹² Az idők során valószínűleg Jakab és nagybátyja, Ambrus között egyezség jöhetett létre: előbbi eladja Vas megyei birtokai egy részét, míg utóbbi átengedi annak zempléni és szabolcsi szerzett birtokait. 1556-ban Jakab szombathelyi kőházát, valamint az anyjától örökölt, ahhoz közeli Szőkeföldön lévő birtokrészét adta el nagybátyjának 100 forint ellenében.¹¹³

Ambrus 1556-ban rengeteg birtokhoz jutott. Ami ebből rokonságát illeti, veje, Szelestei Leó Vasban több szőlőt és malmot adott át neki, mivel jogi és anyagi segítséget nyújtott, miközben az országban háborús helyzet állt fenn, így távol kellett lennie.¹¹⁴ Ambrus a zempléni rokonsággal, Görbedi Lajossal együtt kötött egyezséget Hotykai Borbálával és anyjával a hotykai és szalkodi birtokokról.¹¹⁵ Az unokaöcs nem sokkal élte túl Ambrust, 1573-ban már néhaiként említik, négy lánya született.¹¹⁶ (Ld. 3. ábra)

Unokatestvérek

Ambrus tágabb rokonságával az ősi birtok, Bejcz kapcsán találkozunk. Az 1554. évi Vas megyei nemesi összeírásban a településen hat Bejczyt említenek.¹¹⁷ 1565-ben Vas vármegye idézte meg színe elé Bejczy (Kaza) Benedek fiait, Jánost és Istvánt, mivel a Bejcen lévő Bírógyak földet megszállták. Ambrus a keresetet rokonával, Bejczy Pállal nyújtotta be. A szomszédok között találjuk Bejczy Mátyás két fiát, Jakabot és Mátét.¹¹⁸ A két fivér a vasvári káptalan előtt, dédapjuk, a néhai Benedek birtokainak felosztásakor jelent meg. Ambrus nagyapja a szóban forgó Benedek volt, az oklevélben szereplő néhai Bejczy Pál és Mátyás pedig így unokafivére. Ambrus fia, Gergely tehát másodfokú unokatestvére Máténak és Jakabnak,

¹⁰² 1553. márc. 20.: MNL OL P 45 - 1. - 1553 - No. 13.: „Ambrosio Bejczy, domine Elizabet consorte, Gregorio filio ac Catherine, Sophie, Anne et Barbare filibus suis”

¹⁰³ MNL OL P 45 - 1. - 1553 - No. 19.

¹⁰⁴ 1550. jan. 18.: MNL OL P 45 - 1. - 1550 - No. 14/1.

¹⁰⁵ 1569. jún. 27.: MNL OL P 45 - 1. - 1569 - No. 13/1.; 1569. aug. 30.: MNL OL P 45 - 1. - 1569 - No. 27/1.

¹⁰⁶ 1569. jún. 27.: MNL OL P 45 - 1. - 1569 - No. 13/1.; 1569. aug. 30.: MNL OL P 45 - 1. - 1569 - No. 27/1.

¹⁰⁷ Kovács Béla: Az egri egyházmegye története 1596-ig. Eger, 1987. 33.

¹⁰⁸ F. Romhányi Beatrix: A szerzetesrendek sorsa a 16. századi veszprémi egyházmegyében. In: Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században. (Szerk. Karlinszky Balázs–Varga Tibor László.) Veszprém, 2018. 95–108., 101.

¹⁰⁹ 1556. jan. 14.: MNL OL P 45 - 1. - 1556 - No. 5.: „nobilis Jacobus Bejczy de Krakkozerchek, filius nobilis quondam Stephani Zercheky ex nobili olim domina Barbara filia nobilis olim Colomani de Bejcz progenitus”

¹¹⁰ 1550. febr. 21.: MNL OL P 45 - II. - II. - No. 14/1.

¹¹¹ Már 1540-ben ügyvédjének jelölte Ödönfi László a váradi káptalan előtt: MNL OL P 644 - 1. - No. 26. Leleszi konvent előtt: MNL OL P 608 - 1. - 1550 - No. 5. (1550. dec. 22.). Választott bírónak: MNL OL P 644 - 1. - No. 87. (1551. jan. 29.). 1549-ben Bejczy Ambrussal közösen szerezte meg adományként Szuha Péter zempléni Mezőzombor mezővárosban lévő birtokrészeit: MNL OL P 45 - 1. - 1551 - No. 9/1. (1549. máj. 3.), Csánki I. 367. Görbedi őseit nem találjuk a 15. századi Zempléni birtokosai között: uo. 372. Bejczy és Görbedi iktatását fegyverrel akadályozta meg Serédi Gáspár: MNL OL P 45 - 1. - 1551 - No. 10. (1551. júl. 15.)

¹¹² 1553. aug. 11.: MNL OL P 45 - 1. - 1553 - No. 17.

¹¹³ 1556. jan. 14.: MNL OL P 45 - 1. - 1556 - No. 5.

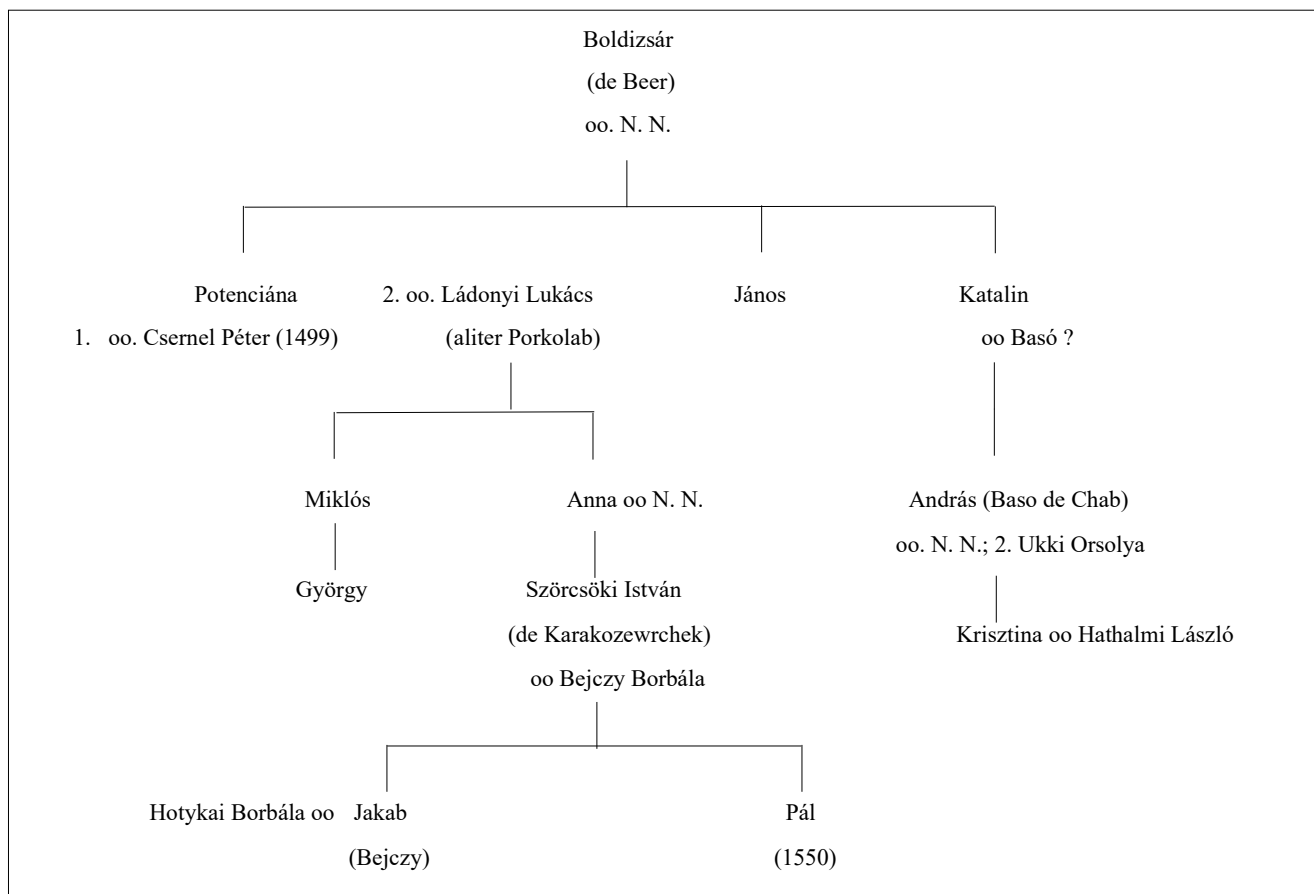
¹¹⁴ 1556. szept. 8.: MNL OL P 45 - 1. - 1556 - No. 12. Szőlő a Vas megyei Gőr (Gwar), Szentgyörgy birtokokban. Csánki II. 752., 497. Utóbbiban birtokosok az Ostfiak is.

¹¹⁵ 1560. febr. 9.: MNL OL P 45 - 1. - 1560 - No. 27.

¹¹⁶ MNL OL P 45 - 1. - 1573 - No. 6. Ekkor még kiskorúak, melyre a *puelle* jelző utal. Sorrendben: Dorottya, Anna, Ilona, Borbála.

¹¹⁷ Baán Kálmán: Vas vármegye 1554. évi nemesi összeírása IV. Magyar Családtörténeti Szemle, 6 (1940) 8. sz. 185–190., 185. Bejczy Mihály, Pál, Mátyás, Péter, Domonkos, valamint Kaza Benedek nevei szerepelnek.

¹¹⁸ 1565. jan. 3.: MNL OL P 45 - 1. - 1565 - No. 5.

3. ábra. Bejczy Jakab rokonsága

a többiekéről nem is beszélve.¹¹⁹ A család Benedektől származó ágán csak Kálmánnak és fivérének, Mihálynak születtek fiai. Ambrus a nagybátyja, a századelőn még apjával együtt lakó és szorosan együttműködő Mihály négy fiával, Pállal, Mátyással, Bálinttal és Péterrel volt első fokon unokatestvér. (Ld. 2. ábra)

Mihály legidősebb fia, Pál, aki 1570-ben már nem élt, egy évvel korábban még Ambrussal együtt pereskedett rokonaik, Kaza Benedek és fiai (János, István) ellen.¹²⁰ Az előbb említett Mátyásról először 1547-ből van információnk, mikor Ambrus adományban részesült Várday Pál királyi helytartótól. Várday oklevele beszámol arról, hogy Mátyás és fivére, Bálint¹²¹ saját testvérük, Péter életére tört.¹²² A vassvári káptalan ugyanerről az ügyről számolt be, Nádasdy Tamás parancsát ismételve.¹²³ A családi viszály gyorsan elcsendesedhetett, ugyanis 1550-ben, az egész Bejczy családot érintő osztozkodáskor ez már nem merült fel, sőt 1556-ban már kijelölt királyi

¹¹⁹ 1570. aug. 21.: MNL OL P 45 - 1. - 1570 - No. 11. Fontos kiemelni, Bejczy Pál egyik fia szintén Ambrus, nem keverendő össze Kálmán fiával, akiről idáig szó volt.

¹²⁰ 1569. ápr. 25.: MNL OL P 45 - 1. - 1569 - No. 17. Néhaiként szerepel 1570. aug. 21-én: MNL OL P 45 - 1. - 1570 - No. 11.

¹²¹ Bálintra a sorban következő iratokon kívül nem találni más adatot, ezért csak 1547–50 között van nyoma, akkor viszont Mátyással együtt szerepel. Az oklevelekben olvasható sorrend alapján Mátyás öccse volt.

¹²² 1547. okt. 30.: MNL OL P 45 - 1. - 1547 - No. 5.

¹²³ 1548. márc. 27.: MNL OL P 45 - 1. - 1548 - No. 8/1.: „Mathias et Valentinus de Beycz nobilem Petrum fratrem eorum carnalem graviter vulnerassent”

ember, nem különben Péter nevű fivére is, akit pár esztendője még megsebesített.¹²⁴ Mátyás további sorsáról nem tudunk semmit, a következő adatunk 1565-ben már elhunytként kezeli.¹²⁵ Péter a Mátyással és Bálinttal való közös szereplésen túl 1569 őszén a család birtokosztályát elrendelő oklevél lapjain tűnik fel.¹²⁶

Vas vármegye jegyzője és alispánja: Bejczy Gergely

Ambrus egyetlen fia, Gergely a vassvári káptalan 1546. évi oklevelében szerepel először, mikor Tarródi Péter birtokot zálogosított el Bejczy Ambrusnak. Gergely mellett itt két testvére, Katalin és Zsófia is feltűnik.¹²⁷ Legkésőbb 1556-ban megházasodott, 1557 letelején ugyanis a pozsonyi káptalan előtt nejeinek rokonsága is megjelent. Feleségétől, Szalai vagy másként Sárfi Krisztinától született fiát, Miklóst már ekkor említik. A házasság révén Gergely a Szalaiakkal/

¹²⁴ 1550. jan. 18.: MNL OL P 45 - 1. - 1550 - No. 14/1.; 1556. márc. 24.: MNL OL P 45 - 1. - 1556 - No. 8.

¹²⁵ 1565. jan. 3.: MNL OL P 45 - 1. - 1565 - No. 5. Fiai, az említett Jakab és Máté itt birtokszomszédokként szerepelnek, holott a helytartó adománya nyomán Mátyás összes birtoka Ambrusra szállt

¹²⁶ 1569. szept. 25.: MNL OL P 45 - 1. - 1569 - No. 9.

¹²⁷ 1546. jún. 6.: MNL OL P 45 - 1. - 1546 - No. 2.

Sárfiakkal¹²⁸ került közvetlen kapcsolatba, de neje anyai nagyanyja Hencelfi volt, rokoni kapocs fűzte a Rákócziakhoz is. (4. ábra) Mindegyik itt felsorolt család Vas megyében volt birtokos,¹²⁹ ugyanakkor 1557-ben Pozsony megyei birtokokról rendelkeztek.¹³⁰ 1560-ra Bejczy Gergely másik fia, Bálint is megszületett.¹³¹ Anyósa, Szalai Ferenc neje, Anna, ifjabb Ukki András lánya volt. 1542-ben, Thurzó Elek országbíró, királyi helytartó birtokosztályukról szóló oklevelében említi, hogy Ukki Anna első férje Farkas Lőrinc volt, akitől két fia, János és Kristóf született. Amennyiben Anna az egyik, Vas megyei birtokos Farkas családba házasodott úgy az több lehetőséget is felvet, hiszen legalább három ilyen nevezetű familia volt a megyében birtokos a 15. században.¹³²

Szalai Krisztina nővére, Katalin Gosztonyi János felesége lett, 1542-ben már özvegy.¹³³ 1564-ben Hosszútóti Miklós felesége.¹³⁴ 1564-ben Gergely egy másik sógornője, Szalai Fruzsina is feltűnik Nagy Imre nejeként.¹³⁵ Bejczy Gergely, nem kis részben apjának köszönhetően egy kiterjedt, a megyén túl az országos politikában is hangjukat hallató rokonságba került. Apósa, Szalai Ferenc a 16. század közepén, Vason túl Sopronban is birtokos volt.¹³⁶ A család előneveként szereplő Sárffő (Saarfew) pedig pozsonyi javaikra utal.¹³⁷ 1568-ban I. Miksa parancsa nyomán a Szalaiak rokonságához tartozó Ungor Ferenc Sopron és Vas megyei birtokaiból nyert részt neje, Krisztina.¹³⁸ Az iktatást azonban nem tudták elvégezni, mert

¹²⁸ Apósa, Szalai Ferenc nem azonos azzal a Sárfi Ferencel, aki győri kaptányként II. Lajos holttestét megtalálta. Sárfi ugyanis rábaközi főesperes és a győri székeskáptalan kanonoka. Ld. *Bedy V.*: i. m. 340–341.; *Köblös József*: A budai, fehérvári, győri, pozsonyi káptalan archontológiája 1458–1526. Bp., 1987. 157–158., 227.; *Szebelédi Zolt*: Rejtélyes holttest a Csele-patak közelében. A Sárffy-jelentés értelmezésének nehézségei filológus szemmel. *Magyar Könyvszemle*, 131 (2015) 413–424., 418.

¹²⁹ Sárfiak: *Csánki II.* 847. Ukkiak: *uo.* 855. Hencelfiek: *uo.* 825.

¹³⁰ 1557. jan. 14.: MNL OL P 45 - 1. - 1557 - No. 1/1.

¹³¹ 1560. febr. 9.: MNL OL P 45 - 1. - 1560 - No. 27.

¹³² *Csánki II.* 821. Ezek a harasztí, köcski és csákányi Farkas családok. Bejczy Ambrus 1550-ben az örökös nélkül elhunyt köcski Farkas István zsedenyi és vadkerti birtokait nyerte adományba: MNL OL P 45 - 1. - 1550 - No. 15. Ezek Sárvártól északra: *Csánki II.* 810.

¹³³ 1542. nov. 23.: MNL OL P 45 - 1. - 1543 - No. 15. Az ifjabb Ukki András három felsorolt gyermeke (Katalin, Anna, István) *fratres et sorores carnales* szerepelnek. Gosztonyiakra ld. *Csánki II.* 824. A család Vas megyei alispánt is adott 1478-ban Vencel személyében. Ld. *Archontológia II.* 329.

¹³⁴ 1564. szept. 1.: MNL OL P 45 - 1. - 1564 - No. 11. (Bejczy Gergely neje, Szalai/Sárffő Krisztina rokonsága (dédszülőig 4 generáció). Mindkét férj-től egy-egy fia született: Gosztonyi István és Hosszútóti András. A második férj, Hosszútóti Miklós családja Zalában rendelkezett birtokokkal. Ld. *Maksay Ferenc*: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I–II. Bp., 1990. II. 952., 998. (Hosszútóti). Gosztonyi fia, István több megyében is rendelkezett javakkal, így Egyházashükkön (Sopron megye, *uo.* 668., 676.), Búcsún, Hímfalván, Sálón, özvegy anyja 1549-ben Sztanic, Petróc, Peszkóc, Keresztúr, Farkasovcon (Vas megye, *uo.* 865., 872., 888., 894. vö. 906.), ezenkívül Hosszútóton és Mindszenten (Zala megye, *uo.* 668., 952., 960., vö. 996.).

¹³⁵ 1564. szept. 1.: MNL OL P 45 - 1. - 1564 - No. 11.

¹³⁶ Mankóbükkön: *Maksay F.*: Magyarország birtokviszonyai i. m. II. 670., 678. Vas megyében Felsőkálodon, Mizdón, Sárffőn, Sztanic, Petróc, Peszkóc, Keresztúr és Farkasovc birtokokon: *uo.* 869., 881., 889., 894., 914.

¹³⁷ A Nyitrában lévő Sárffőn a vizsgált időszakban nem voltak birtokosok a Szalaiak. Ld. *Maksay F.*: Magyarország birtokviszonyai i. m. I. 557.

¹³⁸ 1568. jan. 23.: MNL OL P 45 - 1. - 1568 - No. 24. Egyetlen Vas megyei birtok Bucsu, a többi soproni (Egyházashükk, két malom a Répcén, Tihanyfalva, Mankóbük, Sándorfölde és Györkefölde puszták).

Dömölki András és Csetetei Pál fegyveresen akadályozták meg. Az ügy érdekessége, hogy a Szalaiakat (Sárfiakként említő) Bejczy Ambrus képviselte.¹³⁹

Bejczy Gergely, nagyanyja révén rokonságban állt a Herényiekkel is. Ugyan 1556-ban birtokcserében állapodott meg Herényi Mátyás unokáival, de Herényi Jakab özvegyével és fiaival, Jánossal és Péterrel vizsgálatom végdatumához közeledve pere támadt. A Vasban lévő Felsőherény birtokon, Gergely jobbágya ellen elkövetett hatalmaskodási ügy különösen sok részletére derült fény a vármegye vizsgálata nyomán.¹⁴⁰ Ennek ellenére egyszer sem utaltak a közöttük lévő rokonságra.

Bejczy Gergelyt többször említik együtt unokatestvérével, Bejczy Jakabbal. Gergely 1553-tól kezdve maga is birtokos Zemplén (Hotyka)¹⁴¹ és Szabolcs (Szalkod) megyékben, igaz ezek a birtokok még apja szerzeményei voltak.¹⁴² 1560-ban Jakabbal pereskedett Kázméri Boldizsár ellen,¹⁴³ valamint egyezés született közöttük a kelet-magyarországi birtokokról is,¹⁴⁴ melyeket I. Ferdinánd adományában meg is erősített.¹⁴⁵ Gergely és apja, Ambrus 1563-ban osztották fel egymás között birtokaikat. Gergelynek zömében Vas, kisebb részt Sopron megyei javak jutottak.¹⁴⁶

Kevesebb szó esik a forrásokban Gergely lányairól, pedig a későbbiekben nagy szerep hárult rájuk. Dorottya Káldy Péter neje lett, aki így később a Bejczyek vagyonából is örökséget szerzett. Gergely ekkor már vasi alispán, a királyi tábla ülnöke.¹⁴⁷

Gyermekeiről egyébként először 1557-ben, majd 1560-tól kezdve folyamatosan vannak adataink. Mikor 1570-ben Draskovics György és Frangepán Ferenc horvát-szlávon bánok előtt nagyapjuk, Bejczy Ambrus rendelkezett javairól, egyértelművé tette, hogy birtokait fiára, Gergelyre és felsorolt hat fiú unokájára kívánja hagyni.¹⁴⁸ Tágabb rokon-

¹³⁹ 1567. jún. 2.: MNL OL P 45 - 1. - 1567 - No. 27.

¹⁴⁰ 1568. dec. 14.: MNL OL P 45 - 1. - 1568 - No. 3–8./ No. 14–15., No. 22.

¹⁴¹ Hotykan nemesi kúriával is rendelkezett a leleszi konvent szerint: MNL OL P 45 - 1. - 1561 - No. 12. (1561. okt. 2.)

¹⁴² Görbedi Lajos fiával, Lászlóval szerez adományt I. Ferdinándtól: MNL OL A 57 - 3. kötet - 56. (1553. márc. 10.)

¹⁴³ 1560. nov. 19.: MNL OL P 45 - 1. - 1560 - No. 1.

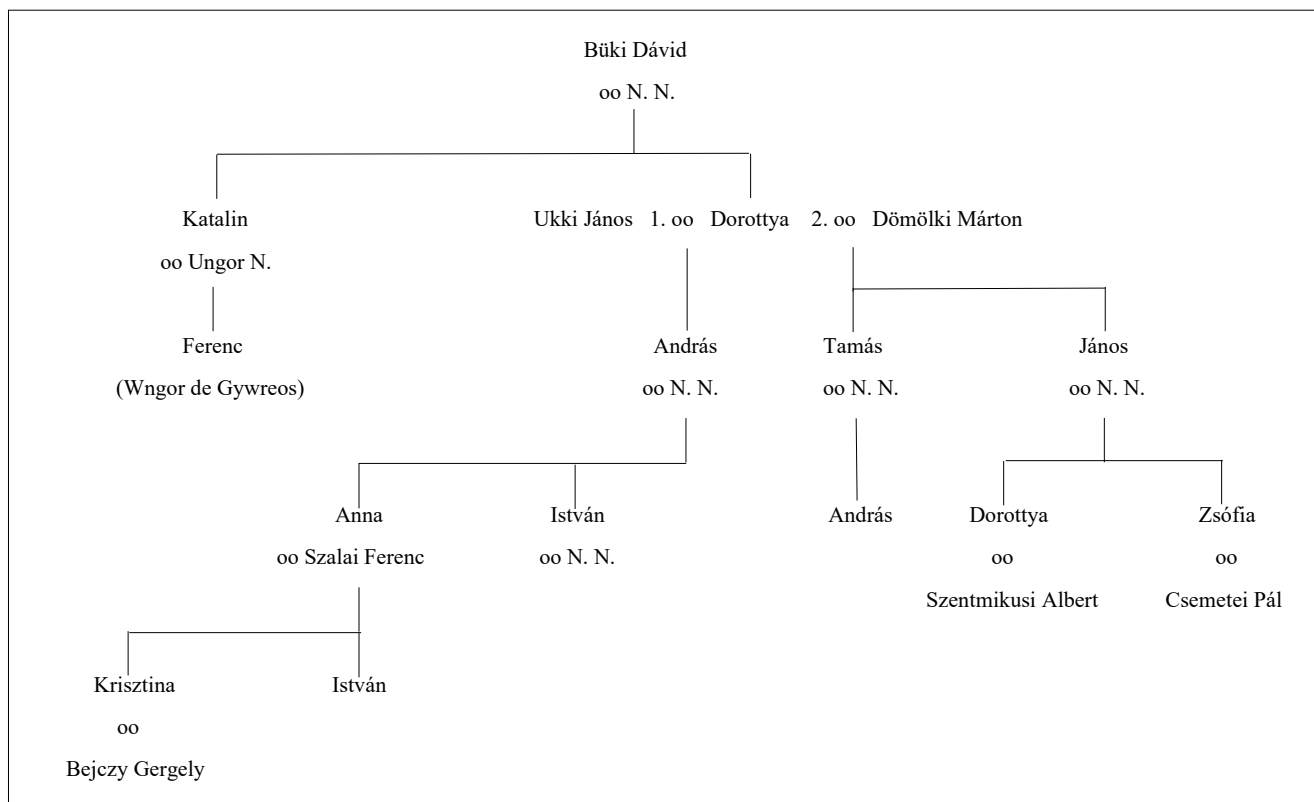
¹⁴⁴ 1560. febr. 9.: MNL OL P 45 - 1. - 1560 - No. 27.

¹⁴⁵ 1560. jún. 9.: MNL OL P 45 - 1. - 1560 - No. 25/1.

¹⁴⁶ 1563. febr. 19.: MNL OL P 45 - 1. - 1563 - No. 13. Vas megyében Némétújváron egy ház, illetve egy szőlő, Herényben birtokrész, ugyanitt egy malom, valamint Rempeshollás, Balogfalva és Szeleste birtokok. Sopronban Alsólóc és Sarrod birtokok. Balogfalván Oláh Miklós adományából további öt jobbágytelekre tett szert 1564-ben: MNL OL P 45 - 1. - 1564 - No. 4. (1564. jan. 20.) ill. MNL OL P 45 - 1. - 1565 - No. 6/1. (1564. nov. 23.). Az iktatáskor ellentmondott Ányos Mihály: MNL OL P 45 - 1. - 1565 - No. 6. (1565. jan. 27.). A felsorolt birtokokra ld. *Csánki II.* 735., 755., 788., 796.

¹⁴⁷ *Szluha Márton*: A Káldy család. *Turul*, 67 (1994) 1–2. sz. 24–34., 28., 34. Káldy Péter és Bejczy Dorottya fia, Ferenc nagy karriert futott be, pápai alkapitány (1628–37), majd Batthyány Ádám dunántúli főkapitány helyettese (1637–48). Ld. *Dominkovits Péter*: Egy 17. századi Vas vármegyei alispán: felsőkálldi Káldy Péter. In. *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára.* Szombathely, 2003. 183–206., 185.

¹⁴⁸ 1570. jan. 25.: MNL OL P 45 - 1. - 1570 - No. 5. Báthory András 1573. évi oklevelében ugyancsak hat fiú, valamint két leány (Dorottya, Margit) sze-

4. ábra. Bejczy Gergely - Szalay Krisztina anyai ősei (Büki-leszármazás)

ságára nem hagyott semmit, pedig mint láttuk, abban nem volt hiány.

Említettem, hogy Gergely nejének, Szalai Krisztinának Katalin nevű nővére Gosztonyi János neje lett, de a férj már 1564 előtt elhunyt. Gosztonyi János rokona volt az a Gáspár és Boldizsár, akik erőszakot tettek Bejczy Gergely Bucsun élő jobbágynak.¹⁴⁹

Az apja halála után örökségét elnyerő Bejczy Gergely 1571-ben többször folyósított kölcsönt, különösen Szombathelyen.¹⁵⁰ Ősei, de különösen apja által felhalmozott birtok és az ország-ra kiterjedő kapcsolatrendszer is hozzásegíthette tisztségekhez, hiszen Vas vármegye jegyzője lett,¹⁵¹ rokoni kapcsolatai pedig több nyugat-magyarországi megye mellett Zemplénben,

Szabolcsban, a megfogyatkozó Magyar Királyság karéjának keleti felében tették érdekeltté. Az már a további kutatások kérdése, hogy Gergely pályafutásában rokonságának milyen szerep jutott, valamint válasza vár, hogy második neje, Erzsébet például milyen családból származott.¹⁵²

A család leszármazásának, rokonságának feltérképezésével mind Vas megye, mind az onnan elszármazók köznemesi társadalma, egymással való kapcsolataik válnak láthatóvá. A jövőbeni kutatás feladata, hogy az 1526–1570 közötti iratok digitalizálása révén online elérhetővé váló adatbázis segítségével mélyebben, alaposabban feltárja azokat az összefüggéseket, melyeket jelen tanulmány még csak részleteiben tudott megrajzolni.¹⁵³

repe: MNL OL P 45 - 1. - 1573 - No. 4. Zemplén megyei birtokos lehetett Balázs nevű fia, aki Hotykai Bejczy Balázs néven szerepel a forrásokban: Ld. *Petrovay György: A Dolhay-család eredete, leszármazása és története, 1366–1708. Turul*, 11 (1893) 71–81., 122–132., 161–177. ill. 169 – 170., 173. A Petrovaynál látható leszármazás téves, mert Bejczy Dorottya nem Balázs lánya, hanem testvére, ld. *Petrovay Gy.: i. m.* 169.

¹⁴⁹ 1567. ápr. 7.: MNL OL P 45 - 1. - 1567 - No. 1.; *Csánki* II. 739.

¹⁵⁰ 1571. ápr. 20.: MNL OL P 45 - 1. - 1571 - No. 17.; 1571. máj. 3.: MNL OL P 45 - 1. - 1571 - No. 15.

¹⁵¹ *Kenyeres István: A szombathelyi püspöki uradalom bevételei és kiadásai 1571–1572-ben. In: Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára. (Szerk. Bariska István–Mayer László.) Szombathely, 2012. 233–243., 238.*

¹⁵² 1588. dec. 2.: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. (1579–1589) (Szerk. Tóth Péter.) Sopron, 1994. 1021. sz.

¹⁵³ Miként a 17. század esetében láthatjuk: *Dominkovics Péter: Főúri udvar – uradalom – vármegye – katolikus egyház. Adatok és szempontok a 17. századi nyugat-dunántúli megyei nemesség mozgásterének kutatásához. Turul*, 80 (2008) 2. sz. 35. (33–42.)

FARAGÓ DÁVID

Honnan származott Mihálpéterházi Ormányi Józsa sümegi várkapitány? (Ormány és Mihálpéterháza települések lokalizálásának pontosítása.)*

Where did castellan of Sümeg, Józsa Mihálpéterházi Ormányi come from? (Locating Ormány and Mihálpéterháza)

This article has double aims. Firstly, it shortly presents the origin of the governor of Sümeg, Józsa Ormányi (1553–1562), the well-known figure of the Transdanubia region's battles against the Ottomans in the 16th century. Secondly, it locates more precisely the two already destroyed villages, where the roots of the castellan's family lead. Mihálpéterháza lied on the border of nowadays Szigetvár. In the case of Ormány it is clear, that its location for the pre-Ottoman time was wrong, namely it supposedly lied on Johann Christoph Müller's map on the place, named alt Orman, near Majs, also in Baranya County.

Ormányi Józsa¹ (?–1562) sümegi várkapitány (1553–1562) a 16. századi dunántúli oszmán ellenes harcok ismert alakja, amit annak köszönhet, hogy Komáromy András a 20. század elején közölte Csányi Ákoshoz és Nádasdy Tamáshoz írt 28 darab – főleg a hódoltsági peremvidék mindennapjaiba, valamint Hegyesd várának 1561-es oszmán el-, illetve 1562-es keresztény visszafoglalásába betekintést nyújtó – magyar nyelvű levelét.² Komáromy forráspublikációját elsőként Takáts Sándor használta fel kutatásai során, és Ormányi Józsaról egy olyan katona képét alakította ki, akinek főleg a kémkedés területén nyújtott teljesítménye érdemel figyelmet.³ Hiába a nagyszámú levél, a sümegi várkapitány alakja eddig nem igazán keltette fel a kutatók érdeklődését, így a néhai várkapitány életét, családját és származását máig homály fedi. Ormányi Józsával kapcsolatban a későbbi kutatók is Komáromy, valamint Takáts munkájából indultak ki, így a róla kialakított egyoldalú kép általánosan elterjedt a magyar történettudományon belül. Az új levéltári források kutatásba történő bevonásával azonban lehetővé válik, hogy a sümegi várkapitány életének eddig ismeretlen részleteit feltárjuk, valamint a róla kialakított egyoldalú képet módosítsuk.⁴ Jelen

tanulmányunk kettős célja van. Először röviden ismerteti Ormányi Józsa származását, majd részletesen kifejti annak a mára elpusztult két falunak a pontosabb lokalizálását, ahová a sümegi várkapitány családjának gyökerei visszavezethetők.⁵

A sümegi várkapitány származásának felderítéséhez a neve nyújt kiindulási alapot, amelynek teljes alakja először Köves András óbudai prépost és királyi káplán 1551. június 18-án kelt adománylevelében fordul elő Mihálpéterházi Ormányi Józsaként.⁶ Mind a Mihálpéterházi, mind az Ormányi név településnévből képzett személynév, így az egykori várkapitány származásának feltárása a két település azonosítása révén válik lehetségessé. A sümegi várkapitány leveleit – kettőt kivéve⁷ – mindig Ormányiként írt alá, ezért a kutatás során elsősorban Ormány település azonosítására koncentráltam. A középkori Magyarországon azonban jelenlegi ismereteink szerint nem volt olyan település, amelynek a nevét Ormány alakban használták volna, ezért Ormány lokalizálásához először azt kellett megállapítani, hogy a korban milyen formában használták a település nevét.

Ehhez ismét Ormányi Józsa levelei nyújtanak támpontot, amelyekben családnevét legtöbbször Ormanj⁸ alakban írta alá. Ennek a kiejtése feltehetően *Ormáni* volt. Eddigi

* A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült. Szeretném megköszönni Oborni Teréznek a kutatás során nyújtott segítségét.

¹ A szakirodalomban Ormányi Józsa vezetéknéve Ormáni, Ormány és Ormányi alakban is előfordul. A legelterjedtebb az Ormányi alak, ezért tanulmányban ezt alkalmazom.

² Komáromy András: Magyar levelek a XVI. századból. I. közlemény. *Magyar Történelmi Tár*, 4. sorozat 8. kötet (1907) 121–160., 130–160.

³ Takáts Sándor: Rajzok a török világból. I–III. Bp., 1915–1917. II. k. 144–236.

⁴ Ormányi Józsa életének, valamint családjának a történetét egy másik tanulmányban szándékozom ismertetni.

⁵ Jelen tanulmány fő célja a két település pontosabb lokalizálása, ezért az Ormányi család középkori és kora újkori genealógiájának bemutatását egy másik tanulmányban tervezem.

⁶ „Josa Ormani de Mihalpetherhaza” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), A Bezerédy család vámoscsaládi ágának kámi levéltára (P 57) - II. - II. No. 16.

⁷ MNL OL Archivum familiae Nádasdy, Missiles (E 185) 24365. Ormányi Józsa Nádasdy Tamáshoz. Sümeg, 1554. január 16.; Uo. 24372. Ormányi Józsa Nádasdy Tamáshoz. Sümeg, 1556. május 19.

⁸ Pl. MNL OL E 185 - 24373. Ormányi Józsa Nádasdy Tamáshoz. Sümeg, 1556. december 1.

ismereteink alapján a Kárpát-medencében a középkorban Ormán nevű település sem volt, így a kutatás kiterjesztésével más névalakot kellett találni az azonosításához. Ehhez segítséget nyújt, hogy egy 1519. december 5-én kelt oklevélből ismert egy bizonyos Mihálypéterházi Ormán(d)i Miklós,⁹ akit egy 1520. május 20-án kelt oklevélben már Mihálypéterházi Ormándi Miklósként említettek.¹⁰ A keresett településnek tehát volt egy Ormánd alakja is. Habár a család névhasználatában nincs rá példa, a kutatásba nyelvészeti okból az Urmand¹¹ nevű településekre is kiterjesztettem,¹² ugyanis az Urmand volt Ormány legrégebbi névalakja.¹³ A Kárpát-medencében a középkorban Zala,¹⁴ Somogy,¹⁵ Temes,¹⁶ Baranya,¹⁷ Szolnok-Doboka¹⁸ és Hont¹⁹ megyében összesen hét Urmánd/Ormánd nevű település létezett. A megfelelő Ormánd azonosításához ezért először a mára elpusztult Mihálypéterházát kellett lokalizálni.²⁰

A kutatás szűkítésére a már említett 1519. és 1520. évi oklevél nyújtott segítséget. Az 1519. december 5-én kelt oklevélben Mihálypéterházi Ormándi²¹ Miklós Mekcsei Máté porkoláb fia István fia Ferenc ügyvédjeként tűnik fel a Somogy megyei Ötvös,²² Kisötvös²³ és Atád²⁴ birtokok megszerzéséért indított

⁹ MNL OL Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 101536.

¹⁰ Ő feltehetően Ormányi Józsa nagybátyja volt.

¹¹ Ld. 52–53. l.j-et.

¹² A nyelvi középmagyar korban tendenciaszerűen jelentkezett, hogy az ómagyar kori labiális utógtagú kettőshangzók bizonyos típusai ó/ö-vé monoftongizálódtak. Magyar nyelvtörténet. (Szerk. Kiss Jenő–Pusztai Ferenc.) Bp., 2003. 607.

¹³ Az Ormán(d) név eredetét a kutatók eddig két szóra vezették vissza. Az első megoldás szerint az ótörök eredetű *orman*, erdős szóból származik. A régi magyar nyelvemlékek és a népnyelvi, nyelvjárási emlékek alapján azonban a domb, földhát, lápos területen lévő kemény talajú 'sziget' jelentés rejlik a névben, amely az orom, magaslat értelmű orr főnévből származik. A kutatók többsége ma az utóbbi eredetet fogadja el. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Bp., 1988. II. k. 284.

¹⁴ Ma Ormándlak Zalaegerszegtől DNy-ra Petrikeresztúr közelében. *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–V. Bp., 1890–1913. III. k. 88.*

¹⁵ Ma Zalakomár része. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. 633.*

¹⁶ Feltehetően Újpecs (ma Románia) mellett feküdt. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. 54.*

¹⁷ Csánki Dezső szerint az egyik a mai Hird és Romonya, míg a másik a mai Lippó és Sáros környékén feküdt. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. 513.* Mindkét falu lokalizálása pontatlan, a Csánki által Lippó és Sáros környékére helyezett faluval alább még részletesen foglalkozom.

¹⁸ Ma Románia, Szamosújvártól Ny-ra. *Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. I–VII. Deés, 1900–1901. V. k. 298.*

¹⁹ Pusztta volt az egykori Hont megyében a csábrági uradalomban. *Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. I–IV. Pest, 1851. III. k. 167.*

²⁰ Az egykori hódoltság mára elpusztult településhálózatát nem lehet pontosan rekonstruálni, ugyanis arra nem különálló pontok, hanem egymással határos mezők halmazaként kell tekinteni. *Engel Pál: A Drávántúl középkori topográfiája: a történelmi rekonstrukció problémái. Történelmi Szemle, 39 (1997) 97–100.*

²¹ Az okleveles adatok alapján a sümegi várkapitány családja többnyire az Ormándi névalakot használta, ezért alkalmazom a tanulmányban a család középkori említésekor az Ormándi alakot. A család kora újkori említésekor az Ormányi alakot használom.

²² Ma Ötvöskónyi Nagyatádtól É-ra. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. k. 634.*

²³ Jelenlegi ismereteink alapján nem lokalizálható.

²⁴ Ma Magyaratád Igaltól DNy-ra. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. k. 587.*

perben. Az 1520. május 20-án kelt oklevelében Hatvani Rubin Dénes nádori kancelláriai jegyző²⁵ ügyvédjeként szerepel a Tolna megyében fekvő Felsőzabar, Középzabar,²⁶ Alsózabar – más néven Szentgyörgy²⁷ – illetve Csap²⁸ falvakért folytatott perben. Mihálypéterházi Ormándi Miklós Somogy és Tolna megyei ügyekben járt el, így feltehetően névadó birtoka is a Dél-Dunántúlon helyezkedtek el.

A szakirodalomban ismert egy mára elpusztult Mihálypéterháza a Dél-Dunántúlon, mégpedig Baranya megyében. A települést Follajtár Ernő a megye 1542-es dikális összeírása alapján a Szigetvártól DK-re található Bogádmindszent környékére,²⁹ míg Káldy-Nagy Gyula a mohácsi szandzsák szentlőrinci nahijének 1554-ben és 1565-ben készített defterei alapján³⁰ a ma Szigetvár részét képző Becefa határába lokalizálta.³¹ Káldy részletesen kifejtette, hogy a defterekben a települések földrajzi sorrendben követik egymást, ezt alapul véve jutott eredményére, azonban a megoldásában nem volt biztos. Follajtár viszont nem írta le, hogyan jutott eredményére, így a kérdés eldöntéséhez az 1542-es dikális összeírást újra meg kell vizsgálni, és az így nyert adatokat össze kell hasonlítani Káldy eredményeivel.³² A dikális összeírásban a településeket járásokként írták össze, amelyben Mihálypéterházát Dancsháza, Monyarós, Mintszent, Ahfalu és Medvez között sorolták fel,³³ így ezeknek a lokalizálásával megközelítőleg Mihálypéterháza egykori helyét is azonosítani lehet. Dancsháza azonos a ma Szigetvártól DK-re található Dencsházával.³⁴ Monyarós a Szigetvártól K-re található Rózsafa mellett, Mintszent a ma Szigetvár részét képző Turbék környékén, Medvez a Szigetvártól K-re található Medvész dűlő helyén,³⁵ míg Ahfalu Dencsháza és Rózsafa környékén feküdt. Ezek a falvak Szigetvár közelében helyezkedtek el, vagyis Káldynak a lokalizálása tekinthető helyesnek.³⁶

Adatok hiányában nem lehet pontosan megállapítani, hogy Mihálypéterháza a középkorban mennyire számított jelentős településnek Baranya megyében. A megye

²⁵ Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 407.

²⁶ Mára elpusztult, feltehetően Tolna megye délnyugati részén feküdt. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. III. k. 449.*

²⁷ Ma Dunaszentgyörgy Pakstól D-re. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. III. k. 461.*

²⁸ Tolna megyei falu volt, jelenlegi ismereteink alapján nem lokalizálható. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. III. k. 420.*

²⁹ Follajtár Ernő: Baranya vármegye eltűnt helységei. Pécs, 1942. (Községi adattár 4.) 22.

³⁰ Mihálypéterháza neve az 1554-es defterben *Mihál Péter ház*, az 1565-ös defterben pedig *Mihálpeterház* alakban szerepel. *Velics Antal: Magyarországi török kincstári defterek. I–II. Bp., 1886–1890. II. k. 164.; Káldy-Nagy Gyula: Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. Bp., 1960. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 103.) 32.*

³¹ Káldy-Nagy Gy.: Baranya megye i. m. 32.

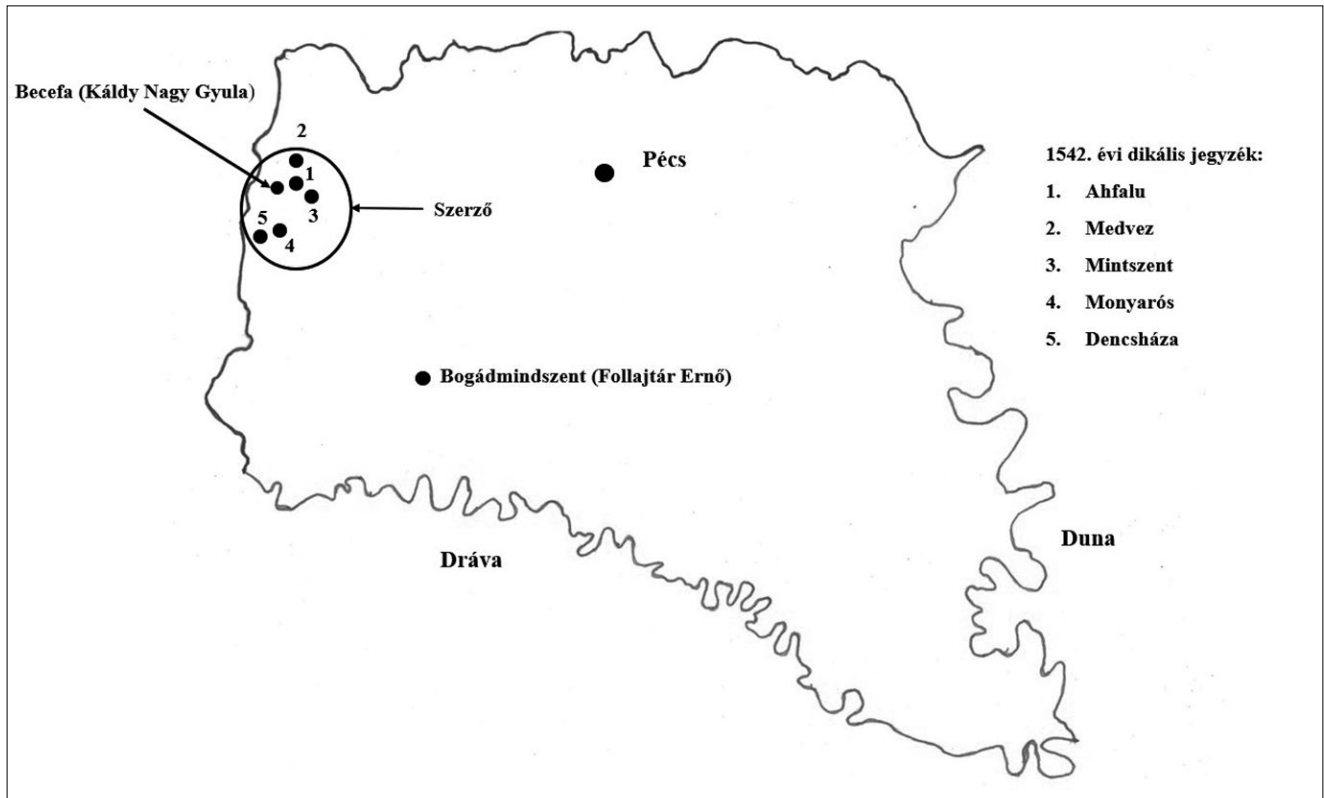
³² Az oszmán, valamint a késő középkori és kora újkori magyarországi források összehasonlításában rejlő lehetőségeket hangsúlyozta Engel Pál is. *Engel Pál: A török dúlások hatása a népességre: Valkó megye példája. Századok, 134 (2000) 268.*

³³ Horváth J. Gyula–Timár György: XVI. századi dikális konkskripciók Baranya megyéről (1542, 1551, 1564). *Baranyai Helytörténetírás, 5 (1973) 27.*

³⁴ Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. k. 479.

³⁵ Horváth J. Gy.–Timár Gy.: Dikális konkskripciók i. m. 90., 111–112.

³⁶ Ld. 1. ábrát.

1. ábra – Mihálypéterháza lokalizálása (Baranya megye)
(Készítette: Faragó Dávid)

településeivel történő összehasonlításra a legalkalmasabb a megye 1542. évi dikális összeírása, valamint a mohácsi szandzsák szentlőrinci nahijének 1554-es deftere. Utóbbi főleg a Szigetvár környéki települések általános pusztulásáról tájékoztat, ezért a képet kissé torzítja. Ezek alapján a Szigetvár mellett elhelyezkedő település a folytonos oszmán-magyar harcok és kettős adóztatás következtében teljesen elpusztult,³⁷ a nahije legszegényebb települései közé tartozott,³⁸ amit bizonyít, hogy az oszmán hatóságok mindösszesen Fekető Ambrus³⁹ házat írták össze a faluban, azonban szegénysége miatt ő sem fizetett adót. 1565-ben az oszmánok még mindig csak két adózó házat írtak össze a faluban.⁴⁰

A falu Szigetvár 1566-os eleste után feltehetően elpusztult, ugyanis a megyéről készült 1579-es defterbe már nem vették fel.⁴¹ Mihálypéterházáról a következő adatunk Baranya megye 1642-es dikális összeírásából származik. Ez

alapján a faluról, bár mélyen a hódoltságban feküdt,⁴² nem mondtak le az Ormányiak, ugyanis Ormányi Jánosnak és Miklósnak⁴³ összesen 9 portája volt a településen, amelyekből 5 volt szegény. Az újratelepülés pontos dátuma nem ismert, azonban arra 1579 után került sor. Adatok hiányában nem lehet megállapítani, hogy Mihálypéterháza meddig maradt az Ormányiak tulajdonában, ugyanis az 1642-es dikális összeírásban található az utolsó adat a faluról,⁴⁴ amely valószínűleg a 17. század végi oszmán ellenes felszabadító harcok során pusztult el.

Mihálypéterháza lokalizálásával tehát megállapítható, hogy Ormányi Józsa családja a Baranya megyei Ormánдрól származott el,⁴⁵ amely mára elpusztult, azonban a középkori

a forráskiadványból, hanem mert az 1579-es defterbe sem vették fel, ami azt bizonyítja, hogy a falu 1579-ben még lakatlan volt.

⁴² A hódoltság fogalmának pontos meghatározása lehetetlen, ugyanis az különböző kritériumok alapján határozható meg. A tanulmányban a kortársak értelmezésének megfelelően hódoltság alatt azokat a területeket értem, amelyeket az oszmánok lajstromba vettek, tehát beszedték a szolgáltatásokat és az adókat. Sz. Simon Éva: A hódoltságon kívüli „hódoltság”. Oszmán terjeszkedés a Délnyugat-Dunántúlon a 16. század második felében. Bp., 2014. 85–90.

⁴³ Nem azonos a fentebb említett Ormányi/Ormándi Miklóssal. A két személyről további adatok nem ismertek.

⁴⁴ <http://adatbazisokononline.hu/adatbazis/dikalis-osszeirasok> (hozzáférés: 2018. okt. 26.)

⁴⁵ Baranya megyében a középkorban több Ormányi család nem ismert. A sümegi várkapitány családjának Baranya megyei származását támasztja alá, hogy 1449-ben Ormányi Miklós felesége Dorottya egy elszenvedett hatalmaskodásért több Szigetvár körüli birtokot kapott kárpótlásként, ame-

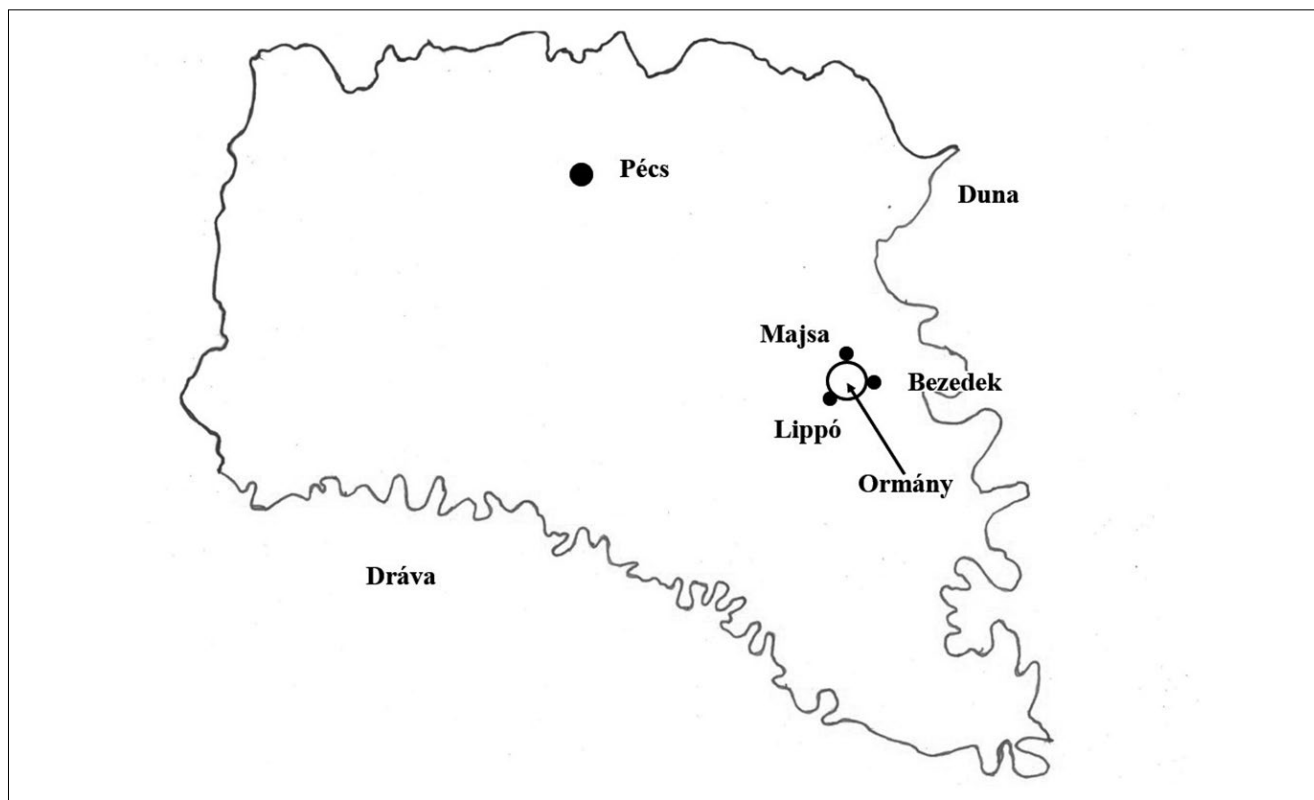
³⁷ A faluban 1542-ben összesen 9 portát írtak össze, ebből 5 számított szegénynek. Horváth J. Gy.–Timár Gy.: Dikális konskripciók i. m. 27.

³⁸ A mohácsi szandzsák szentlőrinci nahijének 1554-es defterét ld. Velics A.: Magyarországi török i. m. II. k. 163–165.

³⁹ Káldy-Nagy Gy.: Baranya megye i. m. 32.

⁴⁰ Velics A.: Magyarországi török i. m. II. k. 163–165.

⁴¹ Ld. Káldy-Nagy Gyula: Török adórajstrom Baranyából a XVI. századból. Bp., 1966. (Dunántúli tudományos gyűjtemény. Series historica 36.) Káldy-Nagy Gyula könyvében egy 1550-es és 1579-es deftert használt fel. Mint fentebb láttuk, az 1554-es defterben már felvették Mihálypéterházát a szentlőrinci nahije települései közé. A szentlőrinci nahije 1554-ben összeírt települései megtalálhatók az 1579-es defterben is, így feltehetően a hiányzó Mihálypéterháza nem Káldy-Nagy Gyula figyelmenlensége miatt maradt ki

2. ábra – Ormánd lokalizálása (Baranya megye)
(Készítette: Faragó Dávid)

források alapján megállapítható a falu, pontosabban falvak hozzávetőleges helye, ugyanis a megyében két Ormánd nevű település létezett. Az egyik a pécsváradai apátság tulajdona volt,⁴⁶ amely még 1542-ben is teljesen az apátság tulajdonát képezte.⁴⁷ Csánki Dezső ezt a falut Pécsváradtól DNy-ra, a ma Pécs külső részét képező Hird, illetve Romonya környékére lokalizálta.⁴⁸ Ezzel szemben a kutatás ma Weidlein János lokalizációját fogadja el, aki a 18. századi összeírások, térképek, az első katonai felmérés adatai, illetve a pusztá- és dűlőnevek

lyek a 16. században bizonyíthatóan Ormányi Józsa családjának birtokában voltak. Faragó Dávid: Ormányi Józsa tevékenysége a 16. században. (Egy baranyai kisnemes és családja felemelkedése a hódoltság peremvidéken). [MA diplomamunka kézirat] Bp., 2017. 23–25., 78., 83.

⁴⁶ A falu szerepel a pécsváradai apátság 1015-ös alapítólevelében is. Györffy György: *Diplomata Hungariae antiquissima*. I. k. 1000–1131. Bp., 1992. 73–75. A C1 jelű 15. századi átiratban *Vrmandi*, a C2 jelű 17. századi átiratban *Urmandj* alakban szerepel a település neve. Pontosan nem lehet megállapítani, hogy a falu mikor került az apátság tulajdonába, ugyanis Szentpétery Imre kutatásai alapján az 1015-ös alapítólevél egy 13. század elején készült hamisítvány. Szentpétery Imre: Szent István király pécsváradai és pécsi alapítólevele. *Értekezések a Történeti Tudományok Köréből*, 24 (1918) 591–617.

⁴⁷ A falu lakói egyházi nemesnek minősültek, ezt bizonyítja egy 1294/1296-ban kelt oklevél, amelyben a (pécs)váradai monostor nemes jobbágyait, urmándi Ábrahám fia Tyvánt és Jánost, Boltim fia Kelemt, Pardán fia Bagent és Jóbot, valamit Renke fia Tamást tanúként említik. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I.–IV. Bp., 1987–1998. I. k. 352–353. Ez is azt bizonyítja, hogy az Ormándiak nem a pécsváradai monostor falujából származtak, ugyanis a közel egyidejű 1289-es oklevélben semmi utalás sincs arra, hogy prediális nemesek lettek volna.

⁴⁸ Csánki D.: *Történelmi földrajz* i. m. II. k. 513.

vizsgálatának eredményei alapján a falut Pécsváradtól Ny-ra, a mai Hosszúhetény környékére helyezte, ugyanis annak egyik külterületét – amely mára a falu részévé vált – Ormándnak hívták.⁴⁹ Mivel a pécsváradai apátság a falut 1542-ig teljes egészében birtokolta,⁵⁰ így nem lehet azonos azzal az Ormánddal, amelyben 1289-ben Ormándi (I.) János fia (I.) Miklós örökbefogadott vejét, Deniper fia (I.) Istvánt örökövévé tette, ugyanis egyházi tulajdonként egy világi személy arról nem rendelkezhetett volna.⁵¹

Az előbb említett 1289-es oklevél alapján tehát létezett egy második Ormánd is Baranya megyében, amelynek első említése ebben az oklevélben található. A falu határait a pécsváradai konvent 1330. február 23-án,⁵² illetve a kalocsai káptalan 1339. január 31-én⁵³ kelt okleveléből ismerhetjük meg. Az első okle-

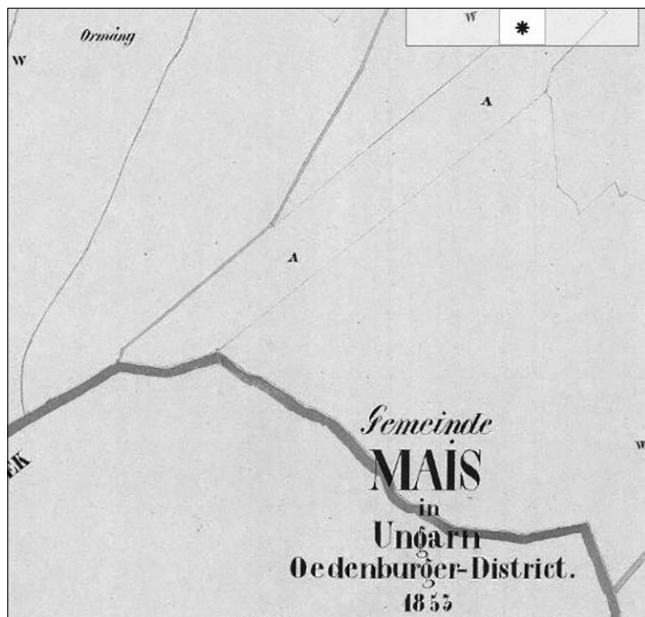
⁴⁹ Weidlein János: Elpusztult falvak Tolnában és Baranyában. *Századok*, 68 (1934) 628.

⁵⁰ Horváth J. Gy – Timár Gy.: *Dikális konskripciók* i. m. 44.

⁵¹ DL 87160., amely az eddig ismert legkorábbi oklevél az Ormándi családról.

⁵² „...inter prefas possessiones eorum Bezedeget et Ormand vocatas, prout inferius expresse notabitur, novas metas erexissent...” DL 78880.

⁵³ „...incipit enim prima meta iuxta unam viam, que vadit de Danoch ad Harsand, et a parte meridionali eiusdem vie sunt due mete terre, quarum una a parte orientali distingit terre Ormand, secunda a parte meridionali separata terre Izbold; deinde reflectitur versus septemtrionem ad unam viam, que vadit de Lippo ad Urmand ad duas metas terreas, quarum una a parte orientali distingit terre Ormand, secunda a parte meridionali separata terre Izbold, ulterius vadit ad duas metas terreas circa eandem viam versus partem septemtrionalem, et distingunt simili modo; deinde procedit

3. ábra – Az 1853-as kataszteri térkép.
(MNL OL S 78 - 28. téka Majs 1–7.)

vélben a falut Bezeldeggel,⁵⁴ míg a másodikban Izbolddal,⁵⁵ Kustánnal⁵⁶ és Lippóval⁵⁷ szomszédosként írták le. Lippó és Bezedek szomszédos települések, ezektől É-ra helyezkedett el a középkorban Majsja,⁵⁸ vagyis a három település határolta területen feküdt az egykori Ormánd, ahonnan Ormányi Józsa családja származott.⁵⁹ Adatok híján azt nem lehet megállapítani, hogy a település mikor jött létre és mikor került az Ormándiak tulajdonába. A nyelvészeti kutatások alapján a falu valószínűleg a 12. században jött létre, ugyanis ez volt a –d képzős helynevek létrejöttének a fénykora, és feltehetően ugyanebben a században került az Ormándi család tulajdonába is.⁶⁰

per unam silvam ad partem septemtrionalem ad unam vallem multis terreis metis intermediis, in qua scilicet valle sunt due mete terre, quarum una a parte orientali distingit terre Ormand, secunda a parte meridionali separat terre Izbold vocate; postea vadit per eandem vallem ad partem septemtrionalem ad duas metas terreas, et distingunt modo predicto, ulterius versus occidentem ascendendo ad unum montem transit per bonum spacium ad unum campum ad duas metas terreas; et inde reflectitur ad occidentem per longum spacium, transit ad duas metas terreas; quarum una a parte septemtrionali distingit terre Ormand, secunda a parte meridionali separat terre Izbold vocate, ulterius procedit ad partem occidentalem ad unam vallem multis terreis metis intermediis, in qua, videlicet valle, sunt due mete terre; quarum una a parte septemtrionali distingit terre Ormand nominate, secunda a parte meridionali separat terre Izbold vocate, et hoc modo separatur terra possessionis Izbold vocata a predicta terra Ormand nominata...” DL 76591.

⁵⁴ Ma Bezedek Mohácstól DNY-ra. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. k. 476.*

⁵⁵ Pontos elhelyezkedése ismeretlen, Lippóval volt határos. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. k. A 2. ábrán nem jelölöm, mivel egykori helyzete adatok hiányában nem állapítható meg Lippóhoz képest.*

⁵⁶ Mára elpusztult, Lippóval volt határos. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. k. 501.*

⁵⁷ Ma Lippó Mohácstól D-re. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. k. 463.*

⁵⁸ Ma Majs Mohácstól D-re. *Csánki D.: Történelmi földrajz i. m. II. k. 504.*

⁵⁹ Ld. 2. ábrát.

⁶⁰ *Bárzsi Géza: A magyar szókincs eredete. Bp., 2013. 155–156.*

4. ábra – Andreas Kneidinger 1767-es térképe
(MNL OL S 11 - No. 830:41.)

Ormánd középkori méretének pontos meghatározásához nem áll rendelkezésre elegendő adat, azonban a pápai tizedjegyzékek segítségével a falu elhelyezhető a megye településeinek hierarchiájában. 1333-ban Urmándi Jakab plébános 15 báni, 1334-ben Pál, az ormándi kápolna⁶¹ papja 5 báni, míg 1335-ben Ormándi Miklós 10 báni pápai adót fizetett.⁶² Györffy György számításai alapján Baranya megye plébániái évente átlagosan 42 báni dénárt fizettek, míg Ormánd papjai 10 báni dénárt. A megye plébániával rendelkező települései között Ormánd tehát a kisebb, kevésbé jelentős falvak közé sorolható.⁶³

A 2. ábrán jelölt területen ismert egy Ormánypuszta, amely ma Majshoz tartozik.⁶⁴ A pusztáról az első modern térképet az 1853-es kataszteri felmérés során készítették, ezen a település egyik külső területként tüntették fel *Ormányt* a falutól DNY-ra.⁶⁵ Azonban nem ezen a térképen, hanem Andreas Kneidinger Majsról készített 1767-es nyugati tájolású birtoktérképen szerepel az első ismert ábrázolás a pusztáról, amelyet *praedium Ormány* néven tüntetett fel.⁶⁶ Kneidinger térképe megbízhatónak tekinthető, mivel ugyan ott jelölte a pusztát, ahol az 1853-as kataszteri térképen is ábrázolták.

⁶¹ A plébániáról és az oltárról további adatok nem ismertek.

⁶² „...Item Jacobus de Wrmand solvit XV banales...Item Paulus sacerdos capelle de Orinand solvit V banales...Item Nicolaus de Ormond solvit X banales...” – *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai. 1281–1375. (Szerk. Ipolyi Arnold.) Bp., 1887. (Monumenta vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. I/1.) 266., 296., 310.*

⁶³ *Györffy Gy.: Diplomata I. k. 263–268.*

⁶⁴ Baranya megye földrajzi nevei. I–II. (Szerk. Pesti János.) Pécs, 1982. (Baranya Monográfia Sorozat.) I. k. 580.

⁶⁵ MNL OL Kamara, *Kataszteri-gyűjtemény, Térképek (S 78) 28. téka. Majs 1–7. Ld. 3. ábrát. A térkép megtekinthető: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/15250/view/?pg=0&bbox=-2156%2C-7260%2C10719%2C251> (hozzáférés: 2018. okt. 28.)*

⁶⁶ MNL OL Kamarai térképek (S 11) No. 830:41. Ld. 4. ábrát. A térkép megtekinthető <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/2438/view/?bbox=-630%2C-3630%2C4536%2C-1518> (hozzáférés: 2018. okt. 28.)

Azonban a középkori Ormánd nem ennek a pusztának a területén feküdt, amit a híres térképész, Johann Christoph Müller (1673–1711)⁶⁷ 1709-ben készített Magyarország térképe bizonyít.⁶⁸ Müller a térképén Majstól Ny-ra két Ormándot tüntetett fel. Az egyiket északabbra *alt Orman*,⁶⁹ míg a másikat kissé délebbre *Orman* néven. Az 1767-es és 1853-as térképen *alt Orman*-t nem tüntették fel, így a kutatók többsége mai napig úgy tartja, hogy a középkori Ormánd a mai Ormánypuszta (*Ormány/praedium Ormany*) helyén feküdt. Ezt látszott megerősíteni, hogy Weidlein János egyik tanulmányában Müller 1709-es térképe alapján egy utánrajzolt, de hibás térkép között, amelyen csak egy *Ormánt* (!) tüntetett fel.⁷⁰

Megállapítható, hogy a Müller készítette térkép tartalmazza az utolsó adatot, amely az Ormándiak eredeti névadó falujáról ismert, amely *alt Orman* helyén feküdt. Ennek ismeretlen idejű első pusztulását követően – feltehetően Pécs és Siklós 1543-as oszmán elfoglalása után – eredeti helyétől Délebbre alapítottak újat.⁷¹ Az újat alapított Ormánd is a 17. század végi harcok során pusztulhatott el,⁷² ugyanis arról további adatok nem ismertek. Ennek a településnek az emléke él ma a Majs részét alkotó Ormánypuszta nevében.

Összefoglalásként megállapítható, hogy Mihálypéterháza esetén a dikális összeírások újabb vizsgálatával, valamint az oszmán és keresztény források összehasonlításával sikerült megerősíteni Káldy-Nagy Gyula lokalizációját, vagyis az egykori falu a mai Szigetvár határában feküdt. Ormánd

⁶⁷ Johann Christoph Müller a Karlócai béke megkötése idején kapott felkérést, hogy gyűjtse össze a Magyarországra vonatkozó korábbi térképészeti anyagot. Munkája során erre az anyagra, valamint a saját méréseire támaszkodott. Ez tekinthető az első, modern, csillagászati helymeghatározások alapján készített térképnek, amely az országról készült. Mivel Müller korábbi térképeket és adatokat is felhasznált, ezért több olyan települést is feltüntetett 1709-es térképén, amelyek a 18. században készült összeírásokban, országleírásokban vagy térképeken már nem szerepelnek. *Eperjessy Kálmán*: Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban. *Föld és ember*, 8 (1928) 49–50.; *Neue Deutsche Biographie*: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd104161744.html#ndbcontent> (hozzáférés: 2018. okt. 25.)

⁶⁸ Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK), Térképtár, 3088. A vonatkozó térképrészletet ld. 5. ábrát.

⁶⁹ Weidlein János dülönév kutatásai alapján azt állította, hogy Ormánd neve dülönévként maradt fenn a kataszteri térképeken, mégpedig *Altepuszta* népnyelvi alakban. *Weidlein J.*: Elpusztult falvak i. m. 628. Weidlein azonban nem közölte azokat a forrásokat, amelyekre ezt a kijelentését alapozta, ezért megállapítását fenntartással kell kezelni. Baranya megyében két település, Szederkény és Siklós határában volt található *Altepuszta* helynév. Mindkettő messze fekszik Ormánd feltételezett egykori helyétől, így ezek az *Altepuszták* nem azonosíthatók az Ormándiak elpusztult névadó településével. Magyar Digitális Helynévtár: <http://mdh.unideb.hu/helynev.php?c=11-217-220&adatlap=11-217-220/10&v=alte%20puszta> (hozzáférés: 2018. okt. 28.); Baranya megye. (Főszerk. Czibulka Zoltán.) Bp., 2001. (Magyarország történeti statisztikai helynévtára 18.) 245.

⁷⁰ *Weidlein J.*: Elpusztult falvak i. m. 627.

⁷¹ Ezt támasztja alá Kneidinger térképe is, ugyanis, ha azt összevetjük Müller térképével, akkor megállapítható, hogy a Kneidinger által jelölt *praedium Ormany* a Müller által feltüntetett *Ormand* helyén feküdt, vagyis *alt Ormandnak*, a falu eredeti helyének az emléke a 18. század elejére eltűnt.

⁷² Az utolsó adat a faluról a 1642. évi dikális összeírásban található, ekkor a faluban 5 portát írtak össze. <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/dikalisszeirasok> (hozzáférés: 2018. okt. 26.)

5. ábra – Johann Christoph Müller 1709-es térképe (OSZK, Térképtár 3088.)

esetében pedig egyértelmű, hogy Weidlein János eddigi hibás térképe alapján a település oszmán hódítás előtti helyét rossz helyre lokalizálták, ugyanis az feltehetően a Johann Christoph Müller térképén *alt Orman* néven feltüntetett helyen feküdt.⁷³

A két település pontosabb lokalizációja révén pedig az is megállapítható, hogy Ormányi Józsa és családja Baranya megyéből származott. A genealógiai szakirodalomban – noha Mihálypéterházi családról nincs adat – több Ormányi/Ormándy családról is ismert. Nagy Iván egyetlen Zala megyei Ormándy családról,⁷⁴ míg Kempelen Béla egy székely és egy Vas megyei Ormándy családról tud.⁷⁵ Az eddigi kutatások alapján azonban megállapítható, hogy Ormányi Józsa ezek közül a családok közül egyikkel sem lehet kapcsolatba hozni. Így felmerül a kérdés, hogy egy feltehetően az oszmán hódítás következtében birtokait veszített, Baranya megyéből menekült nemesnek hogyan sikerült magát felküzdenie a sümegi várkapitányi tisztségig? A kérdés megválaszolása, valamint az Ormányi család középkori és kora újkori történetének feltárása azonban további kutatásokat igényel.

⁷³ A tanulmány elkészülte után jelentek meg az OTKA K 108919 számú pályázatával támogatott „A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása” című projekt során létrehozott „Oszmán összeírások című adatbázis” rekordjainak vizualizálása során létrehozott térképek (*Sz. Simon Éva–Hegy Klára–Demeter Gábor*: Atlasz a 16. századi oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodás tanulmányozásához (hatvani, füleki, görögali, mohácsi, pécsi, szigetvári szandzsák) <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/terkepek>. A térképek szintén a vizsgálat helyességét igazolják.

⁷⁴ *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XII. Pest, 1857–1868. VIII. k. 261.

⁷⁵ *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. I–XI. Bp., 1911–1932. VIII. k. 85.

ORSÓS JULIANNA

Damnum regni?

– Újabb szempontok és források a Fugger család és a Magyar Királyság viszonyrendszerének elemzéséhez

Damnum regni? – Newer aspects and sources on the analysis of the relations between the Fugger family and the Hungarian Kingdom

The study represents the change of the Fugger family's activities, offering new aspects and sources on the inspection of the measure of their embeddedness within the Hungarian Kingdom. The adjudication of the Fugger-Thurzó company became very poor after the money reform in 1521–1522, and at the end of the 1540s, they have quitted their mining work on the Hungarian territory. After this, the sources mention them as castle proprietaries, creditors and cattle-dealers, whilst this is the point when the Augsburg family became successful abroad. The article discusses their business policy, the position of their employees and their relations to the Hungarian King.

Kutatástörténeti reflexiók, célok

A Fuggerekről írni nem könnyű feladat. Kevés ilyen mértékben prekonceptióktól terhelt szereplője van a késő középkori és kora újkor magyar történelemnek – jobban mondva e korszakok historiográfiájának – mint ez a család. Ezért is el kell fogadnunk – ahogy a közelmúltban megjelent, Jagelló-korral kapcsolatos kutatástörténeti sztereotípiákat összefoglaló elemzés¹ is hangsúlyozza – a szisztematikus forrásfeltárás szükségességét és fontosságát. Jelen tanulmány célja, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában zajló, Mohács utáni oklevelek feltárását célzó projekt során eddig feldolgozott iratok bemutatásával elősegítse a Fugger család magyarországi beágyazottságának további vizsgálatát, ezzel pedig, ha közvetve is, hozzájáruljon a Jagelló-kor és a Mohács utáni évtizedek jobb megismeréséhez. A források ugyanis a Fuggerek esetében azt mutatják, hogy az indigenátus megszerzésével,² valamint a besztercebányai bányaművek

királyi biztosoknak történt második, végleges átadásával fordulat következett be a Fuggerek Magyar Királyság területén betöltött szerepét illetően. Ekkortól családi érdekeiket szem előtt tartó, ritkán itt tartózkodó várurakról, birtokosokról, illetve eseti kölcsönöket biztosító magánemberekről beszélhetünk.

A Fuggerekről és hazai politikában, gazdaságban betöltött szerepükről 1882 óta nem született átfogó elemzés,⁴ egy-egy szereplőt⁵ és részkérdést⁶ érintett csupán a kutatás, nem ritkán elfogultan.⁷ A hiányt ez a tanulmány sem fogja pótolni, de ha képes lesz a késő középkor és a kora újkor kutatást újabb elgondolások kimunkálására és további forrásfeltárára ösztönözni, akkor már volt értelme megírni.

¹ A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” című, K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült. A projekt eredményei jelenleg az alábbi linken érhetők el: <http://adatbazisokonline.hu/en/adatbazis/reformacio-kor-mnl-ol-1526-1570> (hozzáférés: 2019. aug. 5.)

² Neumann Tibor–C. Tóth Norbert–Pálosfalvi Tamás: Két évszázad a sztereotípiák fogságában. Helyzetkép a Jagelló-kor kutatásáról. In: Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar kulturális és tudományos emlékezetben. (Szerk. Fodor Pál–Varga Szabolcs.) Bp., 2019. 11–75. 12. ill. 21.

³ 1535. augusztus 29. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), (A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, Királyi Könyvek) - 3. kötet - 983. old. No. 1321.

³ Wenzel Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Bp., 1882. 59. sz. E munka okmánytárának számozását alkalmazom abban az esetben, ha az általa közölt irat ma használatos levéltári jelzetét nem sikerült beazonosítanom. Amennyiben sikerrel jártam, Wenzel Gusztáv oklevél-számozását csupán zárójelben tüntettem fel.

⁴ Uo.

⁵ Hermann Zsuzsanna: Jakob Fugger. Bp., 1976. (Életek és korok.)

⁶ Spekner Enikő: A budai Fugger-faktorátus. In: Vándorutak – múzeumi örökség: tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. (Szerk. Viga Gyula et al.) Bp., 2003. 429–434.

⁷ Erre kiváló példaként szolgál Heckenast Gusztáv műve, amely az 1525–1526. évi besztercebányai zavargásokat a reálbérért harcoló, fiatal munkások sztrájkjából kinőtt forradalmi mozgalomként, a Fuggereket pedig őket kizsákmányoló nagytőkésékként festi le. Heckenast Gusztáv: A besztercebányai bányászfelkelés (1525–1526). *Századok*, 86 (1952) 2. sz. 364–396.

A beágyazottságról

A tanulmány címében szereplő, Fuggerekre használt, nem épp hízelgő megnevezés, miszerint ők volnának az ország károkozói, Antonio Giovanni da Burgio nuncius feljegyzéseiből származik. Vonatkozó bejegyzése⁸ szerint Szerencsés Imre alkincstartó a magyar arisztokrácia krémjét olyan szereplőkként említette, mint akik a Fuggerekkel adták össze (conjunxerunt) magukat. A Fuggerek által megvesztegetett főúri elit toposza, az elképzelés, hogy mindenki a markukban volt, elég makacsul tartotta magát a hazai kutatásban is, egészen a legutóbbi időkig, jóllehet minderre Szerencsés Imre alkincstartó vádjain kívül meggyőző bizonyíték nem igazán található.⁹ Szerencsésnek volt motivációja, hogy a Fuggereket ilyen színben tüntesse fel, hiszen üzlettársainak, a Hallereknek érdekében állt, hogy az augsburgi vállalatot kiszorítsa.¹⁰ Az 1521–22 évi pénzreform kulcsfontosságú lett a Fuggerek elleni érvelésben. Hermann Zsuzsanna szerint ugyan az országgyűlésen megjelentek nem kötötték Szerencsés nevéhez az 1521–1522-es pénzreformot, a *nova moneta* bevezetését, vagyis a pénzrontást, de szerinte később a kutatás első sorban Kovachich Márton György kompilatív, Burgio nuncius leveleit kivonatolva közlő elbeszélése miatt mégis így értelmezte.¹¹ A tanácskozási résztvevőinek lehangsúlyosabb érve – legalábbis Burgio szerint – az volt, hogy Szerencsést Szalkai László esztergomi érsek embereként felelősnek tartották¹² a kincstartóként, majd kancellárként kötött szerződésekért.¹³ Mivel a kutatás nagyon sokáig gyakorlatilag csupán Burgio naplójára épített, véleményem szerint nyugodt szívvel kijelenthetjük, hogy nem tudjuk, hogy az országgyűlésen a Fuggerekről egészen pontosan mi hangzott el. Még akkor is ezt állítom, ha Burgio feljegyzései, az országgyűlési napló¹⁴ és Bácsi Ferenc jelenlévőkhöz írt szövege fennmaradt.¹⁵ Úgy vélem, hogy

Szerencsés szerepének megítélésében az is szerepet játszott, hogy keresztény hitre tért zsidó volt, nem mellesleg kortársai sem tüntették fel jó színben.¹⁶ A *nova moneta* bevezetésével kapcsolatos tudásunk az utóbbi időben jelentősen gyarapodott. C. Tóth Norbert vizsgálataiból többek között kiderült, hogy az 1522. évi rekonstruált költségvetésben a körmöci kamara a második legnagyobb bevételi forrást jelentette a budai mögött.¹⁷ Tanulmányában – véleményem szerint helyesen – nem latolgatja hosszan, kinek az ötlete volt a pénzreform, megelégszik azzal, hogy vázolja: „az új pénzügypolitika (pénzrontás) elsődleges célja éppen az volt, hogy a várt nagyarányú török támadást a kincstár feltöltése révén felfogadható (zsoldos)katonákkal elhárítsa.”¹⁸ Ezzel szemben Hermann Zsuzsanna egyértelműen a Thurzó–Fugger vállalatot nevezte meg ötletgazdaként, miközben Szerencsés Imre alkincstartó szerepét nem tartotta jelentősnek.¹⁹ Legutóbb C. Tóth Norbert megfigyeléseire kapcsolódóan Gyöngyössi Márton hívta fel a figyelmet, a pénzügyi reform értékelése elé gördülő számos akadályra.²⁰ A kutatási eredményeket látva leszögezhető, hogy egy ilyen léptékű pénzügyi rendelkezés végrehajtását széleskörű együttműködés kellett, hogy kísérje. Így adott el például a Fugger–Thurzó vállalat a körmöci kamarának nem csak helyben kitermelt, hanem Tirolból beszállított ezüstöt is a pénzveréshez, Szerencsés Imre alkincstartónak pedig hivatalból tudnia kellett a reformról, csakúgy, mint Várday Pál, majd 1522-től Thurzó Elek kincstartóknak. Meglátásom szerint tehát tévút felelősöket keresni az intézkedés kidolgozó helyett, csakúgy, mint ebből a reformból levezetni az ország hanyatlását, majd a mohácsi katasztrófát erőteljesen képviseltetve a gondolatmenetben a „Fugger-vonalat”.²¹ Maga Jakob Fugger két, Brandenburgi György szász herceghez szóló levélben tételesen visszautasította Szerencsés Imre vádjait, miszerint sokkal több ezüstöt vittek volna ki az országból a megengedettnél, valamint értetlenségét fejezte ki az újonnan vert pénz eltűnésével kapcsolatban. Írásai végén előre vetítette a magyarországi üzlet felszámolását nem utolsósorban és mellékesen pedig segítséget kért a hercegtől.²²

A Fugger–Thurzó vállalat hatalmas vagyona és befolyása mindenképpen sokakat zavarhatott, és a magyar főúri körök²³ egy része a vállalat harminc éve megkezdett magyarországi működése óta zajló elképesztő fejlődésüket és gyarapodásukat látva mindent megtett, hogy befolyásukat csökkentse, kiszorítsa őket.²⁴

⁸ *Diarium Actorum in comitiis Pestanis 1525. Ex MSS. Bibliothecae Vaticanae*, Tom. 55. pag. 65. et cet. inter epistolas Baronis de Burgio id temporis Nuncii Apostolici in Hungaria. In: *Pray György: Epistolae procerum regni Hungariae*. Pozsony, 1806. I. köt. 419.

⁹ Várday Pál esztergomi érsek Fuggerek általi lehetséges megvesztegetéséről ld. *Laczlavik György: Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete. Levéltári Közlemények*, 75 (2004) 2. sz. 3–43. 42.

¹⁰ *Kubinyi András: Budai és pesti polgárok összeköttetései a Jagelló-korban. Levéltári közlemények*, 37 (1966) 2. sz. 227–291. 243.

¹¹ *Hermann Zsuzsanna: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához. Századok*, 109 (1975) 301–336. 310–312.

¹² Szalkai „imázsának” nem csupán Burgio nuncius rendkívül szubjektív feljegyzései tettek rosszat, hanem Alvise Bon velencei követ és Francesco Massaro velencei követéségi titkár beszámolója sem. Erről és Szalkai (gazdaság)politikai tevékenységéről ld. *Kubinyi András: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. In: Uő: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., 1999. 147–161. különösen. 147–148. ill. 154–159.

¹³ *Gyöngyössi M.: II. Lajos i. m. 608–609.*

¹⁴ MNL OL Diplomatai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 283472. Ebben egyszer említik a Fuggereket, meg nem nevezett bárókkal együtt, a rézkivitel szükséges korlátozása kapcsán.

¹⁵ *Kubinyi András: Politikai vitakultúra a Mohács előtti Magyarországon. Bácsi Ferenc szövege a hatvani országgyűléshez (1525), valamint egy latin verse. In: Studia professoris-professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. (Szerk.: Almási Tibor et al.) Bp. 2005. 171–195. 191–195.*

¹⁶ Gyöngyössi Márton: 610–609. ill. 9. és 10. lj.-ek.

¹⁷ *C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: Pénz, posztó, piac. (Szerk. Weisz Boglárka.) Bp., 2016. 83–148. 124.*

¹⁸ Uo. 87.

¹⁹ *Hermann Zsuzsanna: Államháztartás i. m. 312–314.*

²⁰ *Gyöngyössi M.: II. Lajos i. m. 628.*

²¹ *Neumann T.–C. Tóth N.–Pálosfalvi T.: Két évszázad. i. m. 38.*

²² *Marczali Henrik: Regesták a külföldi levéltárakból. Első közlemény. Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat. 1. kötet (1878) 417–498. 455–457.*

²³ Az ország különböző, Fuggerektől függetlenül is meglévő érdekszövetségei rendkívül jól megragadhatók az 1525-ben létrejött Kalandos Szövetség vizsgálatával. *Kubinyi András: Az 1525. évi „Kalandos szövetség”. In: Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. (Szerk. Bertényi Iván.) Bp. 1980. 141–153. A hadat ajánlók listáját ld. MNL OL, Diplomatai Levéltár (a továbbiakban: DL) 82712.*

²⁴ Ismerjük például Verbóci István 1514-re keltezett, saját kezűleg írt, a beszercebányai rézüzlet kormányzati átvételét célzó, remélt bevételeket

Éppen ezért tévedés volna azt gondolni, hogy Besztercebánya és Körmöcbánya megszerzése és megtartása könnyen ment a Fugger–Thurzó vállalatnak. Nem volt elég hozzá kizárólag a pénz.

1493-ban, amikor Ernuszt János, pécsi püspök Bátor István országbíró előtt tett panaszának helyt adtak, és az apjától Ernuszt Jánostól jogtalanul²⁵ elvett, majd Corvin Jánosra szállt besztercebányai városi és bányabirtokait visszakapta, azokat 22 évre bérbe adta Thurzó Jánosnak. A szerződést 1515-ben újabb öt évre,²⁶ majd 1522-ben további 18 évre megújították.²⁷ Ez alapján, akárhogy számoljuk, a vállalat haszonbérlete negyvenöt évre jogszerűen biztosított volt. Igen ám, csak hogy a területet 1493 és 1494 közt birtokló Corvin János átruházta a birtokokat Thurzó Jánosra és fiára, Györgyre, majd egy év múlva az átruházást II. Ulászló király is megerősítette.²⁸ Ez tehát egy rendkívül összetett, külön vizsgálatra is érdemes jogi helyzetet teremtett, amely a későbbiek során a vállalat szembeli perben Besztercebánya város érvelésében is fontossá vált.²⁹

Mindenesetre ezt követően Thurzó Jánosnak bőven nyílt alkalma vízikerékkel hajtott találmányát a bányák víztelenítésére használni, csakúgy, mint a réz- és ezüst kinyerés technológiáját tökélyre fejleszteni – főleg az után, hogy a vállalat Körmöcbánya haszonbérletét is megszerezte. 1496-ban Jánost körmöci bányagróffá nevezték ki, két év múlva szerződést kötött a várossal a bányák víztelenítéséről, 1509-ben pedig fia, György megszerezte a körmöci kamaragrófi méltóságot is. Őt féltestvére, Thurzó Elek követte a tisztségben, így gyakorlatilag 1496 és 1522 között a közben a Fuggerekkel rokoni viszonyba is kerülő család irányította a körmöci bányáügyeket.³⁰ 1496 áprilisában, vagyis kevesebb, mint két évvel a magyarországi bányák haszonbérbe vétele után II. Ulászló király egy nagyon fontos privilégiumot adott a Fuggerek üzlettársainak, a Thurzóknak: engedélyezte számukra csurgatókohók létrehozását, valamint hogy bányáikból a csurgatott és nem csurgatott rezet is bárhol eladhassák, illetve felmentette őket a kitermelt ezüst kamarába szállítása alól.³¹ Ez azért lényeges, mert közvetlenül a fentebb említett országgyűlés előtt megkezdődött a vállalat ellen egy sikkasztási per, amelynek egyik fő vádpontja, hogy túl sok rezet és ezüstöt vittek ki az országból, így adóssai maradtak a kamarának. Ez lett Szerencsés Imre alkincstartó országgyűlésen elhangzott vádpontjai közül is a legjelentősebb. A privilégium visszavonásáról 1524-ig nincs

tudomásom.³² Ekkor ugyan II. Lajos megerősítette Besztercebánya várost régi jogaiban a vállalattal szemben, ám nem egészen két év múlva újabb tizenöt évre maga – vagyis őt képviselve Thurzó Elek tárnokmester – kötött haszonbérleti szerződést a Fuggerekkel.³³ Talán nem véletlen, hogy ez történt, ugyanis nem sokkal azelőtt 50 ezer forint kölcsönt vett fel a Fuggerektől a besztercebányai haszonbér terhére.

Császárcsinálók

Egy másik nagyon fontos és erősen rögzült elképzelés, amely még egy monográfia címét is inspirálta (*Kauf dir einen Kaiser – Vegyél magadnak egy császárt*),³⁴ hogy a Fuggerek és a császárok kapcsolata felhőtlen volt, a Fuggerek pedig pénzüikkel mindig elérték, amit akartak. Ehhez szorosan kapcsolódik az elgondolás, hogy a Habsburgokat is a Fuggerek ültették a magyarok nyakába, minthogy finanszírozták a Habsburg–Jagelló találkozót,³⁵ az újabb első bécsi kongresszusként értelmezett eseményt, ami aztán 1515 júliusában a kettős eljegyzéssel és békeszerződésekkel zárult. Nos, I. Miksa császárnak nem ment annyira könnyen a találkozó tető alá hozása, ugyanis mindent latba vetve hatalmas kölcsönt vett fel Jakob Fuggertől, hogy kellőképpen tudjon reprezentálni vendégei, II. Ulászló és I. Zsigmond lengyel királyok előtt. Meg is kapta a kért összeget, ám amikor pár hónappal később, októberben újra segítségre szorult, népmesei motívumokat sem nélkülöző jelentést kapott kézhez küldöttjeitől. Három napon át, minden reggel alázatosan Jakob Fugger elé járultak ugyan, de ő minden egyes alkalommal más és más indokokkal utasította vissza a császár hitelkérelmét. Volt, hogy panaszkodott, hogy nehezen megy az üzlet, aztán elmondta, hogy hány emberért felelős, majd pedig kijelentette, hogy kamatra sem ad kölcsönt, elsősorban mert istentelen dolog volna, ráadásul már így is tartozik neki a császár 300 ezer forinttal. Végül aztán minden ígélet és egyéb lehetőség felajánlása nélkül elbocsátotta őket.³⁶

Az uralkodókkal nem mindig felhőtlen viszony szemléltetését célzó példák sorába illik II. Lajos két, korántsem baráti hangvételű rendelkezése is, amelyeket a Thurzókkal szemben támasztott besztercebányai követelések hatására adott ki 1517-ben³⁷ és 1519-ben.³⁸

is tartalmazó tervezetét is. Hermann Zsuzsanna: Egy pénzügyi tervezet-től a Hármaskönyvig. Werbőczy és a parasztháború. *Századok*, 115 (1981) 1. sz. 108–151. 114.

²⁵ Kubinyi András: Zsidók a királyi kincstárban a középkori Magyarországon. In: 1100 éves együttélés: a magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában (Szerk. Püspöki Nagy Péter.) Bp., 2001. 101–106. 103. ²⁶ DF 248708.

²⁷ A budai káptalan tanúsítványa a hosszabbításról: DF 268791.

²⁸ DL 20219. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége. 1–2. sz.)

²⁹ A per során Besztercebánya panaszaihoz csatolt mellékletek: DF 268791.

³⁰ Dr. Izsó István: Szemelvények a középkori montanisztika magyarországi történetének írott forrásaiból. 54–61. 59. Rudabánya, 2006. 68–70.

³¹ DL 20403. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 6. sz. – a szöveget nem közli, az adatot is csupán Franz Anton Schmidt 1834-es bányatörtvényeket összegző munkájára hivatkozva.)

³² Dr. Izsó I: Szemelvények i. m. 59.

³³ DF 276275. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 32. sz. a szöveget nem közli, az adatot is Hatvani Mihály Brüsseli Okmánytár I. köt. 27. 1. alapján. Magyar Történelmi Okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. I–IV. Pest 1857–1859. A továbbiakban: Hatvani 1857–1859.)

³⁴ Günther Ogger: Kauf dir einen Kaiser. Die Geschichte der Fugger. Zürich, 1978.

³⁵ A találkozóról részletesen ld. Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung. (Hrsg. Bogusław Dybaś–István Tringli.) Bp., 2019.

³⁶ Innsbruck, Statthaltereiearchiv Maximiliana XII, No. 40. Közli: Max Jansen: Jakob Fugger der Reiche: Studien und Quellen. I. kötet. Berlin, 19 okt. 387–391.

³⁷ DF 268791. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 17. sz.)

³⁸ DL 24787. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 18. sz.)

A mohácsi csatavesztés, a sikkasztási per lezárulta, a *nova moneta*-val kapcsolatos vádak, és a Besztercebányával zajló első per okozta feszültség elülése után megváltozott a Fuggerekkel szembeni hangulat – talán elsősorban azért, mert az uralkodók gazdasági stabilitást akartak elérni, így támogatták a Fuggereket bányaművelési jogaik gyakorlásában. Ám ők egyre kevésbé voltak motiváltak. Érdekes és talán a fentiek ismeretében érthető is, hogy Jakob Fugger már 1525-ben azt írta Georg Hegel nevű krakkói faktorának, hogy Magyarország egyre veszélyesebb és hogy úgy döntöttek, hátra hagyják az aranybányákat. Az ezüsttel is ez fog történni, nincs más választásuk.³⁹ Ráadásul 1526 augusztusában a besztercebányai vájárok felégették szinte az egész várost. A templomba menekült városi előljárást fenyegették, a bányákat pedig el akarták árasztani vízzel.⁴⁰

A botrányok lecsengése és a mohácsi csatavesztés után I. Ferdinánd és I. János folyamatosan pénzzavarban voltak és a Fuggereknek is rendezniük kellett soraikat. 1529 szeptemberében egyik összeírásukban az is szerepel, hogy I. Ferdinánd már összesen 206 741 forinttal tartozott nekik.⁴¹ Még március végén kétévi besztercebányai haszonbért előlegeztek meg neki, összesen 33 333 forintot,⁴² és jöllehet az uralkodó júniusban kiállított egy kötelezvényt,⁴³ amelyben biztosította a Fuggereket és a Thurzókat, hogy nagy összegű tartozását az erdélyi sóbányák jövedelmeiből megfizeti majd, mint láthatuk ez szeptemberig biztosan nem történt meg.

Teljesen érthető, hogy a Fuggereknek egyre kevesebb kedvük volt itt üzletelni,⁴⁴ csakúgy, mint az uralkodóknak kölcsönöket adni, ráadásul I. János első sorban a bányavárosok, nem pedig a Fuggerek szimpátiáját igyekezett elnyerni. Kiadott ugyan egy parancslevelet,⁴⁵ amelyben utasítást adott Besztercebányának, hogy a Fuggereket szabadságaikban ne korlátozzák, de ennek a gyakorlatban nem sok következménye volt, főleg, hogy másfél évvel később már a város érdekeit védte velük szemben.⁴⁶

I. Ferdinánd hatalmas összegű tartozásának kifizetéséről nincs nyom, de három évvel később azt látjuk, hogy Anton Fugger követelte a királynak adott személyes kölcsön törlesztését, és hogy az uralkodó utasította a kamarát a neki járó 542 forint számla ellenében, a tized terhére történő kifizetésére.⁴⁷

Érdekes epizód, a hivatali fegyelmeztség szép példája, hogy bár nagy összeggel tartozott nekik, I. Ferdinánd nem hunyt szemet egy-egy elszámolási hiba felett, így amikor 1534-ben a kassai és nagyszombati harmincadosok jelentése szerint hibásak

voltak a Fuggerek elszámolásai, az uralkodó utasítást adott a kamarának, hogy lépjenek kapcsolatba az érintettekkel.⁴⁸ Ezt követően tárgyalásokat folytatott a Fuggerekkel a besztercebányai rézvállalatról, majd végül 1541-ben aláírták az utolsó, öt évre szóló haszonbérszerződést. Innentől kezdve folyamatos nehézségek merültek fel, jöllehet I. Ferdinánd felmentette őket a kamarahaszna fizetése alól, amennyiben Körmöcbányán pénzt veretnek. Besztercebánya mindez ellen fellebbezett, Mária özvegy királyné kérte saját jogainak védelmét,⁴⁹ majd még a Fugger-bérleti szerződés lejártá előtt I. Ferdinánd Besztercebánya várost szabad bányaművelési joggal ruházta fel, és 1542-ben ünnepélyes priviliégiummal is megerősítette a város jogait.⁵⁰ Jól látható, hogy mennyire zavaros az utolsó bérleti ciklus is.

Mária özvegy királyné 1522 és 1548 között kulcsszerepet játszott – ha olykor csak a háttérből is – az események alakulásában, ugyanis 1522-től a zólyomi ispánság és a körmöci kamara egyaránt királynéi birtokok voltak, vagyis akik ezeket bérelték, azok – ha közvetve is, de tőle bérelték. Fivére, I. Ferdinánd 1537-ben meg is próbálta lebeszélni arról, hogy bányáit a Fuggereknek bére adja.⁵¹ 1548-ban a felek hosszas előkészítése és V. Károly császár hathatós közbenjárása eredményeképpen egyezés jött létre közte és I. Ferdinánd között. E szerint Mária összes magyarországi és ausztriai birtokáról lemondott fivére javára és minden követelését visszavonta vele szemben. Cserébe 15 ezer rajnai forintot és évi 34 ezer magyar forintnyi életjáradékot kapott, valamint joga volt 200 ezer magyar forintról végrendeletileg rendelkezni.⁵²

Tévednénk, ha azt állítanánk, hogy a bérleti szerződés lejártát követően csupán 2000 forintot követelő Fuggerek hazai „kivonulása” a bányauzletből nem volt kellőképpen előkészítve.⁵³ 1542-ben egyszerre kapnak adómentességet, személyes katonáskodás alóli felmentést,⁵⁴ majd mindez 1551-ben kiegészült azzal, hogy távollétükben képviselőjük, a vöröskői várnagy is képviselhette őket peres ügyekben, vagyis esküt is tehetett helyettük.⁵⁵

Hiába készültek azonban a besztercebányai leltár átadása és a végelszámolás után⁵⁶ az egyszerű magyar birtokos létre, 1549 júliusában elindult a körmöcbányai per Anton Fugger ellen. I. Ferdinánd kemény hangvételű levélben utasította a Magyar Kamarát a Liptó megyében lefoglalt, csempészett arany ügyének kivizsgálására és az elmaradt jelentések pótlására.⁵⁷

³⁹ Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 31. sz.

⁴⁰ DL 24320.

⁴¹ MNL OL E 148 (Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta) - a. - Fasc. 680. - No. 35. (Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 38. sz.)

⁴² Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 35–36. sz.

⁴³ Uo. 37. sz.

⁴⁴ Másol a negyvenes évektől kezdődő sikereikről magyarul ld.: *Tózsá-Rigó Attila*: Kapitalista vállalkozói társaságok a késő középkorban és a kora újkor első felében. (Különös tekintettel a délnémet kereskedelmi tőke működési mechanizmusára). *Történelmi Szemle*, 55 (2013) 1. sz. 23–54. 25.

⁴⁵ Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 39. sz.

⁴⁶ Uo. 40. sz.

⁴⁷ MNL OL E 21 (Magyar Kamarai Levéltár, Benignae resolutiones) - 1531. nov. 21. - c

⁴⁸ MNL OL E 21 - 1534. márc. 31.

⁴⁹ Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 45–50. sz. illetve MNL OL A 57 - 6. kötet - 332–334. oldal. No. 134.

⁵⁰ MNL OL A 57 - 2. kötet - 91–92. old. No. 105.

⁵¹ Hatvani 1857–1859 I. köt. 149. sz.

⁵² Gernot Heiß: Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521–1531. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 82 (1974) 1–2. sz. 119–180. 180. 113. lj.

⁵³ A bányák további sorsáról ld. *Tózsá-Rigó Attila*: A „dunai útvonal” kereskedelmében részt vevő augsburgiak társadalmi háttere és keleti irányú kapcsolatrendszere. *Fons*, 16 (2009) 2. sz. 191–247. 200., 221. 242.

⁵⁴ Wenzel G.: A Fuggerek jelentősége i. m. 55. és 55. sz.

⁵⁵ MNL OL A 57 - 2. kötet - 427–428. old. No. 556.

⁵⁶ Révay Ferenc nádori helytartó tanúsítványát, az 1546 decemberében előtte megjelent besztercebányai tisztviselők korábbi bérleti szerződések tartalmát is érintő tanúvallomásairól ld. MNL OL E 148 - a. - Fasc. 304 - No. 24/3.

⁵⁷ MNL OL E 21 - 1549. júl. 18.

A kamara nem kapkodta el a parancs végrehajtását, így 1550 áprilisában újabb felszólítást kapott,⁵⁸ sőt májusban a vizsgálat már nem csak az arany, hanem a mészkivitelére is kiterjedt.⁵⁹ Az ügy nem haladt előre, amit az utolsó, eddig feltárt irat – az uralkodó újabb, ezúttal perhalasztást elrendelő parancslevele a kamarához – 1550 decemberéből is jól alátámaszt. ⁶⁰

Várurak

A Fuggerek újonnan megszerzett magyarországi birtokai mind könnyen megtehető távolságra voltak Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat és Bécs városaitól. Váraik sorának gyarapítását Vöröskő megvásárlásával kezdték az indigenátus megszerzésének évében, 1535-ben, amikor Thurzó Elek 105 041 forintért⁶¹ eladta nekik azt. Ő maga egyébként 1523. augusztus 21-én Mária királynétől kapta adományként.⁶² A Fugger testvéreket valamiért csak tizenhat évvel később kezdték el érdekelni a Vöröskő várát érintő, korábban a Szentgyörgyi és Bazini grófok által élvezett kiváltságok, leglábbis eddig nem találtunk másikat, uralkodóhoz benyújtott folyamodványt e tárgyban.⁶³ Vöröskő után Bajmóc megszerzése következett 1537-ben. 20 ezer forintot fizettek érte, ugyancsak Thurzó Eleknek.⁶⁴

Detrekő várát 1552-ben szerezték meg. A teljes történethez tudnunk kell, hogy Borostyánkő és Detrekő zálog címén került néhai Niklas zu Salmtól Serédy Gáspárhoz, aki időközben elhunyt, így a várak Serédy György kezére jutottak. Ezek visszaváltására vett fel Niklas zu Salm fia, Eck zu Salm nagy összeget⁶⁵ forintot Anton és Jakob Fuggertől, és az uralkodó is adott neki és fivérenek 5000 forintot segítségképpen. A felvett összegért cserébe kiváltották Detrekőt és Borostyánkőt Serédytől, majd végül – mivel a teljes kölcsönt nem tudták visszafizetni – előbbi újra elzálogosították a Fuggereknek.⁶⁶ Az ügy lezárultakor I. Ferdinánd megparancsolta a Magyar Kamarának, hogy vegye birtokba és adja át Borostyánkő várát az új tulajdonosnak, Eck zu Salmnak, Detrekő várát pedig a Salm és a Fuggerek között létrejött megállapodás értelmében utóbbiak képviselőinek.⁶⁷ Egy korábbi külön utasításban pedig még arról is rendelkezett, hogy a várhoz tartozó alattvalók tegyék le a hűségesküt új uruknak.⁶⁸ A Fuggerek felújításokat, építési munkákat hajtottak végre a várban, ehhez az uralkodótól is kértek és kaptak is támogatást.⁶⁹

⁵⁸ MNL OL E 21 - 1550. ápr. 24.

⁵⁹ MNL OL E 21 - 1550. máj. 19. - a

⁶⁰ MNL OL E 21 - 1550. dec. 31. További vonatkozó iratok: MNL OL E 21 - 1550. máj. 19., E 21 - 1550. nov. 4.

⁶¹ *Jedlicska Pál*: Kalászat a vöröskői levéltárból. *Századok*, 3 (1869) 7. sz. 447–465. 453. Jedlicska Pál szerint a Thurzók nem tudtak visszafizetni egy kölcsönt a Fuggereknek, ezért a tartozás elengedésének fejében adták át/ el nekik a várát.

⁶² DF 254593.

⁶³ MNL OL E 21 - 1551. jún. 27. - c

⁶⁴ MNL OL E 148 - a. - Fasc. 417. - No. 28.

⁶⁵ 27 187, 5 forintot.

⁶⁶ MNL OL E 148 - a. - Fasc. 333. - No. 6.

⁶⁷ MNL OL E 21 - 1552. máj. 12. - a.

⁶⁸ MNL OL E 21 - 1552. márc. 28.

⁶⁹ MNL OL E 21 - 1559. jan. 27., E 21 - 1559. jan. 27. - a., E 21 - 1561. okt. 6.

Annak, akinek zálogosítás útján szerzett várai vannak, fel kellett készülnie a határvitákra. Az eddig feltárt iratok közül majd fél tucat kapcsolódik közvetlenül a Vöröskő és Detrekő közti, évekig húzódozó határvitához.⁷⁰ A Fuggerek természetesen nem saját magukkal torzszalkodtak két szomszédos várak határai miatt, hanem előbb egy Johann Khreiko nevű íjással, testőrrel, aki kérte,⁷¹ hogy a Szentgyörgyi és Bazini Farkas által apjának adományozott, I. Ferdinánd által megerősített⁷², a vereskői uradalomhoz tartozó széleskúti kúriát a Fuggerektől vegyék vissza számára, hiszen ők maguk is vállalták, hogy meghagyták jogaiban.⁷³ Folyamodványához mellékelte az esztergomi káptalan birtokba iktatásáról szóló tanúsítványát is.⁷⁴ A Fuggerek másik peres ügye és határvitája Johannes Perggerrel zajlott, aki annak idején királyi adományként kapta meg Csesztét, amelyet állítása szerint a Fuggerek hivatalosai 1569-ben feldúltak, +ó pedig tulajdonjoga megerősítése és a kamara közbenjárása iránt folyamodott,⁷⁵ és kérése pár hónap múlva meghallgatásra lett. I. Miksa ugyanis megparancsolta a Magyar Kamarának, hogy biztosítsák, hogy Johannes Perger továbbra is háborítatlanul birtokolhassa a királyi adományként elnyert nemesi kúriát.⁷⁶

Az eddig feltárt források tanúsága szerint a Fuggerek nemcsak az említett három vár kapcsán voltak érintettek, hanem részt vettek Szomolya,⁷⁷ Makovica,⁷⁸ és Bolondóc,⁷⁹ várak pereiben is. A fentiekből láthattuk, hogy olykor nagyobb összegű kölcsönöket biztosítottak főurak, uralkodók számára, de ebből az időszakból több, kisebb összegű kölcsönről is tudunk.⁸⁰ Mindezen tevékenységek mellett meg kell említenünk, hogy mivel jól követték az üzleti trendeket, a bányáipar után egy teljesen új ágazatban is képviseltették magukat: nagy sikereket értek el a marhakereskedelemben.⁸¹

A Fuggerek szolgálatában

Milyen lehetett a hatalmas üzletet vivő, professzionális Fuggerek alkalmazásában állni? Minden bizonnyal nem volt veszélytelen, elég, ha csak a budai faktorok 1525-ös bebörtönzésére, Besztercebánya felégetésére, vagy az imént említett csesztei dúlásokra gondolunk. Ugyanakkor nagyon felelősen gondoskodtak alkalmazottaikról. Egyikük, a Besztercebányán dolgozó Hans Metzler munkaszerződése szerencsére ránk maradt.⁸² Ebben azt olvashatjuk, hogy esküt kellett tennie, hogy megbízói üzleti titkait megtartja nemcsak addig, amíg

⁷⁰ MNL OL E 21 - 1560. jan. 23., E 21 - 1562. máj. 12., E 21 - 1562. jún. 23., E 21 - 1562. júl. 12., E 148 - a. - Fasc. 215. - No. 18.

⁷¹ MNL OL E 21 - 1566. dec.14/1.

⁷² MNL OL E 21 - 1566. dec.14/2.

⁷³ MNL OL A 57 - 2. kötet - 276 - 277. old. - No. 337–338.

⁷⁴ MNL OL E 21 - 1566. dec.14/3.

⁷⁵ MNL OL E 21 - 1569. febr. 28/1.

⁷⁶ MNL OL E 21 - 1569. júl. 1. - b

⁷⁷ MNL OL E 21 - 1570. máj. 9.

⁷⁸ MNL OL A Balassa család által lajstromozott iratok (P 11) - VII. - 1. - No. 14.

⁷⁹ MNL OL E 21 - 1569. jún. 27. - e/1.

⁸⁰ MNL OL E 148 - a. - Fasc. 340. - No. 3., E 148 - a. - Fasc. 340. - No. 9.,

⁸¹ *Bakonyi Zsuzsanna*: Nagyszombat város követei az 1567. évi pozsonyi országgyűlésen. *Fons*, 22 (2015) 4. sz. 429–448. 444–445.

⁸² *M. Jansen*: Jakob Fugger i. m. 378–381.

alkalmazásukban áll, hanem örökre, valamint hogy sem egyedül, sem társakkal nem fog munkaviszonya megszűnése után rézkereskedelmi vállalkozásba kezdeni. Ellátását és lakhatását maga és családja számára biztosították, személyzettel együtt: pék, sörfőző, kocsis, szobalány, szakácsnő járt neki. A személyzet bérét és ruházkodását szintén a Fuggerek fizették.

A faktoroknak számos üzleti elfoglaltságuk mellett azért jutott idejük egyéb tevékenységre is. Hans Dernschwamról például egészen biztosan tudjuk, hogy rendkívül művelt volt és jelentős könyvtárral rendelkezett, amelynek nagy részét 1546 után előbb Csesztén tartotta, majd becsesebb darabjait Murányban helyezte el.⁸³ A Fugger–Thurzó vállalat alkalmazottainak tevékenységét, kapcsolatrendszerét mindenképp érdemes és fontos volna kutatni.⁸⁴

Összegzés, de nem lezárás

Ahogy a tanulmány bevezető részében előre bocsátottam, nem törekedtem teljességre, csupán a feltárt forrásokat

akartam bemutatni. Ezekből látszik, hogy a Fuggerek bányaművelést követő hazai tevékenységét is fontos kutatni és hogy eddig várudadalmakkal kapcsolatos érdekeltségeik jelentik a legforrásgazdagabb kérdéskört.⁸⁵

A hazai kutatásban a Fuggerek ábrázolásában csak nagyon ritkán kap teret európai kultúrában és kommunikációban betöltött szerepük és szociális, karitatív tevékenységük. Talán ezeket is érdemes volna behozni a hazai elemzésbe.

Biztos vagyok benne, hogy a jelenleg zajló hazai forrásfeltárással a kép még élesebb lesz, ahogy abban is, hogy a hungarika-feltárások során fontos volna ezt a családot is napirenden tartani.

A Fuggerek társadalmi pozíciójukat – és főleg utólagos megítélésüket – tekintve különleges helyet foglaltak el: egyes vélekedések szerint nem illeszkedtek sem a városok rendszerébe, sem pedig a nemesi társadalomba.⁸⁶ Ennek mélyebb vizsgálatára írásom eredeti célkitűzései miatt most nem nyílt módomban, ám a Fuggerek és a zsidók késő középkori megítélésének összevetése mindenképpen további kutatási terveim között szerepel.

⁸³ *Kecskeméti Gábor*: Egy alig ismert 16. századi humanista: a körmöcbányai Paulus Rosa. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 111 (2007) 6. sz. 639–664. 650. 42. lj.

⁸⁴ Kubinyi András munkájának mintáját követve lenne talán a legcélszerűbb ezt a kutatást elvégezni. Vö. 11. lj.!

⁸⁵ Nemes Gábor is gazdagította forrásbázisunkat VII. Kelemen Fuggerekhez szóló, 1525. évi brévéivel. *Nemes Gábor: Brevia Clementia*. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brévéi (1523–1526). Bp. – Győr – Róma. 2015. 68–71. sz.

⁸⁶ A „köztesség” kritikájáról ld. *Olaf Mörke*: Die Fugger im 16. Jahrhundert. Städtische Elite oder Sonderstruktur? Ein Diskussionsbeitrag. In: *Archiv für Reformationsgeschichte – Archive for Reformation History*, 74 (1983) 141–162. 153–157.

LACZLAVIK GYÖRGY

Az MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása című projekt kutatási terve*

Processing and online publishing of the documents of the National Archives of Hungary from 1526–1570

In the course of the last two years, the National Archives of Hungary created a database, which has the possibility of evolving into the “Charter Collection database” (DL-DF) of the post-Mohács research. Moreover, this database is an online source edition, that takes advantage of the possibilities provided by the 21st century and can be expanded and corrected in the future with the help of the available management platform. The recorded metadata provide advanced search possibilities, which not much Hungarian databases can boast of. The primary goal is to carry out basic research that researchers of the 16th century have been waiting for so far. In the framework of the project, the National Archives of Hungary plans the processing of around 9000–10000 records per year, totalling around 38000–40000 records in the course of the project period (2018–2022).

2026. augusztus 29-én lesz 500 esztendeje, hogy az Oszmán Birodalom csapatai megsemmisítő vereséget mértek a mohácsi síkon II. Lajos magyar király hadseregére. A csatavesztés mély nyomot hagyott a magyar történelmi gondolkodásban, ehhez az eseményhez kötjük a középkori Magyar Királyság bukását, egyáltalán, a középkor végét. A magyarországi középkorkutatás elősegítésére levéltáros elődeink az Országos Levéltárban kigyűjtötték a magyar történelem viszontagságos évszázadait túlélő és sokféle szétszóródott levéltári anyagból az 1526 előtt keletkezett iratokat. Ez a gyűjtemény a Diplomatikai Levéltár, amelyben ma már több mint 108 000 ezer oklevél található, és amely már közel 10 éve online is kutatható.¹ A mohácsi csata nemcsak egy korszak végét, hanem egy új korszak kezdetét is jelentette. A csatát követő évtizedek – forrásszinten kimutatható módon – megörökölték a középkori hagyományokat, ugyanakkor elkezdődik egy modernebb államszervezet, közigazgatás kiépítése. Ennek a korszaknak a történetére vonatkozó iratanyaghoz – mely sajnos ugyanolyan hiányosan és szétszóródottan maradt fenn, mint a Mohács előtti – azonban nem rendelkezünk egy a DL-DF adatbázishoz hasonló segédlettel.

1. Helyzetelemzés

2016 tavaszán nem titkolt célunk az volt, hogy egy, a Reformáció Emlékbizottság által támogatott projektben azt a munkát

folytassuk – természetesen más feltételrendszerben – az Országos Levéltár 1526. augusztus 29. és 1570 között keletkezett irataival, melyet a Diplomatikai Levéltár esetében már elvégeztek korábban a levéltárosok.² Ennek a hatalmas feladatnak az elkezdéséhez az ösztönzött bennünket, hogy ezt a magyarországi korajútkor-kutatás számára oly fontos feladatot egyetlen kutató, sőt, egyetlen levéltáron kívüli kutatócsoport sem képes számára hozzáférhetően elvégezni, mint maga a levéltár. Mindehhez kellett természetesen az Emlékbizottság támogatása is.

A projekt során mintegy 500 törzsegységben (fondban/állagban) kellett feltárnunk, digitalizálásra előkészítenünk, digitalizálnunk az 1526–1570 közötti iratanyagot. Ezeket a munkafolyamatokat a levéltár döntően a saját, a közfoglalkoztatási program révén kibővített erőforrásaiból fedezte.³ A projekt során eddig mintegy 70 000 irat feltárása és előkészítése történt meg.⁴ Az előkészítésbe és digitalizálásba fektetett hatalmas munka után azonban csak használhatatlan, átláthatatlan digitális állomány maradna, ha a támogatásként kapott összeget

² 1570 után a központi közigazgatás megnövekedett mennyiségű irattermelése már teljesen más módszereket igényelne, ezért húztuk meg az 1570. évnél a határt.

³ Kisebb mértékben ezekhez a munkafajtákhoz is felhasználtuk az Emlékbizottság által nyújtott támogatást.

⁴ A munka során, melynek már megszervezése komoly kihívást jelentett, jelentősen bővültek a tömeges digitalizálással kapcsolatos tapasztalataink, új módszereket dolgoztunk ki, melyekről a Turul egyik különszámában bővebben is beszámolunk. 2017 végéig kb. 315 000 felvétel készült el. A digitalizálás szakmai megvalósításáról Czikkelyné Nagy Erika írt hosszabb értekezést, amely az alábbi linken olvasható:

http://reformacio.mnl.gov.hu/reformacio_kori_iratok_digitalizalasa_a_magyar_nemzeti_leveltarban (hozzáférés: 2018. febr. 1.)

* Készült 2018 januárjában az NKFI kutatói kezdeményezésű témapályázata. A Hivatal 2018. augusztus 8-i döntésével a pályázatot támogatta (azonosító szám: 128695).

¹ <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/> (hozzáférés: 2018. febr. 1.)

nem fordítanánk az iratok feldolgozására és online közzétételére. Az iratok feldolgozása az erre kifejlesztett online adatbázisban⁵ és az MNL névtér-adatbázisában történik. A feldolgozás munkamódszerének kikristályosodása, egy hosszabb kísérleti szakasz után, 2017 tavaszán történt. A komoly szaktudást és tapasztalatot igénylő feladatra ekkorra sikerült négy-öt állandó külsős (végzett doktorandusz, vagy doktori iskolát most végző) kutatót találni, akiknek a száma 2017 végére nyolc-kilencre nőtt. A forrásfeltáró munkacsoport létrejöttét segítette az a felismerés is, hogy a munkára felvett fiatal kutatók számos olyan speciális paleográfiai, közigazgatási, kormányzattörténeti, birtokigazgatási, hely- és családtörténeti problémával szembesülnek a feldolgozás során, melyeket egy valódi, egy helyen működő munkacsoportként könnyebben meg tudnak oldani. Az eredmény az elkészült rekordok minőségében és mennyiségi adataiban is tükröződik. 2017 végéig 12 818 rekord készült el, ami 9802 irat feldolgozását jelenti, ugyanis külön rekordként dolgozzuk fel az átírt iratokat is. Ehhez hozzá kell számítani a több mint 20 000 névtérrekordot is, melyeket a feldolgozással párhuzamosan készítettünk.

Az elkészült adatbázisrekordok⁶ és a hozzájuk tartozó iratok digitális másolatai a www.adatbazisokonline.hu weboldalon⁷ keresztül lesznek majd elérhetőek, bemutatásuk 2018 májusában várható. A fenti számokból egyértelműen látszik, hogy jelenleg a feldolgozó munkának még csak az elején járunk. Sajnos azoknak az iratoknak a digitális másolatait, melyeket a projekt során digitalizáltunk, de nem készült hozzájuk adatbázisrekord, nem lesz módunkban a projekt végén online publikálni. Külső támogatás hiányában ezen még beláthatatlan ideig nem tudunk változtatni.

2. A projekt célkitűzései

Az elmúlt két esztendőben tehát a Magyar Nemzeti Levéltár létrehozott egy olyan adatbázist, amely magában hordozza azt a lehetőséget, hogy a Mohács utáni kutatások „DL-DF” adatbázisa legyen. Az adatbázis egyúttal – ezen túl – olyan online forráskiadás is, amely kihasználja a 21. század adta lehetőségeket, és nem utolsósorban folyamatosan bővíthető és javítható lesz a későbbiekben is karbantartó felülete által. A felvitt metaadatok pedig olyan kereshetőséget biztosítanak, amilyennel eddig nem sok hazai adatbázis rendelkezett. Elsődleges célunk egy olyan alap kutatás elvégzése, melyre a 16. század kutatói eddig hiába vártak.

A projekt folytatásához nemcsak az adatbázis adott, hanem az iratok feldolgozásához szükséges munkacsoport is, amely az elmúlt két évben megszerezte a feladat elvégzéséhez szükséges speciális tudást és tapasztalatot. A munkacsoport egybentartása ezért feltétlenül indokolt. Jelen kutatói pályázat segítségével lehetséges lenne, hogy – ha nem is a teljes csoport,

⁵ <http://pest.natarch.hu> (hozzáférés: 2018. febr. 1.)

⁶ A projektzárásig – 2018. június 30. – mintegy 18–20 000 rekord készült el. A már feldolgozott törzsegyeségek listáját az 1. és 2. sz. függelék tartalmazza.

⁷ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-1526-1570> (hozzáférés: 2018. febr. 1.)

de annak egy része – továbbra is folytathassa a szisztematikus forrásfeltárást és -feldolgozást.

2.1 Az 1526–1570 közötti iratok és adataik online publikálása

A négyéves projektben elsősorban a már digitalizált iratok feldolgozását szeretnénk folytatni, hogy az iratokról készült rekordokat és digitális másolatokat a már meglévő adatbázisban online hozzáférhetővé tehesük. Optimális esetben – a feldolgozandó iratok sajátosságaitól függően – évi 9–10 000 rekorddal számolva jelen projekt keretében 38–40 000 rekord publikálására kerülhet sor.

2.2 Archontológiai, család- és helytörténeti háttéradatbázis készítése

A feldolgozással párhuzamosan, mint ahogy eddig is, folyamatosan fejlesztjük az MNL névtér-adatbázisát. Ez egy olyan, személyekre, testületekre és földrajzi nevekre specializált háttéradatbázis, amely nélkül a 21. században már nem érdemes adatbázist készíteni. Olyan tudásaggregátor, amely nagyon megkönnyíti majd nemcsak a mi munkákat, hanem a későbbi adatbázis-építőket is, hiszen bármilyen másik adatbázis alapjául szolgálhat. A névtér nemcsak a folyó kutatás eredményeit rögzíti, hanem igyekszik beépíteni a szakirodalomban eddig megjelent archontológiai, prozopográfiai eredményeket is – az adatbázis természetesen tartalmazza a pontos bibliográfiai hivatkozásokat is. Az eddigi tapasztalatokból kiindulva ez alkalmas alapot fog nyújtani a központi igazságszolgáltatás, a megyei közigazgatás résztvevőinek azonosítására, eddig ismeretlen genealógiai kapcsolatok megállapítására, család-, birtok- és helytörténeti kutatások előmozdítására, nem csak a mai Magyarország, hanem az egész Kárpát-medence területére vonatkozóan.⁸

2.3 Tudományos eredmények publikálása, forrásközlés

A feldolgozással párhuzamosan igyekszünk a feldolgozás módszerét tovább tökéletesíteni, módszertani ajánlásokat készíteni, a legjellemzőbb irattípusokból tudományos igényű forrásgyűjteményt szándékozunk kiadni. Ez utóbbit azért tartjuk fontosnak, mert hiánya munkánk során jelentős problémákat okozott, és még okoz is. A feldolgozott iratokhoz kapcsolódóan több publikáció megjelentetésére is számítunk, elsősorban egy-két mintakutatás elvégzésére gondolunk, mely példaként szolgálna a projekt keretében feldolgozott iratok és módszerünk sokszínű felhasználhatóságára.

3. Az alkalmazott módszer

3.1 A feldolgozás szempontjai

3.1.1 Alapelvek

A rendelkezésre álló levéltári források várható nagy mennyisége miatt a feldolgozásra egy, a levéltárban eddig még nem használt

⁸ Ezekről részletesebben a módszertant bemutató 3. fejezetben esik majd szó.

módszert dolgoztunk ki: kombináljuk a leírás (lajstromkészítés) és az indexelés (hely-, név- és tárgymutató) módszerét. A feldolgozás minden részletre kiterjedő utasítás alapján történik. Az egységesség érdekében a gyakran ismétlődő elemek (például irattípus, tárgykör stb.) esetében legördülő listát (thesaurus) alkalmazunk. A feldolgozás során a nemzetközi leírási szabványoknak megfelelően minden esetben meg kell adni az irat megnevezését. Ebben törekedni kell arra, hogy a megnevezés kifejezze az irat lényegét, de nem regesztát készítünk, így például nem kell felsorolni minden személy- és helynevet, hiszen azokat külön rögzítjük. Alapelv, hogy minden egyes iratot feldolgozunk, sőt az iratokban átirított oklevelek is külön rekordba kerülnek, természetesen a befoglaló irattal összekapcsolva.

3.1.2 Munkaszervezés

A munkaszervezés szempontjából fontos megemlíteni, hogy a feldolgozás törzsegységenként történik. Egyéb szempont, például évkör, terület stb., a korábban ismerttetett okok miatt nem jöhetett számításba. Az egész munkafolyamatot pontosan nyilván kell tartani, ugyanis ennek hiánya mintegy 500 törzsegység esetén komoly zűrzavart okozna. A feldolgozandó irategységek sorrendjét nem terveztük meg előre. Egyrészt azért, mert mindegyik feldolgozására törekszünk, másrészt pedig alkalmazkodnunk kellett a digitalizálás sorrendjéhez, a feldolgozás ugyanis a képfájlok alapján történik. A harmadik szempont a törzsegységekben található feldolgozandó iratok mennyisége volt, hiszen a projekt kezdeti, kísérleti szakaszában a kisebb terjedelmű fondok tűntek a legcélszerűbb választásnak.⁹ A későbbiekben ezen változtatni fogunk. Prioritási rangsor alapján választjuk ki a következő törzsegységet, amelyet fel fogunk dolgozni, a nagyobb terjedelműeket természetesen csapatmunkában. A munkatervet már ezek szerint készítettük.

3.1.3 Adatrögzítés névtér segítségével

Nagyon fontos eredmény, hogy a személy-, testület- és helyneveket névtéradatbázis segítségével dolgozzuk fel. Az irat szövegében szereplő és azt aláíró valamennyi személy nevért rögzítjük.¹⁰ A testületek külön mezőt kaptak, így a konventek, a Magyar Kamara, a vármegyék stb. oda kerülnek. Azt is feltüntetjük egy bővíthető lista segítségével, hogy az adott személy milyen minőségében (szerepkörben) jelenik meg a leírt iratban.¹¹ A nevet – amennyiben biztosan eldönthető – a névtérben rögzített normalizált alakban, azzal összekötve visszük fel az adatbázisba.¹² Ha a nevet, azonosítás hiányában, nem tudjuk normalizált alakban felvenni, betűhív formában vesszük fel. Fontos a keresetőség érdekében, hogy a feltárás során talált névváltozatokat is rögzítjük a névtérben.

⁹ Vö. 1. és 2. sz. függelék adatait!

¹⁰ Nem kötelező ugyanakkor felvenni az összeírásban szereplőket, a méltóságsorban felsoroltakat, a kihirdetési záradékban említetteket. Rájuk azonban a kitöltő felület végén található „Megjegyzés” rovatban utalni kell.

¹¹ A leggyakoribbak: „Létrehozó neve”, „Címzett”, „Kedvezményezett”, „Egyéb személy”, „Az irat kiállításában résztvevő egyéb személy”.

¹² A normalizálásra vonatkozó alapelveket a már említett utasításban természetesen részleteztük.

A személyi tisztsége nem része a névnek, a tisztséget a névtérben rögzítjük. Ettől a munkától jelentős új eredményeket várunk. A vármegyei közigazgatás-történet kutatását például 217 szolgabíró és 178 alispán nevének rögzítésével, vagy hivatali idejének pontosításával segítettük már eddig is. Ugyanez igaz a nagybírák (nádor, nádori helytartó, országbíró, személynök) 39 ítélmesterére is. 116 kamarai tisztségviselő (titkár, tanácsos, írnok, számvevő, számvevő segéd, futár stb.), 79 harmincados, 15 fizetőmester nevét sikerült tisztázni, melyek közül sokakat nem ismert eddig a szakirodalom. A feltárt kapitányok, várnagyok (castellanusok) nem csak a hadtörténeti kutatások, hanem a gazdasági officialisok, praefectusok, provisorok stb. adataival együtt a birtok- és helytörténet számára is fontosak.

A helyek rögzítése is szerepek szerint történik.¹³ A „Létrehozás helye” mező mindenképpen kitöltendő. A helyneveket a névtérből vett normalizált alakban visszük fel, az eddig még nem ismert változatokat a névtérben feltüntetjük. Betűhív formában vesszük fel azokat a helyneveket, melyeket a feldolgozás során nem sikerült azonosítani.

3.1.4 Egyéb adatok

Az iratfajta és az irattípus esetében igyekszünk – a párhuzamoságok kiszűrése mellett – a korabeli elnevezéseket is feltüntetni. Azért érezzük ennek szükségességét, mert a hiányosan fennmaradt iratanyag miatt nagyon sokszor csak azok külső jegyeiből lehet következtetéseket levonni azok keletkezésére, így különféle igazgatástörténeti kérdésekre. A megfelelő irattípusokra rákeresve felgyorsíthatjuk ezeket a kutatásokat. A fennmaradási forma (eredeti, másolat, stb.), de leginkább a kancelláriai jegyzetek rögzítése szintén ugyanezt a célt szolgálja, azon túl, hogy utóbbiak rengeteg archontológiai adatot is tartalmaznak. A különféle iratfajták feltüntetése szintén a keresetőséget segíti. Instruktórból (hivatali működési utasítás) például eddig 86 darabot rögzítettünk, melyek egyetlen lekérdezés alapján listázhatók. A feldolgozás során meghatározzuk az iratok tárgykörét is, kulcsszavak formájában. Ennek segítségével könnyen eljuthatunk a bányá-, tized-, hűtlenségi-, harmincad- stb. ügyekhez, hogy csak néhányat említsünk.

Fontos megjegyezni, hogy a dátumot (az irat keletkezésének dátuma kötelező) normalizált alakban is feltüntetjük, amennyiben az iratban lévő dátumforma nem ilyen, hogy keresésénél minden adatot meg lehessen találni. A „Megpecsételt” választógomb esetében arra vagyunk kíváncsiak, hogy megpecsételték-e kiadáskor az iratot. Jelen keretek között több, a pecsétre vonatkozó információt nem kérünk megadni, mert nagyon meglátsáná a feldolgozást.

3.2 Ellenőrzés

A feldolgozással párhuzamosan történik a képfájlok ellenőrzése, szükség esetén azok átnevezése (az online publikáció miatt), esetlegesen a hiányzó képek pótlása. Egy teljes

¹³ Lehetséges szerepek: „Létrehozás helye”, „Másolat kiállításának helye”, „Hitelesítés helye”, „Birtok”, „Szövegben leírt egyéb hely”.

törzesség időintervallumon belüli iratainak feldolgozása után történik az adatbázis- és névtérrekordok ellenőrzése. Ez egyrészt szakmai ellenőrzést jelent, másrészt a munka teljességének ellenőrzését is. Ilyenkor még egyszer ellenőrizzük, hogy valamennyi előkészített iratot digitalizáltuk-e, illetve, hogy valamennyi digitalizált iratot feldolgoztuk-e. A pontos mennyiségi adatok is csak ezután állapíthatók meg.

3.3 Közzététel

Az iratok online közzététele csak meghatározott időközönként lehetséges, mivel nem történhet automatikusan. A levéltár informatikusai indítják el a folyamatot, mely által a feldolgozó felület adatai átkerülnek a publikus rendszerbe, és az itteni rekordokat összekapcsolják a menet közben vízjelezett képfájlokkal. A képeket a jó olvashatóság érdekében eredeti méretükben publikáljuk.

4. Várható eredmények

4.1 Feldolgozás mennyiségi adatai

A legfontosabb eredmény az online forrásközlés lesz, adatbázisrekordok és digitális képek formájában. A projekt végéig optimális esetben rögzítésre kerülő 38–40 000 rekord egyben mintegy 150–200 000 felvétel publikálását is jelenti. A névtéradatbázis fejlesztését nem tudjuk számszerűsítve tervezni, hiszen az iratokban változó mennyiségű név, illetve névváltozat található.

A feldolgozandó törzességek közül a jelentősebbek, illetve a nehezebben kutathatók kerülnek először sorra. Ezek közül kiemelendő az E 148 (Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta) és az erdélyi kormányhatóságok mintegy 6800 illetve 3000 db irata. A családi levéltárak több tízezer irata még a kormányzervek anyagánál is nehezebben volt kutatható. A terjedelmesebb levéltárakon kívül (Esterházy, Batthyány, Zichy, Nádasdy stb.) természetesen a kisebbekkel is foglalkozunk, így többek között a Kállay, Perényi családok irataival, vagy a Czobor, Dobó és Thurzó családoknak a Magyar Kamara Archivumában őrzött anyagával. A sorból a Mohács utáni gyűjtemények fondjai (az R szekció) sem maradnak ki.

4.2 Az iratok online közzététele

Az elkészült rekordok online közzététele évente kerülne sor egy-egy workshop keretében, ahol egyéb eredményeinket is bemutatnánk. Ezek a workshopok egy-egy nagyformátumú személyiség köré szerveződnenek. 2018–2022 között ugyanis számos, a vizsgált korszakban élt személyekhez köthető évfordulót ünnepelünk. Erre az időszakra esik például Izabella királyné születésének (1519) és halálának (1559), Révay Ferenc születésének (1489) évfordulója. Balassa Menyhért születésének 500. évfordulója (1519) alkalmat adhatna arra is, hogy a hozzá hasonló vitatott megítélésű, a polgárháborús időszakot kihasználó urakkal és szerepükkel is foglalkozzunk. 2020-ban a kolozsvári nyomda megalapítása (1550), a speyeri szerződés megkötése,

továbbá I. János király halála (1540) adhat témát. 2021-ben Buda török általi elfoglalása (1541), Fráter György halála (1551) vagy a tordai országgyűlés (1561) köré épülhet a workshop. 2022-ben Kőszeg (1532) és Eger (1552) ostroma alkalmat nyújthat a török elleni háborúk forrásanyagának bemutatására. 2018-ban, amennyiben az idő rövidege engedi, a Magyar Kamara megalapítása (1528) vagy Oláh Miklós halálának (1568) évfordulója köré szervezhetjük a bemutatót. A workshopok végleges tematikáját természetesen a feldolgozott iratok fogják meghatározni.

4.3 Publikációk, forráskiadvány

A feldolgozott iratokhoz kapcsolódóan több publikáció megjelenését is tervezzük. Néhány mintakutatás elvégzését tervezzük például a központi, valamint vármegyei közigazgatás fejlődésének vizsgálata tárgyában. Biztosan készítünk archontológiai, illetve prozopográfiai tanulmányt a központi igazságszolgáltatásban működő személyekkel, elsősorban az ítélmesterekkel kapcsolatban. A feltárt iratok között számos található különféle birtokokra vonatkozóan, akár nem várt helyeken is. A Perényi család birtokaira vonatkozóan például eddig már 173 db iratot találtunk, pedig a család levéltára még sorra sem került. Néhány esettanulmány ezekkel kapcsolatban szintén várható. Az eredmények publikálását elsősorban a Turul c. folyóiratban tervezzük.

Hiánypótló jelleggel tervezzük egy nyomtatásban is megjelenő forráskiadvány összeállítását a korszak legjellemzőbb irattípusaiból, a korabeli formuláskönyveket is felhasználva. Azt reméljük, hogy ennek segítségével a korszak közigazgatásának jobb megismeréséhez is hozzá tudunk majd járulni, több – eddig még részletesen fel nem tárt – probléma tisztázása mellett.

5. Kutatási infrastruktúra

5.1 Technikai infrastruktúra

A Magyar Nemzeti Levéltár számítógép-parkja, legalábbis, ami a munkatársak által használt állományt illeti, meglehetősen idős gépekből áll. A legfiatalabbak is négy-öt évesek. A munkacsoport által használt gépek közül kettő ennél jóval régebbi. A projekt megvalósításának sikere szorosan összefügg az informatikai háttér minőségével, ezért a projekt sikeressége érdekében indokoltnak tartjuk két db megfelelő gyorsaságú laptop és két db monitor beszerzését.

5.2 Személyi állomány

A kutatás irányítása Laczlavik György feladata lesz, akinek a nevéhez már számos adatbázis, online forráspublikáció kötődik. Ezek közül is kiemelkedik a levéltár címereslevél-adatbázisa, a missilis-adatbázis és az Acta Rakocziana c. forráskiadvány. PhD fokozatát 16. századi magyar történelemből szerezte. Kutatási területe a központi közigazgatás és jogszolgáltatás története. A projekt szakmai irányításával és szervezésével 2016 közepén bízták meg, s a nevéhez köthető az adatbázis

szakmai háttérének kidolgozása is. A vezető kutató a pályázat leadásakor még a Magánlevéltárak és gyűjtemények főosztálya vezetője, vezetői megbízását azonban csak 2018. június 30-ig vállalta. 2018 szeptemberétől munkaidejének felét teljes egészében a projektre tudja fordítani, amennyiben az támogatást kap.

A projekt által finanszírozandó kutatók nagyobbik része végzett doktorandusz, vagy éppen most végzi ilyen irányú tanulmányait. Orsós Julianna, aki már több mint másfél éve vesz részt a feldolgozásban, a Pécsi Tudományegyetemen végezte doktori tanulmányait. Germanisztikai tanulmányai révén a csapat egyik szakértője a német nyelvű iratok kapcsán. Farkas Csaba hamarosan befejezi doktori tanulmányait az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolája Középkori Magyar Történelmi Programjában. Szűkebb kutatási területe a királyi udvar, érdeklődése azonban a teljes közigazgatás-történetre kiterjed. Faragó Dávid szintén az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori iskolájának hallgatója. Kutatási témája szorosan kapcsolódik a projekthez, ugyanis a 16. századi dél-dunántúli nemesség mobilitását kutatja. Tuhári Attila a csoport klasszika-filológusa. Doktori tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végzi. Trostovszky Gabriella közel 40 éves levéltári tapasztalattal rendelkezik. Paleográfiai, közigazgatás-történelmi ismeretei már eddig is nagyon sokban segítették a projekt előrehaladását.

Mindnyájukat a projekt teljes időszakában foglalkoztatni szeretnénk. Orsós Julianna, Farkas Csaba és Faragó Dávid napi 4 órás közalkalmazotti státuszban, Tuhári Attila és Trostovszky Gabriella megbízási szerződéssel dolgozna a projekten.

A projektben természetesen a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár munkatársaira is szeretnénk támaszkodni. Künstlerné Virág Éva, Kurecskó Mihály, Tuza Csilla és Avar Anton régóta foglalkoznak forrásokkal, forráskiadással. Egyikük számára sem ismeretlen ez a terület, a levéltár szinte valamennyi korábbi, a jelenlegihez hasonló projektjében részt vettek a Királyi Könyvek adatbázisától a címereslevéladatbázisig.

A csoport munkavégzését az intézményen kívülről segítené Fazekas István, aki korábban az Országos Levéltár munkatársaként, majd pedig bécsi levéltári delegátusként hosszú éveken át gyűjtötte értékes tapasztalatait, melyekkel nagymértékben elő tudná mozdítani feladatunkat. Jelenleg az ELTE BTK docense. Nagy mértékben számítunk Varga Szabolcsra is, aki a feldolgozandó korszak kiváló kutatója és Pécsi Hittudományi Főiskola tanára. A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára munkatársa Bagi Zoltán Péter, akinek kutatásai és a korszak forrásairól szerzett ismeretei a projekt nagy segítségére lesznek.

FÜGGELÉKEK

1. SZ. FÜGGELÉK. A 2016–2017-BEN FELDOLGOZOTT TÖRZSEGYSÉGEK ADATAI

Tsz.	Megnevezés	Digitalizált irat (db)	Rekordszám (db)
P 5	Antos család	10	14
P 1815	Balassa család levéltára - Az Országos Levéltár által rendezett birtokjogi iratok	24	36
P 1774	Balassa család levéltára - Idegen és rokon családok	17	21
P 1776	Balassa család levéltára - Vegyes iratok	19	23
P 13	Balpataky család	40	49
P 1821	Becsky család levéltára - Birtokjogi és birtokgazdálkodási iratok	27	29
P 1824	Becsky család levéltára - Péterffy és Viczmándy család	3	3
P 1825	Becsky család levéltára - Idegen családok	146	170
P 46	Beniczky család	146	190
P 47	Benyovszky család	155	224
P 51	Berzeviczy család - Berzeviczy család bárói ága	18	32
P 52	Berzeviczy család - Berzeviczy család berzevicei ága	98	147
P 55	Bethlen (bethleni) család levéltára - Birtokjogi iratok	88	113
P 1951	Bethlen (bethleni) család levéltára - Birtokigazgatási és gazdálkodási iratok	10	10
P 1956	Bethlen (bethleni) család levéltára - Missiles	7	7
P 56	Bethlen (kisbúni) család	8	19
P 57	Bezeredy család vámoscsaládi ágának kámi levéltára	53	86
P 61	Bogyay család	17	21
P 80	Csicseri család	121	162
P 96	Dessewffy család margonyai ágának margonyai levéltára	187	281
P 105	Dóry (jobaházi) család	31	42
P 287	Forgách család - Forgách család gácsi ága - Lajstromozott iratok	148	186
P 1889	Forgách család - Forgách család gácsi ága - Rokon és idegen családok	5	7
P 316	zalabéri Horváth család	25	35
P 423	Kende (kölcsei) család	250	294

Tsz.	Megnevezés	Digitalizált irat (db)	Rekordszám (db)
P 489	Mándy család	16	21
P 496	Mattyasovszky család	42	50
P 1826	Melczer család levéltára - Családi iratok	31	42
P 1833	Melczer család levéltára - Divényi család	37	34
P 1835	Melczer család levéltára - Werner család	27	38
P 1839	Melczer család levéltára - Vegyes iratok gyűjteménye	4	4
P 514	Nényei család	6	6
P 532	Ostffy család - Család által lajstromozott iratok	32	63
P 536	Péchy (péchújfalusi) család	92	132
P 1971	Perényi család levéltára - Rokon és idegen családok	10	13
P 540	Petróczy család	146	183
P 565	Radák család	47	56
P 592	Sándor (biai) család	54	69
P 597	Semsey család	91	135
P 607	Sombory (magyarnagyszombori) család levéltára - Sombory család	53	68
P 608	Soós (sóvári) család	588	820
P 632	Szentiványi család levéltára - A család által rendezett iratok	70	80
P 1009	Szilassy család - Az Országos Levéltár által rendezett iratok	12	17
P 644	Sztáray család	407	613
P 701	Vidos család	5	8
		3423	4653

2. SZ. FÜGGELÉK.TÖRZSEGYSÉGEK ADATAI, MELYEK FELDOLGOZÁSA FOLYAMATBAN VAN⁹⁹

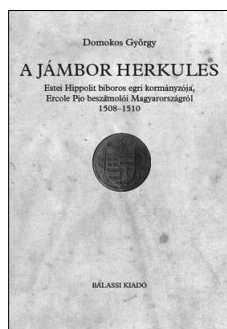
Tsz.	Megnevezés	Digitalizált irat (db) ¹⁵	Elkészült rekordszám
P 11	Balassa család levéltára - A család által lajstromozott iratok	385	532
P 14	Bánffy család	76	83
P 18	Baranyay család, bodorfalvi	69	20
P 22	Barna Mihály hagyatéka	50	37
P 45	Békássy család	629	295
P 49	Berényi család levéltára - A család által rendezett iratok	46	65
P 53	Berzeviczy család - Berzeviczy család kakaslovnici ága	209	5
P 1955	Bethlen (bethleni) család levéltára - Családtagok	34	33
P 1960	Bethlen (bethleni) család levéltára - Rokon és idegen családok	70	94
P 86	Dessewffy család cserneki és tarkői grófi ágának levéltára - A család által lajstromozott iratok	81	213
P 184	Esterházy család hercegi ágának levéltára - Oláh család	248	186
P 1293	Esterházy család zólyomi ága levéltára - Idegen családtagok és személyek	11	1
P 317	Ibrányi (vajai és ibrányi) család	110	26
P 419	Károlyi család nemzetségi levéltára - Bosnyák család	478	519
P 430	Kisfaludy család	502	557
P 431	Kisfaludy család idősebb ága	69	2
P 497	Mednyánszky család	55	20
P 500	Mérey család	115	8
P 692	Ujhelyi család	168	69
E 21	Magyar Kamara regisztratórája - Benignae resolutiones	7272	6324
		10677	9089

¹⁴ A táblázat a 2018. januári adatokat is tartalmazza.

¹⁵ A végleges számadatot a feldolgozás befejeztével lehet majd megállapítani.

KÖNYVISMERTETÉS

Domokos György: *A jámbor Herkules. Estei Hippolit bíboros egri kormányzója, Ercole Pio beszámolója Magyarországról 1508–1510.* Balassi Kiadó, Budapest. 2019. 232 p. (ISBN 978-963-456-040-1)

Az italianista szerző kötetében arra vállalkozott, hogy kiadja Estei Hippolit bíboros egri püspöki javadalmai kormányzójának, Ercole Pionak 1508–1510-ből fennmaradt beszámolóit. A forráscorpus a PPKE BTK Vestigia Kutatócsoport keretében a Modenai Állami Levéltárban 2011 óta folytatott kutatás során lett feltárva, s összesen 23 – jézusi mondásokkal és vulgáris kiszólásokkal egyaránt tarkított – levelet, valamint 24.-ként egy, Hippolittól származó utasítást tartalmaz. A kötetben a terjedelmes bevezető után közel másfélszáz oldalon keresztül találhatóak meg a magyar nyelvű regesztákkal ellátott jelentések, valamint ezeket követően Hippolit utasítása. Az ezeket követő mellékletben a 15–16. századi olasz forrásokban található magyar szavakról olvasható egy összefoglaló, majd személy- és helynévmutató, valamint két, a jelentések írásképeit illusztráló fotó zárja a kötetet. A mutatók kapcsán meg kell jegyezni, hogy a bevezető tanulmány személy- és helyneveit nem tartalmazza, csak a levelek tartalmát mutatják, mégpedig a forrásokban szereplő formában. Mindez kevésbé szerencsés választás, ugyanis a mutatókban kereső olvasó így például VIII. Henrik angol királyt nem a H, hanem az R betűnél *Re Anglo, Anglia, Inghilterra* név alatt, Szatmári Ferenc püspök pedig nem az Sz, hanem az E betűnél, *Episcopo de Chiavarino* név alatt találja csak meg.

A Pio di Savoia családban II. Marco herceg másodszüllött fiaként napvilágot látott Ercole leveleinek stílusából és tartalmából egy tanult, élénk képzelőerejű klerikus alakja sejlik fel előttünk, aki 1508-ban került Magyarországra Taddeo Lardi egri adminisztrátor

helyére. A feladatot eredetileg egy évre vállalta, ám végül egészen 1510 őszéig a királyságban maradt. Pio levelei sok magyarországi fejleményről tájékoztatták urát. Először is beszámolt az ezekben az években tomboló pestisről, amely elől II. Ulászló Nagyszombatba, Bakóc Tamás pedig Egerbe menekült, és egy ízben Pio is Bélapátfalvára vonult vissza. A járvány számlájára írható továbbá, hogy 1510 nyarán az országgyűlést Rákos mezeje helyett Tatán tartották. A messziről jött idegen időnkénti nagyot mondására jó példa a pestissel kapcsolatban tett egyik megjegyzése: véleménye szerint csak Esztergomban ezeröttszáz ember pusztult el a fekete halálban.

Pio részletesen tájékoztatta urát a II. Ulászlóval történő találkozásáról, amely során többek közt egy gepárdot, vadászkuttyákat, sólymokat, az állatokhoz idomárokat ajándékozott Hippolit nevében a királynak. Rendszeres és jó kapcsolatot ápolt Ercole a magyar politikai elit több prominens tagjával, elsősorban Bakóc Tamással, Frangepán Gergely kalocsa-bácsi érsekkel, Szatmári György pécsi, Turzó Zsigmond váradi és Erdődi István nyitrai püspökkel. Az adminisztrátor tanácsokkal is ellátta urát azzal kapcsolatban, hogy kinek és milyen ajándékokat küldjön, fenntartva ezzel a jó viszonyt. A főurakkal való kapcsolat fő szempontja természetesen az volt, hogy mennyire támogatja az adott báró Hippolittot. Leveleinek részletességét jól mutatja az az eset, mikor 1509 őszén beszámol a királyi kancellár, Szatmári György pécsi püspök egri tartózkodásáról, amikor azt is leírja, hogy a vacsora alatt egy olasz szerzetes zenélt nekik, majd a pécsi püspök lantosa játszott. Pio Bakóc kíséretében részt vett a tatai országgyűlésen is, ahonnan Domokos véleménye szerint nagyvonalúan bánva a dátumokkal, gyakorlatilag kémjelentést küldött Ferrarába, beszámolva a pápai legátus, a lengyel, francia és velencei és a két császári követ tevékenységéről.

E különleges adatok ellenére azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy Hippolit célja Pio Egerbe küldésével egyértelmű volt: a lehető legtöbb pénzt szerette volna begyűjteni a püspökségből. A távolból könnyűnek ígérkező munka azonban számos bukattóval járt, melyet Domokos György részletesen bemutat. Ercole a királyság földjére lépve hamar észrevette, hogy a magyarok nem rokonszenveznek az idegenekkel. Valószínűleg e tapasztalat indította arra, hogy kijelentse: Magyarországon ördögök laknak, nem is emberek. Egerbe érve nekiállt a pénzügyek racionalizálásának, valamint a gazdálkodási rendszer megreformálásának. Így például galambdúcot és csirkeudvart készíttetett, s elrendelte, hogy többek közt a kenyeret és a gyertyát vásárlás helyett mostantól saját maguk

csinálják. Mindemellett a „konyhában” is komoly megszorításokat vezetett be: úgy találta, hogy a magyarok túl sokat esznek (még börtben is), ezért csökkentette az ételadagok nagyságát és a napi bor mennyiségét. Mindez Egerben nem növelhette Pio népszerűségét, ugyanis leveleiből kiderül, hogy a székesegyház papjai a fűszertelen ételre panaszkodtak, s már az olasz honfitársai is máshová jártak enni, mióta bevezették a konyhán a takarékoskodást.

Mindezek azonban kis tételeknek számítottak a néhány évvel korábban leégett székesegyház gigászi építési költségeihez képest. Hippolit azzal bízta meg a püspöki javadalminak kezelőjét, hogy igyekezzen az építési költségeken (is) spórolni, ám a helyszíni szemlét követően hamar kiderült, hogy amennyiben a korábban elkezdett munkálatokat nem fejezik be, jóval nagyobb költségbe kerül az egri káptalan által is fontosnak tartott épület befejezése. Megfelelő mennyiségű pénzt azonban sehogyan sem tudott Ercole előteremteni, így a székesegyház építésének befejezése továbbra is álom maradt csupán. Pio végül a kreatív megoldásoktól sem riadt vissza, s megpróbálta rávenni urát, hogy a budai ferencesek mintájára a pápától szerezze meg a teljes búcsú adományozásának privilégiumát az egri egyházmegye számára, s így a zárandoklatokból származó jövedelmekből építkezhetett volna. Azonban e kezdeményezése sem járt sikerrel, így a működése alatt gyakorlatilag semmit sem haladt az építkezés. A másik jelentős költséget a fenntartandó katonaság zsoldja, ellátása jelentette. Ezen Pio több módon is spórolni igyekezett, például a püspök számára előírtnál jóval kisebb, összesen 170 fős bandériumot tartott fenn, valamint az építkezést ürügyül használva megpróbálta a katonák járandóságát – szintén sikertelenül – lealkudni.

Nem elhanyagolható problémát jelentett a Hippolit számára beszédett pénznek a Ferrarába való eljuttatása. A legnagyobb gond az aprópénzekkel adódott: a vasban, rézben beszédett adó aranyra váltása meglehetősen körülményesen működött, ezeket leginkább a budai vásárok idején apránként, magyar famulusok révén lehetett beváltani. Pio nem is rejtette véka alá a véleményét, mikor így írt: „úgy tűnik, ebből az országból eltűnt az arany, de még az aprópénz is hamis”. Mindezek tükrében talán érthető az új püspöki adminisztrátor által is észrevett általános vélekedés: „azt hiszik, mi olaszok visszük el az ország összes aranyát”. Mivel Pio szerint „Magyarország nem az a hely, ahol jókedvében utazgat az ember”, személyesen szállítani az összegyűlt pénzt drága és veszélyes vállalkozás volt, mert katonai kíséret kellett hozzá. Maradt viszont egy másik lehetőség: a banki tranzakció, amelyet azonban Pio drágállott, ugyanis a Fugger bank 12-14 %-os járulékot számolt fel. Ercole az olasz kereskedőkben sem bízott meg, többek közt azért, mert a török veszély miatt azok egyre-másra zárták be a magyarországi lerakataikat. Mindezek figyelembe vételével nem csodálkozhatunk azon, hogy Ercole szíve szerint az egész püspökséget bérbe adta volna. A pénz mellett egyéb cikkek beszerzése és Itáliába küldése is Pio feladata volt, amelyek vissza-visszatérő elemei a leveleinek. A bíboros Magyarországról elsősorban lovakra, minőségi borokra, kocsikra (hintók) és fegyverek beszerzésére számított.

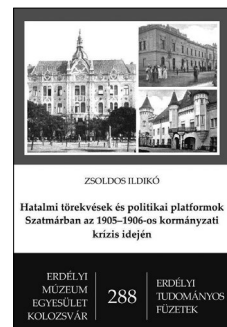
A felmerülő nehézségek és problémák kapcsán nem csodálkozhatunk azon, hogy Pionak nagyon elege volt a Magyarországon való tartózkodásból. A gyomrára is sokat panaszkodott, saját elmondása szerint még Bakócnál ebédelve is csak két tojást tudott felhörpinteni. Mindezek miatt Ercole nem érezte jól magát magyar földön,

s állandóan könyörgött urának, hogy rendelje haza, mert inkább szolgál a bíboros udvarában szakácsként vagy lovászként, mintsem Magyarországon kormányzóként.

Az olyannyira óhajtott hazatérési lehetőség azonban nem a várt formában érkezett meg Egerbe: Hippolit elégedetlen volt a kevés pénz, a folytonos késlekedés, és az örökös kifogások miatt, s egy kemény hangú utasításában 1510 nyarán a számadáskönyvekkel együtt hazarendelte őt. Pio hosszú késéssel zárta le a folyó ügyeit, s csak ősszel indult haza, azonban végül sosem érkezett meg Itália földjére. Ennek oka máig nem ismert, Ercole eltűnik a forrásokból, egy családi krónika szerint úton hazafelé német földön halt meg. A nála lévő számadáskönyvek későbbi sorsa ismeretlen. A levelek feldolgozása során nem mindenkit sikerült Domokosnak azonosítani, ilyen például Fülöp római magyar penitenciárius (191, 222, 225. o.), aki minden bizonnyal Bodrogi Fülöpöt takarja.

Bevezető tanulmányában Domokos György megemlíti, hogy Pióval kapcsolatban eddig összesen tizennégy Kárpát-medencei dokumentum volt ismert, amik többségében nyugták, tizedbérleti szerződések és elismervények. E tény jól mutatja a késő középkori magyarországi források sokszor megtapasztalt egyoldalúságát, s egyben éles kontrasztot nyújtanak a fentebb bemutatott jelentések információ-gazdagságához képest. Mindez pedig kaleidoszkóp-szerűen jól érzékelteti az itáliai hungarika-kutatások fontosságát. Ugyanakkor a forráskritika módszertanának gyakorlásához is kivételes lehetőséget nyújtanak a levelek, gondolok itt elsősorban arra az Ercole által leírt történetére, mikor is elhárítja Várdai Ferencnek a püspökség bevételeinek kibérlésére tett kísérletét, mondván, hogy gazdája, Hippolit akkora úr, hogy van elég embere kormányozni az egyházmegyét, és különben sem a pénzért teszi, hanem azért, mert szereti a királyságot.

Kanász Viktor

Zsoldos Ildikó: *Hatalmi törekvések és politikai platformok Szatmárban az 1905–1906-os kormányzati krízis idején.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület 2018. Erdélyi Tudományos Füzetek 288. 310 p. (ISBN 978-606-739-107-7)

Zsoldos Ildikó legújabb könyve, amely habilitációs értekezésének átdolgozott változata, az 1905–1906-os magyarországi belpolitikai válság Szatmár vármegye hatalmi viszonyaira és az országgyűlési képviselőválasztásokra gyakorolt hatásait mutatja be. Miután a vármegye dualizmuskori története mindezidáig feldolgozatlan, így a kötet hiánypótló munkának tekinthető. A szerző a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában, az Országos

Levéltárban, Budapest Főváros Levéltárában, valamint a Román Nemzeti Levéltárban egyaránt folytatott kutatásokat. Felhasználta továbbá a korabeli országgyűlési dokumentumokat, magyar statisztikai közleményeket, a Szatmár vármegyei sajtóorgánumokat. A mű szakirodalmi háttérét közel száz tételből álló bibliográfia adja, ahol magyar szerzők munkái mellett román hivatkozásokat is találhatunk.

A kötet kontextusát az 1905-ös választásokat követő események adják, amikor is az akkor már harminc éve folyamatosan kormányzó, addig minden választást megnyerő Szabadelvű Párt először került kisebbségbe a parlamentben az egységes választási koalíciót alkotott ellenzékkel szemben. Ez egyúttal a dualizmus válságát is jelentette, mivel az ellenzék többségét adó Függetlenségi és 48-as Párt alapjaiban kérdőjelezte meg a rendszert. I. Ferenc József a parlamenti többséget figyelmen kívül hagyva, 1905. június 18-án báró Fejérváry Géza tábornagyt, a magyar királyi darabont testőrség kapitányát nevezte ki miniszterelnökké. Az ideiglenes jelleggel kinevezett Fejérváry-kormányt fennállása alatt nem támogatta egyetlen párt sem, így az ellenzék által szervezett „nemzeti ellenállás” gyakorlatilag teljesen cselekvésképtelenné tette. A válság a koalíció és az uralkodó között kötött kompromisszum révén Wekerle Sándor (és a koalíciós kormány) 1906. április 8-i kinevezésével, illetve az azt megerősítő, ismételtlen a koalíció győzelmét hozó 1906-os választásokkal szűnt meg. A kötetben az országos eseményekre inkább csak utalásszerűen történik említés, a hangsúly egyértelműen a Szatmár megyei történéseken van, így érdemes a könyvet már a korszakkal kapcsolatos alapos előismeretek birtokában kézbe venni.

A mű nyolc fejezetre oszlik. Közülük az első a szatmári főispánok tevékenységét (19–37. o.), a második az országgyűlési képviselő-választások törvényi feltételeit (39–57. o.), a harmadik a választási előkészületeket (59–69. o.), a negyedik a pártelőkészületeket (71–154. o.), az ötödik az 1905-ös és 1906-os választások győzteseit (155–197. o.), a hatodik pedig a Szatmárban kibontakozó nemzeti ellenállást mutatja be (199–214. o.). Ezekben a szerző alapos, gazdagon adatolt életrajzi leírásokat ad a vármegye legfontosabb politikai szereplőiről, így a Szabadelvű Pártot támogató Kristóffy József főispánról, később a Fejérváry-kormány belügyminiszteréről, Nagy László „darabont” főispánról, a Szatmár vármegyei Függetlenségi és 48-as Párt elnökéről, Luby Gézáról, valamint a megye nyolc választókerületében és Szatmárnémeti törvényhatósági jogú városban 1905-ben és 1906-ban a választáson elindult és mandátumot szerzett jelöltekről. Nem csupán az esélyes politikusokat mutatja be, hanem kitér az olyan, megfelelő tömegbázissal nem rendelkező indulókra is, mint például Mónus József és Barcs Károly szocialista politikusok, akik támogatásához a vármegyében hiányzott a nagy létszámú, koncentrált munkásosztály. Az egyes politikusoknál megvizsgálja a megyéhez való kötődésüket, iskolázottságukat, anyagi helyzetüket, életkorukat, politikai karrierútjukat, és a kapott eredményeket összeveti az országos átlaggal. A nemzetiségi jelöltek esetében kitér a támogatottságukra és a magyarokhoz való viszonyulásukra. A kutatásból kiderül, hogy a hagyományos (nemesi származású, jogvégzett) politikai elit a vármegyében jelentős reprezentációval bírt, és Luby Béla kivételével a szatmári képviselők mindegyike fővárosi középiskolákban és/vagy felsőfokú intézményekben tanult. Ugyanakkor a külföldi tanulmányokat is folytató képviselők, illetve

a kapitalista szektorból érkezett jelöltek tekintetében a vármegye politikai palettája alulreprezentált.

Különösen tanulságosak azok a részek, amelyek a választójogi reformokkal kapcsolatos elképzeléseket, ennek kapcsán a nők és a nemzetiségek helyzetét taglalják. Ebből kirajzolódik, hogy a megyében is élénk vita kíséerte a választójog kiszélesítésére irányuló javaslatokat. Egyértelmű megítélés alá esett a nők egyenjogúsításának kérdése, mely ekkor még teljes elutasításba ütközött, amit jól mutat, hogy a megyei lapokban emancipációs törekvésekről jobbára csak gúnyolódó cikkekkkel találkozhatunk. A vármegye etnikailag vegyes régiójának kisebbségeit tekintve a kötetben elsősorban a megye lakosságának mintegy harmadát kitevő románság jelenik meg hangsúlyosan: a románok helyzetének, kulturális-politikai orientációjának, a magyar–román kapcsolatok objektív, levéltári forrásokon alapuló vizsgálata a trianoni történések megértéséhez is közelebb visz, hiszen az első világháborút követően a történelmi vármegye területének 71,6 %-a Román Királysághoz került. Míg 1905-ben csak a megye nagysomkúti kerületében van nyoma annak, hogy a Szabadelvű Párt a román többségű választókerületben román származású kormánypárti jelöltet indított, 1906-ban már három kerületben (krassói, aranyosmeggyesi és nagysomkúti) is felléptek román nemzetiségi képviselőjelöltek. A válsággal a választási küzdelem eldurvulásának is tanúi lehetünk: a szavazatok megszerzéséért mindegyik párt alkalmazott – lehetőségeihez mérten – törvénytelen eszközöket, úgy mint megvesztegetés, szavazók a választási helyszínre történő ingyen utaztatásának, ellátásának biztosítása, a gyülekezési szabadság korlátozása, erőszakos cselekmények.

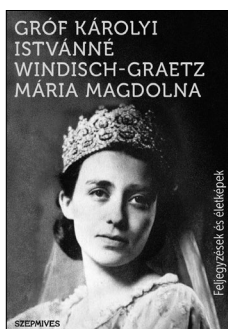
Az utolsó két fejezet speciálisabb témákat tárgyal. A hetedik egység Szatmár vármegye legvagyonosabb családjának, a nagykárolyi Károlyiaknak politikai szerepvállalását vizsgálja (215–237. o.). A Függetlenségi és 48-as Párthoz csatlakozott gróf Károlyi István és fia, a Szabadelvű Párt színeiben induló gróf Károlyi György között nem csupán politikai, családi ellentétek is feszültek. A példás családi életet élő, tekintélyes vagyonnal és társadalmi presztízzsel rendelkező apával szemben Károlyi Györgyöt magánéleti botrányok és pénzzavar kíséerte, így utóbbi számára a politikai pályára lépés során a képviselői tiszteletdíj is szempont lehetett.¹ Ugyancsak izgalmas szál Károlyi István Rudolf trónörökösrel ápolta társasági kapcsolata, mely ugyanakkor nem jelentette azt, hogy politikailag azonos nézetet vallottak volna. A nyolcadik fejezet a Szatmár vármegyében is megjelenő, a nemzeti ellenállást és a hazai ipar támogatását célzó tulipánmozgalmat mutatja be, amelyben megyei szinten jelentős szerepet vállaltak a nagykárolyi Károlyi család nőtagjai, Károlyi Istvánné született Csekonics Margit és lánya, Károlyi Melinda (239–249. o.). A szerzőtől ugyancsak magyarázatot kapunk a Magyar Védő Egyesülettel összekapcsolódó, a kezdeti lelkesedés után azonban gyorsan elhaló mozgalom kudarcának okaira.

¹ Károlyi György 1891-ben Amerikába szökött az izraelita vallású Frank Boriskával a Népszínház egyik szubrettjével, ahol (hiszen Magyarországon csak 1894-től engedélyezték a vegyesházasságokat) egybekeltek. A házaspár 1893-ban tért haza, nem sokkal később pedig elváltak, a pénzsűkésben lévő gróf azonban a megítélt tartásdíjat nem tudta fizetni. Az ezen – főleg kampányidőszakban – élcelődő újságcikkektől gyakran vett párbajjal elégtételt. *Zsoldos Ildikó*: Hatalmi törekvések és politikai platformok Szatmárban az 1905–1906-os kormányzati krízis idején. Kolozsvár, 2018. 221–222.

A szerző eredményeit a kötet végén található epilógusban foglalja össze (251–260. o.). A könyv mellékleteként számos olyan forrás és összefoglaló táblázat került beválogatásra, amely kiegészíti vagy összegzi a főszövegben szereplő információkat. Különösen hasznos a vármegye választókerületeibe tartozó települések, valamint a választókerületekben induló és mandátumot nyert képviselőkről készített összegző táblázatok. A kortesnóták és a kampánykellékek árjegyzéke primer források arra nézve, miként zajlott Szatmárban a politikai pártok népszerűsítése. A mű végén személy- és helynévmutató segíti a könnyebb tájékozódást, a román és angol nyelvű rezümék pedig a kutatás nemzetközi megismertetését segítik.

A gazdagon adatolt, primer forrásokon alapuló, a történeseket alaposan elemző könyv minden helytörténésznek, a dualizmus korszaka iránt érdeklőnek, a nemzetiségi kérdés és/vagy a nőtörténet kutatójának hasznos olvasmány lehet.

Schmidt Anikó

Gróf Károlyi Istvánné Windisch-Graetz Mária Magdolna: Feljegyzések és életképek (Szerk. Nyizsnyánszki Anna Eszter, ford. Dr. Nyizsnyánszki Ferenc.). Athenaeum Kiadó Szépmíves Könyvek, 2017. p 295. (ISBN 978-615-566-213-3)

A Szépmíves Kiadó gondozásában – a recenzált kötet címlapján ugyanakkor az Athaeneum Kiadó (is) szerepel – az elmúlt években több prominens történelmi személy emlékirata is megjelent a *Sorsok és életek* című sorozat keretében. Ide sorolhatók többek között gróf Bánffy Miklós, M. Hrabovszky Júlia, gróf Batthyány Tivadar emlékirata, és ugyancsak e sorozat részeként jelent meg Windischgrätz Mária Magdolna *Feljegyzések és emlékképek* című kötete is. (A mű címéhez képest a recenzióban az emlékiróra Windischgrätz vezetőknévvel fogok hivatkozni). Jóllehet a sorozat kötetei népszerűsítő céllal jelentek meg, azaz nem tudományos forráskiadványok, ugyanakkor ebben a műfajban is vannak olyan alapvető szakmai szabályok, amelyek betartása elvárható. A Szépmíves Kiadó küldetésnyilatkozatáról a honlapján a következőt olvashatjuk: „A Szépmíves Könyvek a 19. és 20. századi emlékiratok, naplók, kultúrtörténeti munkák kiadására specializálódott kiadói műhely, amely elsősorban a kiadatlan vagy elfeledett kéziratok feltárását és kiadását tűzte ki célul. Ismert nevek ismeretlen írásai, grófok, bárók, illetőleg grófnők, bárónők visszaemlékezései, korabeli politikusok és közéleti személyek magánírásai, továbbá háborús s politikai naplók, valloások és levelezések, diáriumok és útirajzok valamint elfeledett művek egyaránt jelentik a profil árnyalatait, ugyanakkor szempont

és terv az irodalmi helyreállítás ügye: korábban cenzúrázott, torzón kiadott művek megjelentetése az eredeti változat(ok)ban. A műhely ugyanakkor nem zárkózik el a művelődés- és helytörténeti kuriózumok közreadása elől sem. Fő hangsúlyt kap a női emlékirat-irodalom, valamint, többek között, az Andrásy-, a Károlyi- és a Mindszenty-hagyaték stb. feldolgozása, közreadása, s nem utolsósorban az erdélyi irodalmi és művelődéstörténeti hagyomány ismert s ismeretlen műveinek gondozása.” (<http://kiadok.lira.hu/kiado/szempmiveskonyvek/index.php?action=kiadorol>, hozzáférés: 2019. nov. 12.) Az emlékirat-irodalom feldolgozása és közreadása mindenképpen forráskiadási munkának számít. Ebből adódóan jelen ismertetésben Windischgrätz Mária visszaemlékezés-törödékeit összegyűjtő műre forrásközlésként tekintek, és ebből a nézőpontból vizsgálom, hogy eleget tesz-e az ilyen típusú munkánál elvárt feltételeknek.

A szerkesztő a kötet összeállításához használt forráskorpuszt az előzéklapon tüntette fel, sajnos nem a forrásközlések esetében elvárt módon. A források megjelölésénél olvasható *Gróf Károlyi Istvánné Windisch-Graetz Mária Magdolna, kéz- és gépirat, Károlyi hagyaték* csupán csak megerősítésként szolgál abban a tekintetben, hogy az olvasó valóban – a címben is jelzett – Windischgrätz Mária feljegyzéseiből, emlékeiből összeállított művet fogja a kezében. Az információ nem elégséges a források megjelölésére, ebből nem derül ki, hogy a könyvhöz felhasznált eredeti iratokat hol őrzik, hogyan tud ahhoz hozzáférni az olvasó, holott annak megjelölése még egy népszerűsítő kiadvány esetében is alapvető műfaji követelmény lenne. Fontos azonban kiemelni, hogy a kiadó által jegyzett több visszaemlékezés esetében is megtalálható ez a hiba. Ezen kiadások közé sorolhatók például Bánffy Miklós emlékirata, a *Huszonöt év* és az *Emlékeimből* is, ahol szintén nem találhatók pontos forrásmegjelölések, és az őrzés helyét is csak esetlegesen jelölték meg. A *Huszonöt év* című műben kiadott visszaemlékezés a Ráday Levéltár (A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest) Bánffy fond, kéz-, és gépiratos hagyatékából származik (C 6 *Bánffy Miklós, gróf*), míg az *Emlékeimből* című mű fényképeit a Fortepan online közösségi fotóarchívumból, a Ráday Levéltárból és egy magánarchívumból válogatták össze. Ebből következően kötetünk esetében hiba lenne egyedül a szerkesztőnek felróni a forrásmegjelölésnél látható pontatlanságot, hiszen a példákön keresztül jól látható, hogy maga a kiadó sem támaszt komoly elvárást azok megjelölésére. (Fontos azt is megemlíteni, hogy van olyan kötet is, amelyhez maga az őrző intézmény – Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár – is segítséget adott, a copyright jele is szerepel a kötetben.) A recenziót így kénytelen vagyok rögtön azzal kezdeni, hogy pontosan meghatározzam a kötethez felhasznált forrásokat. A kutatás során kiderült, hogy a visszaemlékezés-törödékek egy csoportját a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi, *Károlyi II. István és felesége, Windischgrätz Mária iratai* megnevezéssel az MNL OL P 2114 jelzet alatt. Ez a forrás csak részben fedi le a műben megtalálható törödékeket, hiszen jelentős mennyiségű egyéb, a megjelölt levéltári irategységben nem található visszaemlékezés-törödéket is beemltek forrásmegjelölés és őrzési hely feltüntetése nélkül.

A kötetben publikált nagy mennyiségű fotók a kiadvány lapjainak színválasztása miatt barna színben jelennek meg, így részleteikben nehezen kivehetők. Felmerül a kérdés bizonyos fényképek esetében, hogy azokat milyen elvek szerint válogatták be. Az első

fejezet bevezetőjében Károlyi Sándor szobráról látható fénykép (9. o.) nem koherens a szöveggel, mivel szóba sem került személye. A Károlyi Lászlóval foglalkozó alfejezetben ugyanez a fentebb jelzett hiba fedezhető fel (12-17. o.), emellett gróf Károlyi Istvánt ábrázoló festményről készült fotó ferde (12. o.). Bizonyos helyeken az albumlapokon összegyűjtött fényképeket (39. és 87. o.) érdemesebb lett volna megszerkesztve, azaz körülvágva publikálni. A képek esetében is fájóan hiányzik a pontos forrásmegjelölés, egyedül azt tudjuk, hogy egy részüket Kovács Attila Zoltán készítette, másik részét pedig a rejtélyes *Károlyi-hagyatékek* anyagából válogatták össze. Egy-két oldalon a kötet végén mindez pontosítható lett volna.

A cérnafűzött, keménytablás könyvet kézbe véve Mária grófnő fiatalkori fényképe látható a borítón. A küllemében igényesen megszerkesztett fedőlap tökéletesen idomul a sorozat többi életrajzi könyveinek látványvilágához, melyek hasonlóan fekete-fehérben ábrázolják az adott emlékirat szerzőjének fényképét. A könyv szerkesztését tekintve három fő egységre tagolódik, amit a szerkesztő három albumnak nevezett el. A kifejezés nagyon találó, hiszen Mária grófnő emlékképeire utal, melyek villanásszerűen jelennek meg az olvasó előtt az alfejezetekben. Ennek megfelelően egy-egy emlékkép, rövid írás a kötetben egy-egy alfejezetnek felel meg, ezen emlékképek érinthetnek eseményeket, helyszíneket vagy a visszaemlékező elméledő reflektálását a korszakról. Az írás nyelvezete választékos, a könyv olvasmányos. Windischgrätz Mária az alfejezetekben olvasható emlékeket alaposan kifejti, ezért sok esetben találkozhat az olvasó átfedésekkel, nagyobb időbeli ugrásokkal, és ebből adódóan a mű kissé töredékesnek tűnhet.

Az első fejezet (5–128. o.) az *Előljáró gondolatok és emlékképek* címet viselő alfejezettel kezdődik, mely voltaképpen a visszaemlékező bevezetőjeként értelmezhető. A mű felvezetéséből érződik, hogy Mária grófnő az emlékirat lejegyzésekor számolhatott annak későbbi kiadásával. Az Országos Levéltárban őrzött iratanyag meg is erősíti ezt a feltételezést, hiszen a kézben tartott mű egységeinek nagyobb része szerkesztetten, szöveggéskén megtalálható a már korábban említett fondban. Ezért úgy gondolom, hogy Mária grófnő valóban a kiadás szándékával írhatta meg ezeket a rövid memoáripizódokat, melyekből egyes fejezetek a hagyatékhhoz hasonló bontásban, és szöveggel találhatók a kötetben is. Ezen felül meg kell említenünk, hogy Mária grófnő iratai között található egy rövid feljegyzés, amelyet az 1949-es emigrálásukról szóló angol nyelvű visszaemlékezéshez csatoltak. Ennek szövegéből kiderül, hogy a haza elhagyásának történetével egy neves külföldi kiadót is megkerestek, mely kiadó végül nem fogadta el a közlésre a kéziratot. Az említett angol nyelvű visszaemlékezés nem került be jelen kötetbe, helyette Mária grófnő 1949-es német nyelvű levele (*Mády levele* alfejezetcímmel) hivatott elmesélni az emigrálás történetét. Mindezt – egy népszerűsítő forráskiadványtól is elvárhatóan – a szerkesztői előszóban/utószóban kellett volna elmondani. Ez tájékoztatást nyújthatott volna a jelen mű keletkezésének történetéről, a forrásokról, egyes egységek beválogatásának és kihagyásának okairól, illetve az egyes fejezetek felépítéséről. Dicséretes, hogy a németből fordított szövegek tökéletesen idomulnak a magyar nyelvű visszaemlékezéshez, vagyis a kötet törzsegységéhez. A fordítás minőségében, stílusában sem tér el a grófnő írásától, ami a fordító munkáját dicséri.

Tartalmi szempontból vizsgálva az első fejezetet, látható, hogy Mária grófnő életének egyes helyszínei, fontosabb szereplői és eseményei jelennek meg villanásszerű képeken keresztül. Ezeket az emlékeket alfejezetekbe sorolta a szerkesztő, melyek segítségével nyomon követhetjük Windischgrätz Mária életének eseményeit gyerekkorától egészen a második világháború utáni első éveikig. A fejezetből elsődlegesen az emlékező hagyománykövetése, családja, életének fontosabb színhelyei, illetve identitása ismerhető meg. Utóbbinak szilárd pontját alkotják a történetírásban az „emlékezet helyei”-ként (*Les Lieux du mémoire*) szóba kerülő terek, mégpedig a kastélyok, vadászatok, amelyek bemutatására a szerző külön alfejezeteket szentelt. A műben az egyes családtagok, rokoni kapcsolatok azonosításában, illetve becenevek, idegen eredetű szavak feloldásában szerkesztői magyarázó-, illetve a fordítói lapalji jegyzetek segítik az olvasót. Az első album Windischgrätz Mária utószavával végződik, amelyben felteszi és egyben megválaszolja az olvasóban is felmerülő kérdést, hogy miért nem hagyták el időben Magyarországot. Ezen a ponton két fő indokot emelt ki a grófnő: a „materialista és etikai tényezőket”, melyek közül érezhetően az utóbbi, vagyis a tradíciót, hazaszeretetet és felelősségtudatot magába olvasztó tényező volt a legfőbb megtartó erő.

A második fejezet (129–263. o.) bevezető alfejezete egy tragikus korszak felvezetésével kezdődik. A visszaemlékezővel és családjával az első alfejezetben Fóton találkozhatunk a háború forgatagában. A szerző szavai szerint itt még élt bennük a remény, hogy a szövetségesek nem fogják őket kiszolgáltatni az oroszoknak, de hamar fel kellett ismerniük a valós helyzetet. A visszaemlékezés több ponton is tökéletesen rekonstruálja a régi élet feladásával, és a haza elhagyásával járó lelki folyamatokat, és a kivándorlást előidéző tényezőket (úgynevezett push-faktorokat). A honvágy, és a felelősségtudat az úton mindig végig kísérte Mária grófnőt. A második világháború legvégén először csak a szerző menekült el négy gyermekével nyugatra, Károlyi István ekkor még Magyarországon maradt. István gróf és a már említett honvágy végül arra ösztönözte 1946 májusában a visszaemlékezőt, hogy hazatérjen. Ekkor még férjével úgy gondolta, hogy boldogulhatnak Magyarországon, de ez 1949-ben szertefoszlott, és augusztusban végleg elhagyták hazájukat. A második fejezetnél dicsérendő, hogy a szerkesztő levelezéseket, vagyis a múlt jelenében keletkezett forrásokat is felhasznál a visszaemlékezés-töredékek mellett. Ezek beemelésével az olvasók jobban megismerhetik a háttérben megbújó folyamatokat, az érintettek motivációit, lelki megpróbáltatásait. (Sajnos ezek fellelhetőségével kapcsolatban sem találunk semmiféle információt.) Windischgrätz Mária és Károlyi István Argentínába történő hajóútjáról is István gróf egyik levele tesz említést. Az olvasó innen ismerheti meg az 1951-es Buenos Airesbe történő megérkezés történetét. A tengerentúlon a család az élet újrakezdéséhez a *Villa Gesell* nevű falut választotta, ahol egy kisebb, három szobás „Kis Pipacs” nevű szállót építettek fel a homokos tengerparton. Az évek során ezt fejlesztették, ez jelentette anyagi egzisztenciájukat, s dél-amerikai életük központját. A visszaemlékezésből kitűnik, hogy a hazáról őrzött emlékek, a múlt milyen erős hatással voltak a szerzőre, hiszen az előtte feltűnő tájakban is a magyar vonatkozást kereste: pampákban a Hortobágyot, az argentin erdőkben gyakran Füzerradványt látta. Az argentin emlékképek a *Búcsú* című fejezettel zárulnak. A család 1974-ben hagyta el Argentínát, és költözött az Egyesült Államokba.

A második album végén közölt írások Károlyi István és Windischgrätz Mária Argentínában papírra vetett gondolatai: a rövid szövegek a házaspár világlátását, szemléletét, élettapasztalatait tükrözik.

A könyv harmadik fejezete (265–293. o.) egy fényképsorozat közöl, melynek első egységében a szerzőről, vagyis Windischgrätz Máriáról láthatók felvételek (167–168. o.). Ezt követően a második egységben a család életében jelentős szerepet játszó kastélyok kerülnek bemutatásra (269–286. o.). A legtöbb fényképet a főtí kastélyról közli a kötet (269–281. o.), ahol bizonyos képek alatt sajnos nem található megnevezés, illetve néhol egyes felvételek zavaróan homályosak (272., 275. o.). Fót mellett azonban még Lászlótanyáról, Kőkapuról és Füzérradványról is található felvételek. Végül a harmadik, egyben az utolsó egységben a gépelt kéziratokról kapunk felvételeket (287–293. o.). A könyv a tartalomjegyzékkel zárul (294–295. o.).

A kötetet elolvasva betekintést nyerhetünk egy 20. századi arisztokrata család életébe, megismerhetjük múltjukat, múltfelfogásukat, megpróbáltatásaikat, illetve a 20. századi történelmi események rájuk gyakorolt hatását. A könyvben egybefűzött visszaemlékezéscsoportok értékes források többek között az életmód- és mentalitástörténetre és az emigrációtörténetre vonatkozóan is. Jóllehet a bemutatott mű népszerűsítő céllal jelent meg, de annak forrásközlő aspektusa miatt nem tekinthetünk el az ilyen típusú műveknél kritériumként megjelenő pontos jelzetmegjelöléstől. A jelzet hiányában a forrás után érdeklődők, illetve kutatók nem tudják azokat beazonosítani, kikérni és tanulmányozni. A jövőben remélhetőleg a sorozat részeként megjelenő forrásközléseknél a fentebb említett nézőpontokat is figyelembe veszik a kiadványaik elkészítésénél.

Bakó Zsigmond

LACZLAVIK GYÖRGY

Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” című K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében
2018. szeptember 1. és 2019. augusztus 31. között végzett munkáról

Report on the work between 1. September 2018 and 31. August 2019, within the NKFIH, K 128695 project, called „Processing and online publishing the documents of MNL OL 1526–1570”

The project leader took on himself in the application, that the annual report of the project will be published in the Turul journal. The article shows the result of the one-year work.

I. Előzmények

A mohácsi csatát követő korszaknak az irataihoz szerettünk volna a középkori oklevelek adatbázisához hasonló, de más feltételrendszerben elkészített segédletet készíteni, amikor 2016 tavaszán azt a célt tűztük ki egy a Reformáció Emlékbizottság által támogatott projektben, hogy az Országos Levéltár 1526. augusztus 29. és 1570 között keletkezett iratait digitalizáljuk, feldolgozzuk és online publikáljuk. A magyarországi koraj-kutatás számára oly fontos feladatot, az iratok feldolgozását és adatbázisban történő közzétételét 2018-ban az NKFIH támogatásával kutatócsoportunk folytathatta. Pályázatunkban vállaltuk, hogy éves beszámolóinkat a Turul hasábjain közzé tesszük. Ezen kedves kötelezettségünknek teszünk most eleget.

II. 2018/2019. évi munkaszakasz eredményei

A) Előkészületek

A pályázati terveknek megfelelően Faragó Dáviddal, Farkas Csabával és Orsós Juliannával az MNL határozott idejű (heti 20 órás) közalkalmazotti jogviszonyt létesített a projekt időszakára. A kollégák egyéni munkarendben dolgoznak. Trostovszky Gabriellával és Tuhári Attilával megbízási szerződést kötöttünk, ők az online feltöltő felületet az MNL-en kívülről használják, vpn szolgáltatás segítségével.

A munkához az MNL biztosította az alapvető feltételeket. A pályázatban szereplő eszközbeszerzést sajnos a kormányzati informatikai eszközbeszerzési moratórium miatt ebben a szakaszban nem tudtuk megvalósítani.

A kollégák szerződéseinek adminisztrációja időben lezajlott, így már szeptember 3-án elkezdődhetett az iratok feldolgozása a már meglévő adatbázis-feltöltőfelületen.

B) Eredmények részfeladatonként, tételesen

1. Iratok feldolgozása (Rekordok rögzítése).

- Az iratok feldolgozása 2018. szeptember 3-án elkezdődhetett a már meglévő adatbázis- feltöltőfelületen (<http://pest.natarch.hu/>). A munkát lassította, hogy a levéltár informatikusai időközben elkészítették az adatbázis online felületét, melynek tesztelésére is időt kellett szánni. A korábban felvitt rekordok javítása is ebben az időszakban történt. Az adatbázis online verziójának bemutatására 2018. október 30-án került sor (a *Reformáció MNL* országos projektzáró rendezvény keretében).
- A korábbi tapasztalatokra építve új kitöltési utasítás is készült, melyet több megbeszélés során véglegesítettünk.
- Ennek alapján folytattuk az iratok feldolgozását. Változás, hogy kiadás helyén kívül nem kötelező beazonosítani minden helynevet, és a személyneveket sem normalizáljuk és vesszük fel minden esetben a névtérbe, csak a foglalkozással rendelkezőket.
- Az első szakasz során összesen 7662 új rekordot rögzítettünk. Legtöbb rekordot az E 148 illetve a P 1314 fondokból rögzítettünk (2772 ill. 4395 db). Ezeken kívül befejeztük a korábban elkezdett P 18, P 45, P 288, P 289, P 1955, P 1890, P 184 és P 496 törzsszámokat.
- Az online publikált rekordok (13 725) technikai ellenőrzése és javítása (képfájlokkal történő egyeztetése) is megtörtént 2018. október 30-ig. A tartalmi ellenőrzés az új rekordok esetében folyamatos, de a már feldolgozott, de nem publikált állományból is ellenőriztünk mintegy 1200 rekordot.

2. Névtéradatbázis építése.

- A névtéradatbázis struktúráján a Magyar Nemzeti Levéltár apróbb javításokat is eszközölt a kérésünkre,

de sajnos a változtatások nem teljes körűek, ami némiképpen nehezíti a munkánkat. A névtéradatokat online adatbázisban rögzítjük: <http://pest.natarch.hu/apex/f?p=2011:6:102241246818001::NO::>

- b) Az új utasításnak megfelelően nem készül már minden személy és helynévről névtér rekord, csak azokról a személyekről, akik foglalkozása megismerhető az iratból. A már felvitt névtérrekordokat azonban folyamatosan karbantartjuk, bővítjük és javítjuk.
 - c) Összesen 8251 személy névtérrekorddal foglalkoztunk ebben az időszakban. 6798 rekord új személynév rekord (75774–83068 számú rekordok között) készült, a többi (1453) a korábban létrehozott rekordok módosítása (pl. új foglalkozás, pontosabb dátum meghatározás stb.). Az új rekordok közül 2189 új személyként került be, a maradék (4609) névvariáns. A legtöbb rögzített személy a megyei közigazgatás területéről került ki (szolgabírák, alispánok, jegyzők), de közel húsz jegyzőt is megismerhettünk a kisebb kancellária munkatársai közül.
3. Online publikáció.
- a) 2018. október 30-án került sor az adatbázis első bemutatójára. Az iratok online közzététele csak meghatározott időközönként lehetséges, mivel a frissítés nem automatikus. A levéltár informatikusai indítják el a folyamatot, mely által a feldolgozó felület adatai átkerülnek a publikus rendszerbe, és az itteni rekordokat összekapcsolják

a menet közben vízjelezett képfájlokkal. A képeket a jó olvashatóság érdekében eredeti méretükben publikáljuk. A szolgáltatás jelenlegi verziója sajnos nincs teljesen felkészülve adatbázisunk minden tartalmának közzétételére. Jelenleg nem lehet keresni a személyek és testületek szerepére, így a létrehozó, címzett stb. adatokra csak az egyes rekordokban találunk információt, rájuk keresni nem tudunk. Az irattípus mezőre jelen verzióban nem lehet keresni, ugyanis a feldolgozás során elkövetett hibákat a publikálásig nem sikerült kijavítanunk. Jelenleg 13 725 rekord található az adatbázisban, melyek közül 10 762 darab önálló irat, 2963 darab pedig úgynevezett „befoglalt”. Az önálló iratok rekordjaihoz (a befoglalt iratok képei a befoglaló iratnál találhatóak) jelenleg 56 773 felvétel kapcsolódik. Technikai okokból 309 darab önálló iratnak nem található a digitális másolata. Az adatbázis jelenleg az alábbi linken érhető el: <https://adatbázisokononline.hu/adatbázis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570>

- b) A publikáláshoz ellenőriztük a rekordokat és javítottuk a képfájlokat, ahol szükséges volt. A feltöltő felület tesztelését is el kellett végeznünk.
- c) Elkezdődött egy új online felület (AOL2) kiépítése is, mely várhatóan 2020 januártól lesz elérhető. Ekkorra tervezzük a projektidőszak során feldolgozott iratok online publikálást is egy workshop keretében. Az új felület tesztelést már megkezdtük.

4. Esettanulmányok.

- a) Három esettanulmány készült, melyek a Turul című folyóirat 2019. évi 3. számaiban jelennek meg a projekt-beszámolóval együtt:
- Faragó Dávid: Honnan származott Mihálypéterházi Ormányi Józsa sümegi várkapitány? (Ormány és Mihálypéterháza települések lokalizálásának pontosítása.)
 - Farkas Csaba: A Bejczyek. Egy Vas megyei köznevesi család a 15–16. században
 - Orsós Julianna: Damnum regni? – Új szempontok és források a Fuggerek és a Magyar Királyság viszonyrendszerének elemzéséhez
- b) Angolul fog megjelenni: György Laczlavik: The Royal Lieutenants (Locum tenentes) of Hungary in the 16th Century (1526-1608). Vice-rois et lieutenants généraux dans l'Europe médiévale et moderne. [Alkirályok és helytartók a középkori és kora újkori Európában]. (Szerk. Philippe Chareyre, Álvaro Adot-Dénes Harai.) Presses de l'Université de Pau et des Pays de l'Adour (PUPPA), 2019.
- c) A projekt előzményeiről és akkori állásáról megjelent: Laczlavik György: Egy merész vállalkozás és tapasztalatai (2016–2018). A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1526–1570 közötti iratainak feltárása, digitalizálása és feldolgozása. Levéltári szemle, 68 (2018) 4. sz. 41–49.

d) Az adatbázist több helyen is nyilvánosan bemutattam, két alkalommal határainkon túl is:

- 2018. november 24-én Kolozsvárott a Magyar Tudomány Napja Erdélyben 17. fórum keretében,
- a Debreceni Egyetemen Történelmi Intézetében 2018. december 4-én,
- 2019. május 30-án Nyitrán, a Szlovák Levéltári Napok keretében.

5. Forráskiadás

A forráskiadás munkálatait is elkezdtük. Először az úgynevezett Révay formuláskönyv (F 15 2. kötet) átírásával kezdtük a munkát. Megállapodtunk a kiadás alapelveiben. A forráskiadás szövege a humanista latin ortográfia szabályait követi, a kihúzott szavak említés nélkül elhagyásra kerülnek azokban az esetekben, ahol nyilvánvalóan a másoló személy szemének ugrása, esetleg betűtévesztése felelős a hibáért, a szövegbeli rövidítéseket kiegészítve (feloldva) közöljük, anélkül, hogy a feloldás tényét a törzsszövegben külön jelölnénk stb. Ezek véglegesítése teljeskörűen még nem történt meg, szükséges egy kutatócsoporti vita lefolytatása. Megtörtént viszont (Tuhári Attila révén) a kötet szövegének nyers átírása (mintegy 550 000 leütés terjedelemben), jelenleg az eredetivel történő összeolvasás zajlik.

A kötettről, melynek szövege nem egységes és aránylag széles időtávot ölel fel (kb. 1540–1699) bebizonyosodott, hogy a kisebb kancellária formuláskönyve volt, és döntően 1550-ig készült. A későbbi használatra egyelőre még nem találtunk egyértelmű magyarázatot.

E számunk szerzői

- BAKÓ ZSIGMOND segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
- BARA JÚLIA tudományos munkatárs (Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, Bp.)
- FARAGÓ DÁVID segédlevéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)
- FARKAS CSABA Farkas Csaba segédlevéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)
- KANÁSZ VIKTOR tudományos segédmunkatárs, PhD-hallgató (MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Pécsi Tudományegyetem)
- LACZLAVIK GYÖRGY főosztályvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
- ORSÓS JULIANNA segédlevéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.; Pécsi Tudományegyetem)
- SCHMIDT ANIKÓ főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

TÁJÉKOZTATÓ

2019-ben az eddigi füzetenkénti 40 oldal terjedelmet 48 oldalra bővítettük, az utolsó füzet esetenként lehet ennél is hosszabb. 2019-ben változatlan áron (4 × 750, összesen 3000 Ft) juthat hozzá a Turul évi négy számához. A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu/>) a *Terjesztés* fülre kattintva olvashat.

Honlapunkon megtalálhatóak a 2010 utáni füzetek letölthető pdf formátumban. A Turul teljes archívumát az Arcanum Digitális Tudománytár (ADTPLUS) -hoz hozzáféréssel rendelkező intézmények (könyvtárak, kutatóintézetek) hálózatán keresztül tudja használni, vagy egyéni előfizetéssel.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatja közlési szabályzatát. A Magyar Történelmi Társulat által fönntartott másik folyóirat, a Századok közlési szabályzatát fogjuk alkalmazni. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját.
A részletekről *Szerzőinknek* fülre kattintva olvashat.